

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Andas Gaitnieces-Putānes

Promocijas darbs

**AGRESIJAS, EMOCIONĀLĀ INTELEKTA UN STOICISMA
SAISTĪBA 20-25 UN 30-35 GADUS VECIEM VĪRIEŠIEM UN
SIEVIETĒM
(sociālā psiholoģija)**

Promocijas darba vadītāja:

Prof., Dr. psych. Malgožata Raščevska

Rīga, 2008

Saturs

Ievads	3
1. Teorētiskā daļa	13
1.1. Agresijas jēdziens un teorijas	13
1.2. Emocionālā intelekta jēdziens un teorijas	23
1.3. Stoicisma jēdziens un teorijas	36
1.4. Agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma saistība	38
1.5. Agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma vecumposmu atšķirības	40
1.5.1. Pieaugušo vecumposmu iedalījums	40
1.5.2. Agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma vecumposmu atšķirības	43
1.6. Agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma dzimumatšķirības	45
1.7. Teorētiskās daļas kopsavilkums	49
2. Metode	54
2.1. Pētījuma dalībnieki	54
2.2. Instrumentārijs	56
2.3. Procedūra	59
3. Rezultāti	59
3.1. Agresijas aptaujas latviešu versijas psihometriskie rādītāji	60
3.2. Bar-On Emocionālā intelekta aptaujas latviešu versijas psihometriskie rādītāji	66
3.3. Liverpūles Stoicisma skalas latviešu versijas psihometriskie rādītāji	71
3.4. Emocionālā intelekta, agresijas un stoicisma vecuma un dzimuma atšķirības	74
3.4. 1. Emocionālā intelekta vecumposmu un dzimumatšķirības	74
3.4. 2. Agresijas un Stoicisma vecumposmu un dzimumatšķirības	80
3.5. Saistība starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu vīriešiem un sievietēm divās vecuma grupās	83
3.5.1. Korelāciju analīze	83
3.5.2. Regresiju analīze	89
3.5.3. Faktoru analīze	91
4. Iztirzājums	94
Izmantotā literatūra	113
Pielikumi	128

Ievads

Agresija un tās izpausmes, varas un spēka izmantošana ir kļuvušas par samērā ikdienišķu parādību, kurai lielākoties maz pievēršam uzmanību, ja vien agresija netiek vērsta pret mums vai mums tuvajiem cilvēkiem vai arī neapdraud kāda indivīda vai tautas izdzīvošanu. Viens no agresiju visbiežāk izraisošajiem faktoriem ir frustrējošas situācijas, kad kāda cilvēkam svarīga mērķa sasniegšanā tiek likti šķēršļi un kad notiekošais nesakrīt ar indivīda gaidām, piemēram, pietrūkst materiālo vai laika resursu, problēmas darbā vai attiecībās un tml., kas tādējādi potenciāli var izraisīt dusmas un naidīgumu, tātad spēcīgas emocijas. Šis aspekts specifiski sasauca ar emocionālā intelekta koncepciju, kurā viens no emocionālā intelekta aspektiem ir spēja kontrolēt savas emocijas (tātad arī dusmas) un tikt galā ar apkārtējo apstākļu prasībām un spiedienu, tātad frustrējošām situācijām.

Emocionālā intelekta spējas ir vērstas uz to, lai cilvēks sekmīgāk varētu adaptēties apkārtējā pasaulē, tai skaitā, veidot veiksmīgākas attiecības ar apkārtējiem cilvēkiem, jo spēja uztvert un saprast emocijas, emociju pašregulācija, empātija, impulsu kontrole ietekmē sociālo mijiedarbību netiešā vai tiešā veidā. Pētījumi rāda, ka, piemēram, impulsivitāte – tendence rīkoties, neprognozējot savas rīcības tālākas sekas, saistīta ar paaugstinātu agresiju (Joireman, Anderson, & Strathman, 2003). Savukārt impulsus, tai skaitā arī agresīvos, pirmām kārtām kontrolē ar domāšanas palīdzību. Tātad, jo vairāk indivīdam ir nobriedusi domāšana, jo labāk viņš to spēj, optimālā variantā sasniedzot pat tādu stāvokli, kad kognitīvās apstrādes rezultātā dažādi situatīvi traucējumi vairs nerada spēcīgu emocionālu reakciju (tai skaitā arī dusmas un iekšēju agresiju). Tātad te var runāt par tādu personības aspektu kā stoicisms, kas sevī ietver spējas kontrolēt emocijas, tai skaitā emocionāli nepieslēgties dažādām situācijām. Un tādā kontekstā emociju kontroli var skatīt arī kā līdzekli mērķa sasniegšanā, kad emociju izpausmes nekļūst par traucēkli efektīvām attiecībām.

Viens neadekvāts dusmu uzliesmojums, fiziska vai verbāla agresija var attiecības sabojāt, naidīgums var provocēt kļūdainu citu cilvēku rīcības interpretāciju un, attiecīgi, nelabvēlīgu paša izturēšanos. Ar šādu rīcību cilvēks izprovocē nedraudzīgu attieksmi no citiem un tad nākas pielikt lielu piepūli, lai attiecības atkal uzlabotu. Tādējādi, emocionālais intelekts ar savām spējām, piemēram, empātiju, emociju kontroli, var spēlēt nozīmīgu lomu agresīvo impulsu regulēšanā un efektīvu starppersonu attiecību veidošanā. To apstiprina D.Santesso, D.Rekeras, L.Šmita un S.Segalovica pētījuma rezultāti par zemu emocionālā intelekta rādītāju saistību ar augstiem agresijas rādītājiem (Santesso, Reker, Schmidt & Segalowitz, 2006).

Viens no emocionālā intelekta koncepcijas pamatlicējiem- R. Bar-On pauž domu, ka emocionālais intelekts ir pilnveidojams. Pētījumi rāda, ka pēc speciāla treniņa pieaug tādi emocionālā intelekta rādītāji kā empātija un emociju apzināšanās (Bar-On, 2003). Pētījuma realizācijas gaitā tika izanalizētas vairākas emocionālā intelekta teorijas, mēģinot atrast piemērotāko bāzes pieeju konkrētā pētījuma veikšanai. Kopumā emocionālā intelekta konstrukts liecina, ka indivīdi savā starpā atšķiras pēc pakāpes, kādā viņi uztver, apstrādā un izmanto emocionāli piesātinātu informāciju intrapersonālā līmenī (t.i., savu emociju regulācijā) un interpersonālā līmenī (t.i., apkārtējo cilvēku emociju vadīšanā). Var izdalīt divas atšķirīgas konceptuālas pieejas emocionāla intelekta skaidrojumam: emocionālā intelekta kā spēju modelis, ko izstrādāja Dž.Maijers un P.Salovejs (Salovey & Mayer, 1990), un emocionālā intelekta jauktais modelis, ko pārstāv divas koncepcijas –R.Bar–Ona (Bar-On, 1999) un D.Goulmena (Goleman, 1995). Tādi autori kā K.Petrides un A.Furnhams ir ierosinājuši šos modeļus apzīmēt kā *spēju emocionālo intelektu* (arī kā “kognitīvi–emocionālās spējas”) un *iezīmju emocionālo intelektu* (arī kā “emocionālo pašefektivitāti”) (Petrides & Furnham, 2000), un zinātniskajā literatūrā šis apzīmējums arī tiek plaši izmantots. Saistībā ar šī pētījuma mērķi jaukta modeļa izvēle ir piemērotāka emocionālā intelekta mērīšanai, jo šis modelis ir orientēts gan uz personības kognitīvajiem procesiem, pašreflektēšanu, ar ko daļēji saistīts stoicisms, gan arī uz personības nekognitīvajiem aspektiem, tādiem kā, piemēram, uzvedība, pie kuriem pieder agresija un daļēji arī stoicisms. Pētījums balstās uz Bar-On pieeju, kas emocionālo intelektu definē kā „nekognitīvu spēju, kompetenču un prasmju kopumu, kas ietekmē cilvēka spējas gūt sekmes un spējas tikt galā ar apkārtējo apstākļu prasībām un spiedienu” (Bar-On, 1999, lpp.16; Bar-On, Brown, Kirhcaldy, & Thome, 2000). Šis emocionālā intelekta modelis sevī ietver ļoti daudzpusīgus aspektus, kas potenciāli veiksmīgi var palīdzēt mazināt indivīda agresīvos impulsus: sākot ar savu emociju un impulsu apzināšanos un to kontroli, spējām risināt problēmas, būt elastīgam, optimistiskam, ar augstu pašcieņu, līdz pat spējām, kas tieši ietekmē starppersonu attiecības – empātija, spēja būt sociāli atbildīgam. Spēju tikt galā ar frustrējošu situāciju nenosaka tikai kognitīvas spējas, piemēram, spēja atpazīt un novērtēt emocijas. Ne mazāk svarīgi ir arī nekognitīvie vai personības aspekti, tādi kā neatkarības izjūta, pašcieņa. Uz Bar-On emocionālā intelekta modeļa bāzes ir izstrādāta arī viena no pirmajām emocionālā intelekta aptaujām, kas ir plaši izmantota dažādos pētījumos (Austin, Saklofske, & Egan, 2005; De Raad, 2005; Day, Therrien, & Carroll, 2005; Maree & Eiselen, 2004 u.c.). Iepriekšēji pētījumi par emocionālā intelekta dzimumatšķirībām parāda, ka kopējā emocionālā intelekta rādītājā atšķirības neparādās, bet atšķirības parādās atsevišķos tā faktoros (Bar-On, 1999; Stein & Book, 2006; Reiff, 2001; Smith, 2001; Palmer, Manocha,

Gignac & Stough, 2003; Van Rooy, Alonso, & Viswesaran, 2005; Feldman, 2004; Sutarso, 1999; Fatt & Howe, 2003). Tomēr ir arī pētījumi, kuros atšķirības starp dzimumiem kopējā emocionālā intelekta rādītājā un tā faktoros nav konstatētas, (Maree & Eiselen, 2004; Roothman, Kirsten & Wissing, 2003; Nikolaou & Tsaousis, 2002; Harrigan, 2002). Attiecībā uz vecumposmu atšķirībām, pētījumi rāda, ka emocionālais intelekts statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar vecumu (Bar-On, 1999; Van Rooy, Alonso & Viswesaran, 2005; Sutarso, 1999; Derksen, Kramer, & Katzko, 2002). Ir arī pētījumi, kuros emocionālā intelekta saistība ar vecumu neparādās (Hemmati, Mills, & Kroner, 2004; Maree & Eiselen, 2004; Smith, 2001). Pētījumos, kas veikti dažādās kultūrvidēs, šīs atšķirības variē un pašlaik nav zināms, kādas tās varētu būt Latvijā. Var pieņemt, ka Latvijā potenciāli dzimumatšķirības emocionālajā intelektā varētu būt līdzīgas kā citās kultūrās, tomēr vecuma posmu atšķirības emocionālajā intelektā varētu nebūt viennozīmīgi prognozējamas. No vienas puses var pieņemt, ka vecākiem cilvēkiem, uzkrājot dzīves pieredzi, šīs spējas ir labāk attīstītas. No otras puses - vecākas paaudzes ir augušas vēl padomju sistēmā, kad cilvēka emocionalitātei netika pievērsta īpaša uzmanība ne masu medijos, ne arī sadzīvē, tādējādi šīs spējas varētu arī nebūt pietiekami attīstītas. Atšķirīga situācija bija jaunākām paaudzēm, kuras auga jau Latvijas neatkarības laikā, kad kļuva populāri diskutēt par dažādām psiholoģiskām tēmām, tai skaitā arī par emocijām, kur cilvēki tikuši mudināti sevi analizēt. Tādējādi tieši jaunākai paaudzei varētu būt labāk attīstītas emocionālā intelekta spējas, pateicoties tieši kultūrvēsturiskajai situācijai Latvijā.

Saistībā ar agresiju pētījums pamatojas uz Frustrācijas teoriju (Dollard, 1939; Buss, 1961; Berkowitz, 1989), kura agresīvo impulsu veicinošo aspektu skaidrojumā šķiet visaptverošākā, jo būtībā citu teoriju skatījumā (piemēram, Sociālās iemācīšanās teorija, Scenāriju teorija u.c.), agresīvie impulsi pastiprinās tieši frustrējošās situācijās. Šī pieeja tika izvēlēta vēl dažu apsvērumu ietekmē. Tā, piemēram, atšķirībā no citām, šī teorija uzsver emociju nozīmi agresijas impulsos, tādējādi tā vistiešāk sasaucas ar emocionālo intelektu, kas runā par emociju kontroli, vadīšanu. Arī agresijas pētījumi liecina, ka pastāv gan dzimuma, gan vecumposmu atšķirības. Piemēram, pētījumi rāda, ka vīrieši biežāk izvēlas tiešās agresijas formas, bet sievietes vairāk izmanto netiešas darbības, kas kaitējumu izdara aplinkus ceļā (Lagerspetz, Bjorkqvist, & Peltonen, 1998), tādējādi sievietēm vairāk ir raksturīgi savu agresiju nepaust atklāti, nebūt fiziski vai verbāli agresīvām. Tātad par sieviešu agresijas līmeni vairāk varētu liecināt tieši dusmas un naidīgums (šos aspektus uzsver frustrācijas teorija). Ir konstatētas dzimumu atšķirības vispārējā agresijā (Miotto, DeCoppi, Frezza, Petretto, Masala & Preti, 2003), fiziskajā un verbālajā agresijā (Buss & Perry, 1992; Paz toldos, 2005; Minakshi

& Dalip, 2005; Selah-Shayovits, 2004 u.c.), naidīgumā (Buss & Perry, 1992; Ramirez, Andreu & Fujihara, 2001) un attiecībā uz dusmām (Brody, Lovas & Hay, 1995). Tāpat arī konstatēts, ka vispārējā agresija un naidīgums statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar vecumu (Archer & Haigh, 1997; Harris, 1996), tomēr tas neattiecas uz fizisko agresiju (O'Connor, Archer & Wu, 2001). Pētījumos, kas ir veikti dažādās kultūrvidēs, parādās līdzīgas atšķirības agresijā, tomēr pašlaik nav viennozīmīgi zināms, kādas tās varētu būt Latvijā.

Mūsdienu stoicisma koncepts (kura pamatidejas aizgūtas no seno stoīķu filozofijas) pamatojas uz ideju par emocionālu nepieslēģšanos dažādās situācijās, emocionālo izpausmju kontroli (Wagstaff & Rowledge, 1995). Tomēr, kā uzskata tāds autors kā V. Stempsijs (Stempsey, 2004), ir kļūdaini pieņemt, ka stoicisms paredz pilnībā atmest emocijas, un, ka, piemēram, bez simpātijas emocijām cilvēki nebūtu izpalīdzīgi. Tādējādi, stoicisma mērķis nav visu emociju atvairīšana, bet gan ievirzīšana piemērotā veidā un tātad to var traktēt kā personības konstantu kognitīvu reakciju (arī kā pašregulācijas spēju) dažādās situācijās, kā stresa pārvarēšanas stratēģiju. Un, ja uz stoicismu raugās no šāda aspekta, tad var pieņemt, ka tas potenciāli var palīdzēt indivīdam tikt galā arī ar agresīvajiem impulsiem. Tātad stoicisms šādā aspektā varētu būt saistīts ar agresiju. Tāpat arī stoicisms sasauca arī ar emocionālā intelekta tādiem aspektiem kā, piemēram, emociju apzināšanās, impulsu kontrole un tādējādi arī šie divi konstrukti savā starpā potenciāli var būt saistīti.

Stoicisma konstrukts līdz šim psiholoģijas pētniecībā ir maz izmantots un pētīts, ko atzīst arī citi šīs jomas pētnieki (Almberg, Grafstrom & Winblad, 1997; Becker, 2003; Colby, 2003; Furnham, 2003, 1992;; King, Carroll, Newton & Dornan, 2002; Seale, 2002; Fergus, Gray, Fitch, Labrecque & Phillips, 2002 u.c.). Latvijā stoicisma aspekts vēl vispār nav pētīts. Tomēr līdzšinējie pētījumi nedod skaidru norādi uz stoicisma dzimumatšķirībām vai vecumposmu atšķirībām. Piemēram, vīrieši atsevišķās situācijās stoicismu demonstrē biežāk kā sievietes (Seale, 2002; Fergus, Gray, Fitch, Labrecque & Phillips, 2002; Kunkel & Burlison, 1999). Tomēr var izvirzīt hipotēzi, ka Latvijā, iespējams, šīs dzimumatšķirības varētu būt arī atšķirīgas, jo, piemēram, laikā, kad Latvija ieguva neatkarību un valstī sākās sociāli ekonomiskās pārmaiņas, daudzi cilvēki zaudēja darbu un nereti bija situācijās, kad vīrieši spēcīgāk cieta no depresijas, bezcerības un slīga alkoholismā. Un tieši sievietes daudzās ģimenēs bija tās, kuras mēģināja cīnīties ar problēmām un uzturēt ģimeni, tātad demonstrēja stoicisku uzvedību. Tādējādi būtu interesanti izpētīt, kādas ir stoicisma dzimumatšķirības Latvijā. Jāņem arī vērā, ka pētījumos, kuri veikti citās kultūrās un kuros konstatētas stoicisma dzimumatšķirības, ir izmantotas citas pētījuma metodes, nevis Liverpūles Stoicisma skala. Šī skala kā mērījuma instruments zinātniskajā literatūrā parādās tikai divu pētījumu ietvaros:

Vagstafa un Rovledža pētījumā (Wagstaff & Rowledge, 1995) un Furnhama, Petrides, Sistersona un Baluha pētījumā (Furnham, Petrides, Sisterson & Baluch, 2003), kurā stoicisma dzimumatšķirības gan netiek pētītas.

Promocijas pētījuma autorei nav izdevies atrast pētījumus par stoicisma saistību ar vecumposmiem. Tātad šāds pētījums būtu ļoti aktuāls. Var izvirzīt pieņēmumu, ka Latvijā vecākai paaudzei varētu būt augstāki stoicisma rādītāji, jo latviešu mentalitāte paredz, ka „pārlika emocionalitāte” nav īpaši vēlama un cilvēkam ir jābūt pietiekami ieturētiem savās izpausmēs. Un daudzas iepriekšējās paaudzes ir audzinātas ar šādu uzskatu. Savukārt jaunākās paaudzes jau ir augušas laikā, kad masu medijos arvien vairāk parādījās diskusijas par cilvēku psiholoģisko labklājību un emociju nozīmi tajā. Arvien biežāk parādījās idejas, ka emocijām ir jāpievērš pienācīga uzmanība un tām ir jāļauj izpausties. Tādējādi var pieņemt, ka jaunākai paaudzei varētu būt zemāki stoicisma rādītāji.

Tātad kopumā visi trīs konstrukti ir loģiski saistīti un to attiecības būtu padziļināti pētāmas kopīgā modelī, tādā veidā gūstot labāku izpratni par to, vai tie ir savstarpēji papildinoši jēdzieni, veidojot kopēju latentu mainīgo vai arī tie ir neatkarīgi.

Literatūrā nav sastopami pētījumi par visu trīs šo konstruktu savstarpējo saistību. Ir atsevišķi pētījumi par emocionālā intelekta un agresijas saistību (Bar-On, 1999; Mayer & Salovey, 1997), tomēr nav pētījumu par emocionālā intelekta un agresijas saistību tieši Bar-On un Bassa un Perija koncepciju kontekstā, kā arī nav pētījumu par stoicisma saistību ar emocionālo intelektu un agresiju.

Latvijā ir veikts tikai viens pētījums par emocionālā intelekta vecumposmu atšķirībām (Trups–Kalne, 2004), tomēr jāmin, ka šī pētījuma izlasē vecuma posmi nav pielīdzināti pēc dzimuma un tas varēja ietekmēt pētījuma rezultātus. Par agresijas un stoicisma vecumposmu atšķirībām Latvijā pētījumi nav veikti. Savukārt dzimumu atšķirības emocionālajā intelektā Latvijā ir pētītas divos pētījumos (Morera-Jurčika, 2004; Trups-Kalne, 2004), tomēr jāatzīmē, ka vienā no tiem tika pētīti pusaudži, savukārt otrajā pētījumā, kā jau iepriekš tika minēts, rezultātus varēja ietekmēt izteiktā pētāmās grupas dzimumu disproporcija. Ir veikti arī atsevišķi pētījumi par agresijas dzimumu atšķirībām, taču tajos izmantoti citi pētījuma instrumenti (Grāvīte, 1997; Priede, 2002; Maizīte, 2000). Dzimumu atšķirības stoicismā Latvijā vēl līdz šim nav pētītas.

Latvijā nav veikti pētījumi par dzimumatšķirībām, salīdzinot tādas divas vecumu grupas, kur ņemot vērā, ka iepriekšēji pētījumi uzrāda, ka emocionālajam intelektam ir tendence noteiktā vecumā pieaugt, savukārt agresijai samazināties, varētu parādīties atšķirības.

Izanalizējot iepriekš minēto, izkristalizējās šī pētījuma iecere - noskaidrot, vai pastāv saistība starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu pieaugušiem cilvēkiem un kurš no abiem – emocionālais intelekts vai stoicisms – labāk spēj prognozēt agresivitāti. Ja šī saistība apstiprinātos, tad, pilnveidojot emocionālā intelekta un stoicisma spējas, potenciāli varētu mazināt agresīvos impulsus. Attiecībā uz pētījuma dalībnieku vecumu, 20-25 gadu vecuma posms tika izvēlēts kā reprezentatīva grupa, kas pārstāv periodu, kad indivīds veido tuvas attiecības, uzsāk karjeru, meklē savu vietu dzīvē, vārdu sakot, uzņemas atbildību par savu dzīvi (Erikson, 1968; Levinson, 1986; Havinghurst, 1953 no Kraig & Bokum, 2006). Sakarā ar nopietnu izvēļu izdarīšanu un savu robežu nospraūšanas un pašnoteikšanās procesu dzīvē vēl ir daudz neskaidrību. Šis ir posms, kad jaunie cilvēki izvēlas savu dzīves stilu, veido savu sociālo statusu, apzinās savas personīgās spējas, resursus un iegūst pilnīgu neatkarību. Tāds autors kā G. Šihjs pauž domu, ka šajā vecumā indivīdiem bieži ir sastopams uzskats, ka izvēle, kas tiek izdarīta pašreizējā posmā, ir galīga un pilnībā nosaka cilvēka „kursu” dzīvē (Sheehy, 1995), kas, neapšaubāmi, var provocēt zināmu nemieru, nepārliecinātību par sevi u.tml. Viņš šo periodu ir nodēvējis par „mēģinājumu dekādi”. Un potenciāli (arī šo iemeslu dēļ) var būt augstāka agresivitāte (ko apstiprina arī pētījumi citās kultūrās (Archer & Haigh, 1997; Harris, 1996; O'Connor, Archer & Wu, 2001)) un zemāks stoicisms. Pie tam paaudze, kas pārstāv šo vecumu Latvijā, izglītību ir ieguvusi jau Latvijas neatkarības laikā, kad sabiedrībā attīstījās konkurence un tādējādi bija jāadaptējās jaunam dzīves stilam – kāds uzvar un kādam ir jāzaudē. Arī masu mediji sāka arvien vairāk atspoguļot agresīvus uzvedības modeļus, sākot ar dažādu agresīvu incidentu biežāku atspoguļojumu ziņās līdz vardarbīgām ainām filmās. Tas neapšaubāmi veicina agresīvu uzvedības stilu. Pēc loģikas tas varētu būt saistīts arī ar zemāku emocionālo intelektu (ko apstiprina citi pētījumi, piemēram, Bar-On, 1999 u.c.).

Savukārt 30-35 gadu vecuma posms tika izvēlēts tādēļ, ka šajā posmā pirmās gaidas un veiksmes jau ir aiz muguras un tādēļ šim vecuma periodam būtu jānoslēdzas ar personības viengabalainības izjūtu, izteiktāku iekšēju mieru, iecietību pret citu uzskatiem, realitātes pieņemšanu, līdzsvarotākām tuvām attiecībām un nostabilizētu karjeru, kas viss kopā varētu raksturot jau nobriedušu personību (Vaillant, 1977; Levinson, 1986; Gould, 1978). Tādējādi jau šajā periodā būtu jābūt augstākiem emocionālā intelekta (kā rāda iepriekšēji pētījumi, piemēram, Bar-On, 1999) un stoicisma rādītājiem un zemākai agresijai (ko apstiprina iepriekšēji pētījumi - Archer & Haigh, 1997; Harris, 1996). Te jāņem vērā, ka Latvijā šī paaudze augusi laikā, kad konkurence nebija tik izplatīta parādība, politiskās iekārtas dēļ izglītības sistēmā vairāk tika kultivēts kolektīvisms un cilvēki dzīvoja ar pārliecību, ka visiem darbs tiek nodrošināts, tādējādi nav nepieciešams konkurēt. Arī masu kultūra tajā laikā mazāk

atspoguļoja agresīvas epizodes. Tādējādi Latvijā šai paaudzei arī audzināšanas pieredzes rezultātā kopumā varētu būt mazāk izteiktas agresijas tendences. To apstiprina arī mani novērojumi, strādājot ar klientiem kā psihologei: gana bieži 30- 40 gadus un vecāki cilvēki apgalvo, ka darba vietā jaunāki kolēģi nekaunīgāk izcīna sev virzību pa karjeras kāpnēm, tātad paši sev viņi atzīst vājāk izteiktu agresīvu uzvedības modeli.

Tādējādi no šīs ieceres izrietēja **pētījuma mērķis**: *izpētīt saistību starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu 20-25 gadus un 30-35 gadus veciem vīriešiem un sievietēm.*

Darbā tika izvirzīti šādi **pētījuma jautājumi**:

1. Kādas ir agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma 20-25 un 30-35 gadu vecuma grupu atšķirības?
2. Kādas ir agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma dzimumatšķirības minētajās vecuma grupās?
3. Kāda ir sakarība starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu pieaugušiem cilvēkiem vecuma grupās 20-25 un 30-35 gadi?
4. Vai pastāv sakarību starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu atšķirības dažādās dzimuma grupās.
5. Vai agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu vieno kādi kopīgi latenti mainīgie lielumi?

Tā kā emocionālais intelekts aptver pietiekami plašu personības īpašību spektru, tad tam potenciāli varētu būt saistība arī ar indivīda profesionālo darbību. No vienas puses – cilvēki var tiekties izvēlēties tādu profesionālo darbību, kas ir saskaņā ar viņa spējām; no otras puses – darbošanās noteiktā profesionālajā jomā var trenēt atsevišķas emocionālā intelekta spējas. Tādējādi var pastāvēt saistība starp indivīda emocionālo intelektu (arī agresiju un stoicismu) un viņa profesionālo darbību. Attiecībā uz šo jautājumu ir ļoti maz pētījumu. Steins un Būks ir konstatējuši, ka noteiktu profesiju pārstāvjiem vidēji ir augstāki atsevišķi emocionālā intelekta rādītāji (Stein & Book, 2006). Arī Bar-On, testējot atsevišķu profesiju pārstāvjus, ir konstatējis, ka, piemēram, psihologiem kopējais emocionālais intelekts ir statistiski nozīmīgi augstāks kā normatīvajai izlasei (Bar-On, 1999). Attiecībā uz agresiju un stoicismu autorei nav izdevies atrast šādus pētījumus. Pētījumā tika izmantoti vairāki Latvijā iepriekš neadaptēti vai daļēji adaptēti instrumenti, tāpēc daži pētījuma papildjautājumi ir saistīti ar šo instrumentu ticamības un validitātes pārbaudi.

Tādējādi darbā tika uzstādīti arī **papildjautājumi**:

6. Vai respondentu profesionālā darbības joma var ietekmēt agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma līmeni?
7. Vai latviešu valodā adaptētās Bassa un Perija Agresijas aptaujas (*Aggression Questionnaire*, Buss & Perry, 1992) psihometriskie rādītāji atbilst oriģinālās aptaujas psihometriskajiem rādītājiem?
8. Vai latviešu valodā adaptētās Liverpooles Stoicisma skalas (*The Liverpool Stoicism Scale*, Wagstaff & Rowledge, 1995) psihometriskie rādītāji atbilst oriģinālās aptaujas psihometriskajiem rādītājiem?
9. Vai latviešu valodā adaptētās Bar-On Emocionālā intelekta aptaujas (*BarOn Emotional Quotient Inventory – EQ-i*, R.Bar-On, 1999) psihometriskie rādītāji atbilst oriģinālās aptaujas psihometriskajiem rādītājiem?

Lai realizētu pētījuma mērķi, tika izvirzīti šādi **pētījuma uzdevumi**:

1. Izanalizēt literatūru par agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu.
2. Izvēlēties pētījumam atbilstošas metodes un pētāmo izlases.
3. Saistībā ar izvēlētajām **pētījuma metodēm**:
 - Adaptēt latviešu valodā Bassa un Perija Agresijas aptauju (*Aggression Questionnaire*, Buss & Perry, 1992) un Liverpooles Stoicisma skalu (*The Liverpool Stoicism Scale*, Wagstaff & Rowledge, 1995) un pārbaudīt, vai šo aptauju latviešu versijas psihometriskie rādītāji atbilst oriģinālo aptauju psihometriskajiem rādītājiem;
 - Pārbaudīt, vai Bar-On EI aptaujas (*BarOn Emotional Quotient Inventory (EQ-i)*, R.Bar-On, 1999) latviešu versijas psihometriskie rādītāji atbilst oriģinālās aptaujas psihometriskajiem rādītājiem.
4. Realizēt pētījumu (datu vākšanu, apstrādi un analīzi).
5. Izanalizēt iegūtos rezultātus, veikt to interpretāciju un izdarīt secinājumus.

Pētījuma dalībnieki - kopā 798 respondenti, no kuriem:

1. Pamatpētījumā piedalījās 381 respondenti: 88 vīrieši vecumā no 20 - 25 gadiem; 91 vīrieši vecumā no 30-35 gadiem; 96 sievietes vecumā no 20-25 un 106 sievietes vecumā no 30-35 gadiem. No visiem respondentiem 81,4% strādā profesijās, kas ir vērstas uz palīdzības sniegšanu citiem cilvēkiem: sociālie darbinieki, ārsti, juristi, viesmīļi u.c., 18,6% respondentu strādā profesijās, kas nav tieši vērstas uz palīdzības sniegšanu citiem

cilvēkiem: apsargi, biroju administratori, inženieri, datortīklu administratori, individuālie komersanti u.c.

2. Agresijas aptaujas sākotnējā adaptācijas procesā piedalījās 195 respondenti (51% sievietes un 49% vīrieši) vecuma amplitūdā no 18 līdz 65 gadiem, no kuriem retesta ticamības pārbaudē piedalījās 39 cilvēki (67% sievietes un 33% vīrieši), vecuma amplitūdā no 16 līdz 65 gadiem.
3. Stoicisma aptaujas sākotnējā adaptācijas procesā piedalījās 202 respondenti (47% sievietes un 53% vīrieši); vecuma amplitūdā no 18 līdz 65 gadiem.
4. Emocionālā intelekta aptaujas retesta pārbaudes pētījumā piedalījās 20 respondenti.

Pētījuma procedūra - pētījuma dati tika ievākti frontāli grupās 10 līdz 50 cilvēki, kā arī notika individuāla anketēšana. Anketu aizpildīšanas laiks netika ierobežots.

Datu apstrāde tika veikta, izmantojot SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 15.00 versija un EXCEL programmas.

Datu analīzē tika izmantotas šādas statistiskās metodes: t-kritērijs, korelāciju analīze, daudzfaktoru dispersiju analīze, daudzfaktoru regresiju analīze, galveno komponentu metode (faktoru analīzē), kā arī aprēķināti dažādu pantu un skalu psihometriskie rādītāji.

Balstoties uz darbā veikto analīzi un iegūto rezultātu interpretāciju, aizstāvēšanai tiek izvirzītas vairākas **tēzes**.

1. Ja emocionālo intelektu aplūko kā daudzdimensionālu konstrukt, mērītu tikai ar 5 atsevišķiem R.Bar-On definētiem faktoriem vai 15 apakšfaktoriem, tad pastāv gan statistiski nozīmīgas vecumgrupu atšķirības (20-25 un 30-35 gadīgu cilvēku), gan dzimumatšķirības. Tomēr, ja kopējo emocionālo intelektu mēra kā 5 faktoru summu, tad šādas atšķirības nav, kas ir izskaidrojams ar atsevišķu faktoru (Interpersonālā un Stresa pārvarēšanas faktora) grupu vidējo rādītāju pretēji vērstu attīstību (attiecībā pret kopējās izlases vidējo līmeni) sieviešu un vīriešu izlasē. Tas daļēji izskaidro faktu, kāpēc citos pētījumos parādās atšķirīgi rezultāti par Emocionālā intelekta vecumgrupu un dzimumgrupu atšķirībām. Emocionālā intelekta vecumu grupu atšķirības var tikt izskaidrotas arī ar attiecīgo grupu profesiju sastāva atšķirībām (sociāli vērsts profesijas un pārējās profesijas).
2. Latvijas izlasē tikai divos (Interpersonālais un Stresa pārvarēšanas faktors) no 5 emocionālā intelekta faktoriem ir raksturīgas statistiski nozīmīgas gan vecumgrupu (20-25 un 30-35 gadīgu cilvēku), gan dzimumatšķirības.
3. Latvijas izlasē tāpat kā citu valstu pētījumos pastāv agresijas statistiski nozīmīgas

- vecumgrupu un dzimumatšķirības: jaunākiem pieaugušajiem agresijas vidējais līmenis ir augstāks, un vīriešiem tas ir augstāks, salīdzinot ar sievietēm, neatkarīgi no vecuma.
4. Sievietēm ir augstāks stoicisms, salīdzinot ar vīriešiem abās vecuma grupās. (Iegūtais rezultāts ir pretrunā ar citos pētījumos konstatēto).
 5. Emocionālais intelekts un agresija veido kopīgu latento mainīgo lielumu, un tas liek raudzīties uz emocionālo intelektu kā agresijas (īpaši tās sastāvdaļas dusmu faktora) pretmetu jeb kontrolētāju. Emocionālā intelekta faktori var prognozēt Agresiju, tomēr katram Agresijas faktoram statistiski nozīmīgi prognozētāji daļēji ir citi. Savukārt Stoicisms, kas arī ir saistīts ar emociju kontroli, ir neatkarīgs konstrukts un neveido kopīgo latento mainīgo ar Emocionālo intelektu un Agresiju. Iespējamais iemesls – tas mēra cilvēka apzinātu atteikšanos paust emocijas.
 6. Nepastāv atšķirības starp Stoicisma, Emocionālā intelekta un Agresijas faktoru pāru sakarībām dažādās vecuma un dzimuma izlasēs. Emocionālais intelekts pārsvarā negatīvi korelē ar Agresiju, un abi konstrukti nekorelē ar Stoicismu. Ja pieņem, ka Bassa-Perija koncepcijas ietvaros Verbālā agresija var tikt interpretēta kā uzstājība, gatavība iziet uz konfrontāciju, aizstāvot savu viedokli, tad ir iespējama šīs Verbālās agresijas pozitīva sakarība ar Emocionālo intelektu.
 7. Stoicisms ir uzskatāms par adaptīvu mehānismu, jo tam ir pozitīva saistība ar Emocionālā intelekta Interpersonālo faktoru.
 8. Bassa-Perija Agresijas aptaujas un Stoicisma aptaujas latviešu versijas ir ar augstu ticamību un oriģinālai aptaujai atbilstošu faktoriālo validitāti. Bar-On Emocionālā intelekta aptaujas skalas ir iekšēji saskaņotas, bet faktoriālā validitāte Latvijas izlasē apstiprinās daļēji.

1. Teorētiskā daļa

1.1. Agresijas jēdziens un teorijas

Agresija (*aggression* – angļu valodā) parasti tiek definēta kā apzināta aizskaroša rīcība, kuras rezultātā cieš tās upuris. Piemēram, K. Šavers un R. Tarpjys to traktē kā jebkuru darbību, kuras mērķis ir ievainot vai nodarīt ļaunumu, kaitējumu citai dzīvai būtnei (Shaver & Tarpy, 1993); A. Kormans kā jebkuru mērķtiecīgu uzvedību, kuras rezultāts ir personas vai dzīvnieka fiziska vai garīga ievainošana, īpašuma sabojāšana vai iznīcināšana (Korman, 1974); L. Berkovitzs kā darbību, kas sevī ietver tīšu, apzinātu rīcību, nodarot pāri vai apvainojot otru cilvēku (Berkowitz, 1990); D. Zilmans kā mēģinājumu izdarīt citiem personisku vai fizisku kaitējumu (Zillman, 1983); A. Bass kā jebkuru uzvedību, kura satur draudus vai izdara kaitējumu citiem (Buss, 1961) u.c. Agresiju pamatā skata kā uzvedības modeli, nevis kā emocijas, motīvu vai nostādnes.

Ja agresijas mērķis ir nodarīt kādam kaitējumu, tad kritērijs agresijas definēšanai ir skaidrs. Tomēr attiecībā uz agresijas formu un izpausmju veidiem pastāv vairāki skatījumi.

Tā Bass (Buss, 1976, no Beron & Ricardson, 1997; Buss, 1961) agresiju iedala vairākās dihotomiskās izpausmju formās: fiziskā – verbālā (atkarībā no tā, kāda orgānu sistēma tiek iesaistīta agresīvajā reakcijā); aktīvā – pasīvā un tiešā – netiešā (atkarībā no starppersonu attiecību konteksta). Pēc šādas pat pieejas agresiju var iedalīt pēc virzības: instrumentālā un naidīgā (jeb afektīvā) agresija. Naidīgā agresija – tas ir ļaunums, kura vienīgais mērķis ir izdarīt kaitējumu. Parasti tieši naidīgā agresija ir visstiprākā un var novest līdz pat pilnīgai pretinieka fiziskai un garīgai iznīcināšanai. Savukārt instrumentālās agresijas gadījumā pašmērķis nav nodarīt ļaunumu, jo agresija šajā gadījumā ir kā līdzeklis kaut kāda mērķa sasniegšanai. Agresija ir kā instruments, lai realizētu dažādas vēlmes. A. Bandura (Bandura, 1986) vēlāk pauž uzskatu, ka, neskatoties uz atšķirīgiem mērķiem, gan instrumentālā, gan naidīgā agresija vērstas uz konkrētu uzdevumu risināšanu, tāpēc abus tipus var uzskatīt par instrumentālu agresiju.

Savukārt D. Zilmans (Zillmann, 1988) lieto jēdzienus „ar kairinājumu nosacītā” un „ar pamudinājumu nosacītā”. Agresija, ko nosaka kairinājums, attiecas uz rīcībām, kas vērstas, pirmkārt, uz to, lai likvidētu nepatīkamu situāciju vai pavājinātu tās kaitīgo iedarbību (piemēram, izsalkums, slikta apiešanās no citu puses). Agresija, ko nosaka pamudinājums, attiecas uz rīcībām, kuras realizējas ar mērķi sasniegt dažādus ārējus labumus.

K. Dodžs un J. Koi (Dodge & Coie, 1987) piedāvā jēdzienus „reaktīvā” un „proaktīvā” agresija. Reaktīvā agresija ir kā atbilde uz apzinātiem draudiem. Proaktīvā agresija – kā

instrumentāla uzvedība (piemēram, piespiešana, ietekmēšana), kas mērķēta, lai iegūtu noteiktu pozitīvu rezultātu.

Jau iepriekš tika minēts, ka agresiju pamatā skata kā uzvedības modeli, nevis kā emocijas. Tomēr neapšaubāmi emocijām ir saistība ar agresiju. Atšķirības parādās tajā, cik cieši dažādi autori ir mēģinājuši emocijas integrēt agresijas koncepcijā. Tā, piemēram, A. Kampbela (Campbell, 1998) pauž domu, ka agresija nav tas pats, kas dusmas (kā tas bieži sadzīviskā līmenī tiek uzskatīts), un tādējādi tās ir jānodala no agresijas. Dusmas var pavadīt, bet var arī nepavadīt agresiju. Mēs varam piedzīvot dusmas un tās neparādīt, piemēram, kad dusmu mērķis ir kāda autoritāte. Bet, kad laupītājs uzbrūk upurim, lai atņemtu naudas maku, tad šeit vispār var nebūt dusmu elementa. Tāpat agresija netiek novienādota ar naidīgumu (lai gan bieži tās ir saistītas parādības). Var izjust vispārēju naidu (piemēram, „neciešu, ja kāds man pieskaras”) vai specifisku naidu (piemēram, „man krīt uz nerviem mans kaimiņš”), neizpaužot to agresīvā rīcībā.

Arī K. Izards (Izard, 1999) runā par agresijas un naida saistību, tomēr strikti tās nodala, kā argumentu minot, ka nervu sistēma mobilizē cilvēka enerģiju un ļauj tam noteiktā veidā rīkoties, lai, piemēram, aizsargātos. Zinātnei tomēr nav tiešu pierādījumu par naidīguma un agresijas saistību – ne nervu sistēmas līmenī, ne uzvedības līmenī. Tātad ne vienmēr naidīgums noved pie agresijas, un tas, vai stimulē pie agresīvas rīcības, ir atkarīgs no virknes intraindividuālu un situatīvu faktoru.

Savukārt Bass (1961) dusmas un naidīgumu ar agresiju saista ciešāk, tās nenovienādojot ar agresiju, bet izdalot kā atsevišķus agresijas komponentus. Tālāk sīkāk tiks aprakstīta šī koncepcija. Tātad pēc Bassa uzskatiem agresija var sastāvēt no četriem komponentiem: fiziskās agresijas, verbālās agresijas, dusmām un naidīguma. Fiziskā agresija ir fizisks uzbrukums otram indivīdam ar mērķi to uzvarēt vai novērst tā kaitīgo stimulāciju, vai arī ar tiešu mērķi nodarīt otram sāpes, vai radīt ievainojumu (Buss, 1961, 4.lpp.) Būtībā sāpju nodarīšana otram ir fiziskās agresijas vistiešāk raksturojošais rādītājs, jo, ja šī aktivitāte ir sekmīga, tad tā neizbēgami noved pie sāpēm.

Verbālā agresija tiek definēta kā vokāla rakstura kaitīga iedarbība uz otru indivīdu, kas var izpausties kā atraidīšana vai draudi, (Buss, 1961, 6.lpp.). Ar atraidīšanu upuris tiek nodefinēts kā nepatīkams, slikts un nevajadzīgs. Lai arī atraidīšana var izpausties neverbāli ar izvairīšanos no cilvēka un noraidošiem žestiem, tomēr visbiežāk tas notiek verbāli ar naidīgām piezīmēm, kritiku, noniecināšanu un lamāšanos. Savukārt draudi vai nu aizstāj, vai arī ievada sekojošu uzbrukumu.

Dusmas tiek definētas kā ierosinošs stāvoklis, līdzīgi nemieram, kas var izpausties mīmikā, žestos un pozās (Buss, 1961, 9.lpp.). Dusmas ir emocionāla reakcija, kas ir saistīta ar fizioloģisku aktivitāti, tāpēc ir grūti kontrolēt atsevišķas tās izpausmes, lai arī tās ir iespējams apvaldīt. Dusmas parasti intensificē agresiju (runa gan ir par „dusmīgo agresiju”, jo saistībā ar instrumentālo agresiju dusmas var arī neparādīties). Tādējādi dusmas var būt kā daļa no agresīvās reakcijas, tomēr tās tiek uzskatītas par autonomām.

Naidīgums tiek definēts kā attieksmes reakcija, kas ietver domās verbalizētu negatīvu izjūtu un citu cilvēku vai notikumu negatīvu novērtējumu (Buss, 1961, 12.lpp.). Naidīgums sevī ietver stimulu interpretāciju un novērtējumu, bet šis negatīvais novērtējums nerada sadursmi ar citiem cilvēkiem, ja vien tas netiek atklāti verbalizēts negatīvu apzīmējumu formā. Līdzīgi kā dusmas, arī naidīgums var būt kā daļa no agresīvas reakcijas un visbiežāk tas ir saistīts ar atbilstīgu agresiju, bet reti ar instrumentālo agresiju. Atšķirībā no dusmām, kuras var būt kā straujš ierosinājums agresijai, naidīgums ir ilgstoša reakcija, kas lēni veidojas un lēni mainās.

Tātad, apkopojot iztirzātos uzskatus par agresiju, var teikt, ka agresija nav aprakstāma kā viens konstants vai viendimensionāls mainīgais lielums, bet gan kā sastāvošs no atšķirīgiem veidiem, kas pakļauti vairākiem to veicinošiem faktoriem.

Agresijas teorijas

Zinātniskajā literatūrā tiek minētas vairākas teorijas, kuras aplūko agresiju, tās veidus, izcelsmi un tās var iedalīt vairākās grupās.

- Instinktu teorijas (šo teoriju grupu veido vairākas teorijas: psihoanalītiskā, etioloģiskā, sociobioloģiskā pieeja).
- Frustrācijas – agresijas teorija.
- Sociālās iemācīšanās teorija.
- Scenāriju teorija.
- Uzbudinājuma pārneses teorija.
- Sociālās mijiedarbības teorija.

Instinktu teorijas

Šī teorija ir viena no pirmajām, kas mēģināja skaidrot agresiju. Instinktu teorija balstās uz pieņēmumu, ka agresīvās uzvedības pamatā ir instinktu darbība, tātad cilvēka uzvedības agresīvās izpausmes ir ģenētiski ieprogrammētas (Okey, 1992). Un tā kā agresija ir instinktīva, tad tai tādā vai citādā formā ir jāizpaužas uz āru.

Psihoanalītiskā pieeja

Pamatlicējs Z.Freids, kurš seksualitāti un agresivitāti uzskata par cilvēka pamatdziņām, t.i., dzīves instinkts (Libido) un nāves instinkts (Tanatoss). Tanatoss darbojas opozīcijā dzīves instinktam, bet parasti to kontrolē stiprākais Libido. Kad nāves instinkts ir pārāk stiprs, tad agresija iziet ārpusē un ir vērsta uz citiem. Ja tā nenotiktu, tad tas novestu pie indivīda pašiznīcināšanās (Freid, 1991). Šī koncepcija ir galēji pesimistiska, jo agresiju skata kā neizbēgamu. Vienīgais pozitīvais moments ir tas, ka ārēji izpaustas emocijas, kas pavada agresiju, var izsaukt graužošās enerģijas izlādi un tādējādi samazina iespēju izpausties bīstamākām rīcībām (katarses stāvoklis) (Freid, 1991). Šis aspekts Freida teorijā bieži tiek interpretēts kā cilvēka ekspresīva darbība, ne iznīcinoša. Tādējādi varam uzskatīt, ka šī pieeja pamatā runā par naidīgo agresiju.

Etioloģiskā pieeja

K. Lorencs uzskatīja, ka agresīvā enerģija, kuras pamatā ir cīņas instinkts, ģenerējas organismā spontāni, nepārtraukti, pastāvīgā tempā ar laiku regulāri uzkrājas. Jo vairāk agresīvās enerģijas ir dotajā brīdī, jo nepieciešams vājāks stimulants, lai agresija izlauztos uz āru (Lorenc, 1994).

Šī teorija pamatā balstās uz dzīvnieku uzvedības novērojumiem, kuros ir mēģinājums vilkt paralēles ar cilvēku uzvedību. Tādējādi cilvēka agresija tiek skaidrota kā dabiskās izlases ietekmes sekas. Saskaņā ar K. Lorencu, agresija rodas no iedzimtas instinktīvas cīņas par izdzīvošanu, un šis instinkts attīstījies garā evolūcijas ceļā, ko pastiprina trīs nozīmīgi faktori. Pirmkārt, šī cīņa par izdzīvošanu cilvēkiem lika apdzīvot plašas ģeogrāfiskas platības, tādējādi nodrošinot maksimālu esošo pārtikas resursu izmantošanu. Otrkārt, agresija palīdzēja uzlabot ģenētisko fondu, jo pēcnācējus radīt un uzaudzināt spēja tikai enerģiskākie un spēcīgākie indivīdi. Treškārt, spēcīgākie indivīdi labāk aizsargājās un nodrošināja savu pēcnācēju izdzīvošanu. Šīs teorijas kontekstā agresija tiek definēta kā atsevišķs, iedzimts, stabils mainīgais, līdzīgi kā, piemēram, auguma parametri. Bez tam Lorencs uzskatīja, ka cilvēkam nav iedzimtu agresijas bremzēšanas mehānismu, jo tie padarītu viņu neaizsargātu (Lorenc, 1994).

Sociobioloģiskā pieeja

Saskaņā ar šo pieeju agresija tiek traktēta kā līdzeklis, ko indivīds izmanto nepieciešamo resursu iegūšanai, lai nodrošinātu veiksmi (galvenokārt ģenētiskajā līmenī) dabiskās izlases procesā (Beron & Ricardson, 1997).

M. Dalijs un M. Vilsons (Daly & Wilson, 1988, kā minēts Campbell, 1998) studēja slepkavības no evolūcijas teorijas skatupunkta. Viena dzimuma ne- radnieku uzbrukumi un

slepkavības ir daudz izplatītākas starp vīriešiem nekā sievietēm visās kultūrās un visos vēsturiskajos periodos. Augstāko līmeni agresija kā līdzeklis sasniedz vēlīnajos pusaudžu gados un agrajā pieaugušo vecumā, jo tas ir laiks, kad visizdevīgāk iegūt reputāciju un reprodiktīvās iespējas. Šie pētnieki uzskata, ka vīrieši šajā vecumā ir nodarbināti ar statusa un resursu iegūšanu, ko viņi pēc tam var lietot, pakļaujot citus vīriešus un piesaistot sievietes. (Te saskatāmas līdzības ar primātiem, kuriem statuss grupā rada lielākas iespējas tikt pie barības un mātītēm.)

Šīs pieejas piekritēji uzskata, ka gēnu ietekme ir tālejoša un tā nodrošina cilvēka adaptīvu uzvedību, t.i., gēni nodrošina veiksmīgu reprodukciju, ko manto nākamās paaudzes. Tādējādi sociobiologi uzskata, ka indivīdi visticamāk veicinās līdzīgu gēnu indivīdu (radnieku) izdzīvošanu ar altruistiskas un pašuzpurējošas uzvedības palīdzību, savukārt agresiju vērsīs pret atšķirīgiem no sevis indivīdiem (Beron & Ricardson, 1997).

Kopumā par instinktu teorijām var teikt, ka tām nav tiešu pierādījumu un pietiekamu argumentu, jo, balstoties tikai uz instinktu pieņēmumu, ir grūti izskaidrot cilvēku sarežģītu sociālu uzvedību, pie tam šīs teorijas nevar izskaidrot agresijas variācijas dažādiem cilvēkiem dažādās kultūrās. Tomēr, vadoties no šo teoriju loģikas, arī šīs atšķirības varētu skaidrot ar atšķirīgiem ģenētiskajiem dotumiem, līdzīgi kā atšķirības ādas vai acu krāsā.

Frustrācijas teorija

Šīs pieejas pamatā ir uzskats, ka agresija tiek stimulēta, ja indivīdam tiek liegta apmierināšana kādai no primārajām vajadzībām, un tā pastiprinās, pieaugot šāda veida deprivācijai. Jebkurš traucējums indivīda mērķa sasniegšanā izraisa frustrāciju (frustration – angl.val.), savukārt šī frustrācija darbojas kā impulss agresivitātei (frustrācija tiek definēta kā: „Apmierinošas rīcības vai apmierinošu uzvedības seku potenciālas sasniegšanas bloķēšana vai novēršana, vai emocionāla atbilde uz šādu šķērslī” (Colman, 2001, 291.lpp.)). Tādējādi pēc šīs koncepcijas agresīvais impulss pēc dabas nav instinktīvs, bet gan situatīvi noteikts.

Šīs teorijas pamatlicējs ir Dž. Dolards (Dollard, 1939), kurš agresiju skaidroja kā frustrāciju, kas vienmēr noved pie agresijas kaut kādā tās formā, un agresija vienmēr ir skatāma kā frustrācijas rezultāts. Tas tomēr neparedz, ka frustrācija, ko nosaka kaut kādas mērķtiecīgas darbības traucēšana vai bloķēšana, raisa tiešu agresiju. Tiek uzskatīts, ka tā tikai provocē agresiju, kas savukārt atvieglo agresīvas uzvedības izpausmi (Dollard, Doob, Miller, Mowrer, & Sears, 1939). Frustrēts indivīds ne vienmēr veic fizisku vai verbālu agresiju, tādējādi var uzskatīt, ka saikne starp frustrāciju un agresiju nav tieša.

Bass (Buss, 1961) pauda domu, ka frustrācija radot dusmas, provocē agresīvu uzvedību tikai tad, ja agresija atvieglo vai izbeidz šo frustrāciju. Tātad pēc viņa uzskatiem frustrācija var ietekmēt agresiju tikai tad, ja tā ir instrumentāla.

Vēlākajos gados L. Berkovics (Berkowitz, 1989) pārstrādāja šo teoriju, uzskatot, ka tā pārspilē frustrācijas un agresijas savstarpējās saiknes nozīmi. Viņš izvirzīja pieņēmumu, ka frustrācija izraisa dusmas un emocionālu gatavību reaģēt agresīvi. Un dusmas pieaug tad, kad tas, kas izsaucis frustrāciju, savā būtībā būtu varējis to arī neizsaukt. Frustrēts cilvēks bieži sāk izlādēties tad, kad agresīvi stimuli viņu provocē izlādēt aizturētās dusmas. Dažreiz tas notiek arī bez papildus provokācijas. Tomēr stimuli, kas asociējas ar agresiju, šo agresiju arī pastiprina. Berkovics un citi savos pētījumos atklāja, ka šāds stimulants var būt, piemēram, redzes lokā esošs ierocis. Tātad atšķirībā no sākotnējā šīs teorijas definējuma, Berkovics vairāk uzsvēra vispārējo sociālo kontekstu un sociālo vērtējumu un mazāk uzsvēra tiešo stimula ietekmi uz agresiju. Vēlāk šī koncepcija tika vēl papildināta, pamatuzsvaru liekot uz kognitīvo aspektu, piemēram, dažādām domām, atmiņām, novērtējumiem, piedēvējumiem, kas provocē fizioloģiskas reakcijas un ekspresīvas motoras reakcijas, kas asociējas vai nu ar bēgšanu, vai cīņu (agresiju), un tādējādi to mēdz dēvēt arī par „kognitīvo neoasociānisma teoriju” (Berkowitz & Harmon-Jones, 2004). (Šāds agresijas traktējums sasaucas ar emocionālo intelektu, kā tas turpmākajā nodaļā tiks aprakstīts, un tas sevī ietver spēju kontrolēt šo kognitīvo aspektu, arī agresīvos impulsus).

Tātad frustrācijas – agresijas pieejas pamatā ir uzskats, ka agresija tiek stimulēta kā neinstinktīvs motivējošs spēks, ja indivīdam tiek liegts apmierinājums kādai no vajadzībām. Tā pastiprinās, pieaugot šāda veida deprivācijai, un tiek mazināta ar agresīvas uzvedības palīdzību.

Sociālās iemācīšanās teorija

Šī teorija agresiju traktē kā no sociālās vides un konteksta atkarīgu uzvedību, un kā tāda tā, pirmām kārtām, ir atkarīga no sociālās iemācīšanās un pastiprinājuma (Averill, 1983; Bandura, 1977). Lai arī šī teorija nenoliedz ģenētiskā faktora ietekmi uz agresiju, tad tomēr izdala to tikai kā vienu starp daudziem citiem, kas var veikt šo pārējo faktoru pastiprināšanu. Piemēram, temperaments un fiziskā uzbūve, kas ir ģenētiski dotumi, kalpo tikai kā līdzekļi vai kanāli, caur ko izpaužas indivīda iemācītā uzvedība.

Šīs teorijas pamatlicējs ir B. Skinners (Skinner, 1938), kurš apgalvoja, ka viss, tai skaitā arī agresija, tiek apgūta ar mācīšanos un rīcības sekām. Tendence ir atkārtoties tai rīcībai, kura saņem pastiprinājumu. Pozitīvs ieguvums (barība, nauda, statuss) pastiprina

agresīvu uzvedību, savukārt negatīvs pastiprinājums - mazina agresīvu uzvedību (sāpes, ievainojums).

A. Bandura (Bandura, 1977) papildināja šo teoriju, pieņemot, ka cilvēki ir spējīgi arī uz netiešu mācīšanos – ar citu uzvedības novērošanu. Viņš šo procesu nosauca par modelēšanu (mācīšanās imitējot). Tātad cilvēki atceras tās uzvedības iznākumus, kurām paši ir liecinieki. Bandura to nosauca par aizstājošo pastiprinājumu.

Tātad saskaņā ar sociālās iemācīšanās teoriju, agresija ir viena no daudzveidīgajām uzvedībām, kuru indivīds izvēlas kā derīgu konkrētajā situācijā. Šī teorija veiksmīgi var arī izskaidrot atšķirīgās agresijas izpausmes dažādiem cilvēkiem, pamatojoties uz kultūras un vides kontekstu, jo tieši sociālā iemācīšanās, kas ir sekas šai kultūras ietekmei, tiek izvirzīta kā primārais vidutājs, kas nosaka uzvedības modeli.

Scenāriju teorija

Šī teorija sasaucas ar Banduras koncepciju, un to piedāvā tādi autori kā L.Husmans (Huesmann, 1986), K. Dodžs un N. Kriks (Dodge & Crick, 1990). Šī teorija pauž uzskatu, ka tad, kad bērns masu medijos novēro vardarbību, viņš mācās agresīvu scenāriju (*script* – angļu valodā). Scenārija funkcija ir nodefinēt situāciju un vadīt tai atbilstošu uzvedību. Indivīds no sākuma izvēlas to scenāriju, kas sasaucas ar konkrēto situāciju un tad realizē to uzvedību, lomu, ko paredz šis scenārijs. Ja scenārijs reiz ir iemācīts, tad tas var tikt atkal un atkal izmantots kā uzvedības vadītājs. Šī teorija specifiskāk skaidro sociālās iemācīšanās teoriju.

Uzbudinājuma pārneses teorija

Šo teoriju piedāvā Zilmans (Zilman, 1988), paužot ideju, ka parasti psiholoģiskais uzbudinājums izkļiedējas lēni, un, ja starp diviem uzbudinošiem notikumiem ir īss starplaiks, tad pirmā notikuma izraisītais uzbudinājums summējas ar otrā notikuma izraisīto uzbudinājumu. Ja, piemēram, otrais notikums ir izraisījis dusmas, tad šis papildus uzbudinājums liek indivīdam sajūst vēl lielākas dusmas. Un dusmas var paplašināties ilgu laika periodu, ja indivīds apzināti sava uzbudinājuma cēloni saista ar dusmām. Pat pēc uzbudinājuma izkļiedēšanās, indivīds paliek gatavības stāvoklī būt agresīvam tik ilgi, kamēr vien eksistē šis paša dotais dusmu nosaukums.

Šī teorija, atšķirībā no iepriekš minētajām, uzsvaru liek uz paša cilvēka kognitīvo formulējumu sava uzbudinājuma, tas ir – agresīvajam stāvoklim. Tātad nozīme ir apzinātajam definējumam.

Sociālās mijiedarbības teorija

Šīs teorijas autori J. Tedeski un R. Felsons (Tedeschi & Felson, 1994) uzskata, ka agresīva uzvedība (jeb viņi to dēvē arī par piespiedu darbību) ir sociāli ietekmēta uzvedība.

Indivīds lieto šo piespiedu darbību trīs iemeslu dēļ: lai iegūtu kaut ko vērtīgu, piemēram, informāciju vai naudu; lai atmaksātu netaisnību un lai radītu vēlamu sociālo identitāti, piemēram, nodemonstrētu savu stingrību. Saskaņā ar šo teoriju, indivīds konkrētās darbības izvēli nosaka sagaidāmais atalgojums un iespējamie dažādie iznākumi.

Tātad šī teorija agresiju skaidro kā noteiktu mērķu motivētu rīcību un kopumā ir drīzāk kā instrumentāls līdzeklis.

Agresijas teoriju salīdzinājums

Kopumā analizējot iepriekš minētās teorijas, var izdarīt secinājumu, ka vairākas no tām sasaucas ar Frustrācijas teoriju (tādējādi šī teorija būtu vispiemērotākā agresijas saistības pētīšanai ar emocionālo intelektu un stoicismu). Tā piemēram, Sociālās iemācīšanās teorija un Scenāriju teorija varētu būt kā papildinājums Frustrācijas teorijai. Proti, par pamatu pieņemot, ka jebkurš traucēklis nodomu realizācijā kopumā provocē agresiju, tad indivīds dzīves laikā tikai mācās kā tieši izlādēt šos savus agresīvos impulsus. Lai gan nevar noliegt, ka bērnībā bērns šo agresiju var vienkārši trenēt atdarinot, tomēr tā paspilgtināsies frustrācijas gadījumā. Pie tam, agresija rodas arī nesaņemot pozitīvu pastiprinājumu (apbalvojumu), tātad frustrējošās situācijās. Uzbudinājuma pārneses teorija sasaucas ar Frustrācijas teoriju tādā aspektā, ka arī te tiek pievērsta uzmanība gan afektīvajam komponentam (piemēram, dusmām), gan arī kognitīvajam komponentam (piemēram, situācijas kā traucējošas novērtēšana), tātad atkal runa ir par frustrējošu situāciju. Arī Sociālās mijiedarbības teorijā, ja aplūkojam trīs iepriekš minētos agresijas iemeslus, tad visos pamatā ir frustrācija. Tādējādi Frustrācijas teorija savos pamatos šķiet visaptverošākā.

Cits aspekts, kāpēc, analizējot agresiju saistībā ar emocionālo intelektu, pēc loģikas vispiemērotāk būtu to darīt tieši Frustrācijas teorijas kontekstā ir tas, ka pēc šīs teorijas jebkura izmaiņa ikdienas ritējumā izraisa lielāku vai mazāku frustrāciju (ko mūsdienu terminoloģijā varētu nosaukt arī par stresu), kas drīzāk provocē dusmas un emocionālu gatavību reaģēt agresīvi un ne tik daudz izsauc tiešu agresiju - verbālu vai fizisku. (Jo kā minējis Bass (1961), tad tieša agresija visdrīzāk būs tad, kad agresīva rīcība var potenciāli izbeigt vai mazināt šo frustrāciju). Tā kā frustrēts cilvēks visbiežāk izlādē aizmurtas dusmas, tad svarīgi ir izdalīt afektīvo aspektu, kas var būt agresijas provokators, parādīt gatavību agresijai. Un tā kā šī teorija uzsver emociju nozīmi agresijas impulsos (atšķirībā no citām teorijām, kas emocijas skata kā atsevišķu lielumu), tad tā vistiešāk sasaucas ar emocionālo intelektu, kas runā par emociju kontroli, to vadīšanu.

Tāpat šī teorija specifiski sasauca arī ar Bar-On emocionālā intelekta koncepciju, kurā viens no emocionālā intelekta aspektiem ir spēja tikt galā ar apkārtējo apstākļu prasībām un spiedienu, tātad frustrējošām situācijām, kas potenciāli var izraisīt dusmas un naidīgumu. Un tieši Bassa un Perija izstrādātā Agresijas aptauja pēta šos afektīvos aspektus. Šis instruments ir plaši izmantots dažādos pētījumos (Smith & Waterman, 2004; Vigil-Colet & Codorniu-Raga, 2004; Ireland & Archer, 2004; Ritter, 2003; Prochazka & Agren, 2003; Miotto, De Coppi, Frezza, Petretto, Masala, & Preti, 2003; Von der Pahlen, Lindman, Sarkola, Makisalo, & Eriksson, 2002; Morren & Meesters, 2002; Ruiz, Smith, & Rhodewalt, 2001; Ramirez, Andreu, & Fujihara, 2001; O'Connor, Archer, & Wu, 2001; Gidron, Davidson, & Ilia, 2001; Sandoval, Hancock, Poythress, Edens, & Lilienfeld, 2000; Gallo & Smith, 1997; Archer & Haigh, 1997; Harris & Knight, 1996; Felsten & Hill, 1999; Archer, Birring, & Wu, 1998; u.c.), tas ir tulkots vairākās valodās un tam ir veikta ticamības pārbaude dažādās kultūrās, kur ticamības rādītāji ir pietiekami augsti. Vienīgi faktoru struktūras analīze dažādos pētījumos sniedz atšķirīgus rezultātus. Tā, piemēram, J.Harris savā pētījumā atkārtoti ir konstatējis Agresijas aptaujai četru faktoru struktūru (Harris, 1995), tāpat kā tas ir oriģinālajai aptaujai, savukārt citā pētījumā šai aptaujai ir konstatēta divu faktoru struktūra: Fiziskā agresija un faktors, kurā apvienota Verbālā agresija, Dusmas un Naidīgums (Williams & Boyd 1996). Sakarā ar šiem atšķirīgajiem pētījumu rezultātiem, autore kā papildus uzdevumu šajā pētījumā izvirza - adaptēt A.Bassa un M. Perija izstrādāto Agresijas aptauju un pārbaudīt tās psihometriskos rādītājus un struktūru latviešu izlasē.

Šis promocijas pētījums pamatojas uz agresijas Frustrācijas teoriju vēl vairāku citu iemeslu dēļ. Pirmkārt, autore uzskata, ka nevar runāt par agresiju tikai tās ārēji redzamo uzvedības formu kontekstā (piemēram, fiziskā un verbālā agresija), bet jāņem vērā arī potenciālā gatavība uz agresiju (naidīgums, dusmas), kas arī raksturo indivīda vispārējo agresijas līmeni. Piemēram, pētījumi rāda, ka vīrieši biežāk izvēlas tiešās agresijas formas, bet sievietes vairāk izmanto netiešas darbības, kas kaitējumu izdara aplinkus ceļā (Lagerspetz, Bjorkqvist, & Peltonen, 1998), tādējādi sievietēm vairāk ir raksturīgi savu agresiju nepaust atklāti, nebūt fiziski vai verbāli agresīvām. Tātad par sieviešu agresijas līmeni (kaut vai potenciālo) vairāk varētu liecināt tieši dusmas un naidīgums. Tādējādi Bassa izstrādātā koncepcija potenciāli varētu sniegt plašāku ieskatu par abiem dzimumiem, jo, piemēram, instruments, kas mēritu tikai agresijas ārējās izpausmes, sniegtu informatīvi korektāku ainu drīzāk par vīriešiem, nevis par sievietēm. Tāpat arī, kā jau iepriekš tika minēts, dusmas un naidīgums biežāk pavada naidīgo agresiju, nevis instrumentālo. Savukārt, pētījumi rāda, ka tieši sievietes agresiju vairāk uztver kā ekspresiju: naida un dusmu izpausmi, kā stresa

noņemšanas līdzekli, bet vīrieši pret agresiju izturas kā pret instrumentu, uzskatot to par uzvedības modeli, caur kuru gūt dažādus sociālus un materiālus atalgojumus (Берон & Ричардсон, 1997; Campbell, Muncer, & Coyle, 1992). Tātad, lai gūtu pilnīgu priekšstatu par abu dzimumu agresijas tendencēm, ir jāvērs uzmanība arī pret agresijas afektīvo aspektu.

Aplūkojot šīs teorijas, var teikt, ka agresijas sarežģītības un formu dažādības dēļ mūsdienu psiholoģijā nav viennozīmīga agresijas parādības skaidrojuma. Tāpēc ir būtiski atzīmēt, lai gan ikdienā uz agresiju pamatā raugās kā uz negatīvu parādību, tomēr nevar noliegt, ka būtībā agresija ir neatņemama indivīda aktivitātes un adaptācijas raksturotāja. Noteiktā aspektā tā var tikt skatīta arī kā sociāli pieņemama un vēlama (protams, nevis kā antisociāla un antihumāna rīcība, bet gan kā mobilizējoša enerģija), jo, ja cilvēkam agresija nepiemīt ne mazākajā mērā, tad viņš var būt pasīvs un ar tendenci uz konformismu. To aprakstījis jau Eriks Fromms, kurš izdalīja labdabīgo un ļaundabīgo agresiju (Fromm, 1998). Tādējādi var izvirzīt hipotēzi, ka agresijai potenciāli varētu būt gan negatīva, gan pozitīva saistība ar emocionālo intelektu.

Tāpat arī ir nekorekti pieņemt, ka cilvēkam ar augstu emocionālo intelektu agresīvi impulsi nepiemīt, jo jebkurš cilvēks savā dzīvē sastopas ar frustrējošām situācijām. Šī ideja jau ir ietverta Bar-On emocionālā intelekta definīcijā, kas runā par spēju efektīvi tikt galā ar ikdienas spiedienu un prasībām (Bar-On, 2000), tātad frustrējošām situācijām. Būtiska nozīme ir tam, ka cilvēks ar augstu emocionālo intelektu spēj adekvāti sajust un saprast savus agresīvos impulsus, tos adekvāti vadīt un paust. Tādējādi var pieņemt, ka frustrējošas situācijas, kas provocē agresīvus impulsus, kalpo indivīdam kā sava veida emocionālā intelekta treniņa bāze, kas liek palūkoties un loģiski izvērtēt situāciju no dažādām perspektīvām un meklēt piemērotu veidu emociju vadīšanai, tādējādi pilnveidojot spēju labāk izprast cilvēka iekšējo pasauli un tās dinamiku.

Emocionālā intelekta spējas ir vērstas uz to, lai cilvēks veiksmīgāk varētu adaptēties apkārtējā pasaulē, tai skaitā, veidot veiksmīgākas attiecības ar apkārtējiem cilvēkiem, jo spēja uztvert un saprast emocijas, emociju pašregulācija, impulsu kontrole ietekmē sociālo mijiedarbību netiešā vai tiešā veidā. Piemēram, pētījumi rāda, ka impulsivitāte – tendence rīkoties, neprognozējot savas rīcības tālākas sekas, saistīta ar paaugstinātu agresiju (Joireman, Anderson, & Strathman, 2003). Viens nepiemērots dusmu uzliesmojums, fiziska vai verbāla agresija var attiecības sabojāt, naidīgums var provocēt kļūdainu citu cilvēku rīcības interpretāciju un, attiecīgi, nelabvēlīgu paša izturēšanos. Ar šādu rīcību cilvēks izprovocē nedraudzīgu attieksmi no citiem un tad nākas pielikt lielu piepūli, lai attiecības atkal uzlabotu. Tādējādi, emocionālā intelekta spējām var būt nozīmīga loma agresīvo impulsu regulēšanā.

1.2. Emocionālā intelekta jēdziens un teorijas

Emocionālais intelekts (*emotional intelligence* – angļu valodā) pēdējos gados tiek intensīvi pētīts kā salīdzinoši jauna psiholoģijas kategorija, mēģinot izprast tā būtību un saistību ar citiem psiholoģijas jēdzieniem (Salovey & Mayer, 1990; Goleman, 1995; Cooper, 1996; Mayer & Salovey, 1997; Epstein, 1998; Eliseo, 1999; Bar-On, 2000; Bachman, Stein, Campbell, & Sitarenios, 2000; Dulewicz, 2000; Pfeiffer, 2001; Ciarrochi, Deane, & Anderson, 2002; Matthews, Roberts, & Zeidner, 2003; Zeidner, Matthews, Roberts, & MacCann, 2003; Barchard, 2003; Brackett, & Mayer, 2003; Decker, 2003; Opengart, 2005 u.c.). Šajā laikā ir veidojušās vairākas emocionālā intelekta koncepcijas. Pirmie, kas publicēja emocionālā intelekta definīciju un teorētiski pamatoja šo jēdzienu, bija P. Salovejs un D. Majers: „Emocionālais intelekts ir spēja adekvāti sajust, uztvert, saprast, izpaust un vadīt emocijas” (Salovey & Mayer, 1990, 189.lpp.). Vēlāk amerikāņu psihologs D. Goulmens (Goleman, 1995) rakstīja, ka emocionālais intelekts ietver pašapzināšanos un impulsu kontroli, neatlaidību, centību un motivāciju, empātiju un sociālo izveicīgumu. Savukārt tāds autors kā R.Bar-On emocionālo intelektu definēja kā: ”nekognitīvu spēju, kompetenču un prasmju kopumu, kas ietekmē cilvēka spējas gūt sekmes un spējas tikt galā ar apkārtējo apstākļu prasībām un spiedienu” (Bar-On, 1999, 16. lpp).

Kamēr nepastāvēja emocionālā intelekta jēdziens, tikmēr attiecībā uz cilvēka spējām lietoja vispārīgo intelekta kategoriju, kura būtiskākā sastāvdaļa ir abstraktā domāšana un kuru izmantoja, lai prognozētu cilvēka darbības sekmes, visbiežāk akadēmiskos panākumus. Mūsdienās šo intelektu dēvē par „analītisko intelektu”. Emocijas tika pretnostatītas racionālismam. Tomēr pieredze rādīja, ka visplašāk lietotā analītiskā intelekta rādītāji (ko mērīja, izmantojot intelekta koeficientu – angļu valodā – “Intellectual Quotient – IQ”) ne vienmēr bija pietiekami valīdi, lai prognozētu cilvēka sekmīgu adaptāciju sociālajā vidē un tas radīja daudzas neskaidrības. Jau D. Vekslers (Wechsler 1940; 1943, no Mayer, Salovey & Caruso, 2000b) pauda domu, ka indivīdi ar vienādu IQ var ļoti nozīmīgi atšķirties pēc savām spējām tikt galā ar apkārtējiem apstākļiem. Pētnieki izvirzīja jautājumu – vai tādas neintelektuālās spējas kā motivācija un afektīvās spējas varētu uzskatīt par vispārīgiem intelekta faktoriem. Tika pieļauta doma, ka intelekts, iespējams, ir prāta spēju un neintelektuālo personības iezīmju kombinācija, kas tad galu galā lielākā mērā nodrošina cilvēka sekmīgu adaptīvu uzvedību. Te var minēt H. Gardnera ideju par daudzveidīgo intelektu (Gardner, 1983), kurā viņš ietvēra lingvistisko, loģiski matemātisko, fiziski kinestētisko, telpisko, muzikālo, interpersonālo un intrapersonālo intelektu. Gardners uzskatīja, ka šie intelekti ir tik

pat nozīmīgi kā tie, ko mēra ar IQ testiem. Tātad ideja par to, ka intelekts var būt daudzveidīgs, lika pamatu emocionālā intelekta teorijai.

Emocionālā intelekta jēdziens ir veidots apvienojot divus aspektus – intelekts un emocijas. Literatūrā tiek izdalīti vairāki intelekta paveidi: analītiskais intelekts, mākslīgais intelekts, praktiskais intelekts, lingvistiskais intelekts u.tml., tomēr, kā atzīmē R. Sternbergs, visus tos vieno informācijas ievākšana, apkopošana un apstrādāšana – tātad runa ir par kognitīvām operācijām, t.i., “... pirmā intelektam raksturīgā iezīme ir augsta līmeņa garīgās spējas, tādas kā abstraktā domāšana” (Sternberg, 1997, 1030.lpp.). Daži autori šādu intelektu apzīmē kā „auksto”, jo tajā Ego-iesaistīšanās ir minimāla, atšķirībā no emocionālā intelekta, kuru apzīmē kā „karsto” intelektu, tā kā te informācijas apstrādes procesā iesaistās Ego un šis process ir saistīts ar emocijām (Mayer, Caruso & Salovey, 2000).

Otrs emocionālā intelekta jēdziena aspekts ir emocijas. Psiholoģijas zinātnē emocijas tiek izdalītas arī kā viena no trim būtiskām mentālo operāciju kategorijām: emocijas, motivācija un izziņas procesi (Mayer, Chabot & Carlsmith 1997). Minētajā triādē motivācija ir kā atbildes reakcija uz iekšēju ķermenisku stāvokli, piemēram, izsalkumu, slāpēm, vajadzību pēc sociāliem kontaktiem un seksuālās vēlmes. Motivācija ir stimulē organismā izdzīvošanas un reproduktīvo vajadzību apmierināšanai. Savukārt, emocijas veic signāla un arī atbildes funkciju, tā norādot uz izmaiņām attiecībās starp indivīdu un apkārtējo vidi (tai skaitā arī indivīda iedomāto vietu tajā). Piemēram, dusmas ir reakcija uz draudiem vai novērtējumu, bet bailes ir atbilde uz briesmām. Emocijas nav rigīdas, tās ietekmē izmaiņas attiecībās, vai arī to, kā šīs attiecības tiek uztvertas. Katra emocija provocē kādu atbildes uzvedību: piemēram, bailes provocē mūs uz cīņu vai bēgšanu. Tādējādi emocijas ir elastīgākas par motivāciju, taču nav tik elastīgas kā izziņas procesi. Izziņas jeb kognitīvie procesi – trešā šīs triādes kategorija – ļauj indivīdam mācīties no apkārtējās vides un risināt problēmas jaunās situācijās. Tie kalpo tam, lai apmierinātu motīvus vai saglabātu pozitīvas emocijas. Izziņas procesi sevī ietver mācīšanos, iegaumēšanu un problēmu risināšanu. Tie ir dinamiski procesi, kas apstrādā cilvēkam būtisku informāciju, pamatojoties uz iemācīšanos un atmiņu. Starp šīm trim kategorijām notiek mijiedarbība. Piemēram, motīvi mijiedarbojas ar emocijām, kad frustrētas vajadzības veicina dusmu un agresijas pieaugumu. Emocijas iespaido izziņas procesus – slikts noskaņojums mudina cilvēku domāt negatīvi. Tādējādi var uzskatīt, ka emocionālais intelekts darbojas kā starpposms starp emocijām un izziņas procesiem, mijiedarbība starp šīm divām kategorijām, pirmkārt, ir viens no pamatojumiem emocionālā intelekta kā koncepta eksistencei un, otrkārt, veicina emocionālā intelekta līmeņa paaugstināšanos (Mayer, Chabot & Carlsmith

1997). Respektīvi, tāpat kā emocijas un izziņas procesi funkcionē sadarbībā, arī emocijas un intelekts var tikt aplūkoti kā fenomenī, kam ir kopīgi definējams saturs.

Emocionālā intelekta koncepcijas

Pastāv vairākas koncepcijas, kas skaidro emocionālā intelekta jēdzienu. Saskaņā ar D. Maiera, P. Saloveja un D. Karuso (Mayer, Salovey, Caruso, 2000b) domām var izdalīt divu koncepciju pamattipus: emocionālais intelekts kā spēju modelis, ko izstrādāja Maijers un Salovejs, un emocionālā intelekta jauktais modelis, ko pārstāv divas koncepcijas – R. Bar-Ona un D. Goulmena. Tādi autori kā K. Petrides un A. Furnhams ir ierosinājuši šos modeļus apzīmēt kā *spēju emocionālo intelektu* (arī kā “kognitīvi–emocionālās spējas”) un *iezīmju emocionālo intelektu* (arī kā “emocionālo pašefektivitāti”) (Petrides & Furnham, 2000; Mavroeli, Petrides, Rieffe & Bakker, 2007), un jaunākajā zinātniskajā literatūrā šis apzīmējums arī tiek plaši izmantots.

Spēju modelis

Spēju modeļa ietvaros emocionālais intelekts, kā jau iepriekš tika minēts, ir traktēts kā spēja uztvert, novērtēt savas un citu emocijas, paust tās, asimilēt emocijas domāšanā (apvienot emocijas ar domāšanu), spēja saprast emocijas un spriest emociju iespaidā, spēja regulēt savas un citu emocijas (Mayer & Salovey, 1997, 3. lpp.; kā arī Mayer, Caruso & Salovey, 2000; Grewal & Salovey, 2005; Brackett, Mayer, & Warner, 2004; Lopes, Salovey, & Straus, 2004; Caruso & Salovey, 2004; Brackett & Mayer, 2003; Caruso, Mayer, & Salovey, 2002; Salovey, Mayer, & Caruso, 2002). Sākotnēji emocionālā intelekta modelī Maijers un Salovejs ietvēra arī tādus aspektus kā elastība un motivācija (Salovey & Mayer, 1990), kas vēlāk gan tika izslēgti no šī modeļa, jo, ja tas netiktu izdarīts, tad arī šo modeli varētu dēvēt par jaukto. Maijers, Salovejs un Karuso pauž ideju, ka cilvēki ar augstu emocionālo intelektu spēj būt sociāli efektīvāki, nekā cilvēki ar zemu emocionālo intelektu.

Pēc Maijera, Saloveja un Karuso koncepcijas (Mayer, Salovey & Caruso, 2000a, 2000b; Caruso, D. R., Mayer, J., & Salovey, 2002) tiek izdalīti 4 atsevišķi emocionālo spēju līmeņi (kas ir secīgi un darbojas kā vienots veselums): 1) emociju uztvere un izpaušana, 2) emociju asimilēšana domās, 3) emociju izpratne un analīze, 4) reflektīva emociju regulēšana (skat. 1. tabulu). Šīs ar emocijām saistītās spējas ir cieši saistītas ar psihes (mentālajiem) procesiem un tādējādi pēc autoru uzskatiem tās viennozīmīgi ir dēvējamas par *intelektu*. Turpmāk detalizētāk tiks izklāstīta šī koncepcija.

Pirmajā spēju grupā ir izdalītas spējas uztvert, novērtēt un paust emocijas. Piemēram, jau zīdaiņa vecumā mēs mācāmies atpazīt emocijas savu vecāku mīmikā, vērojot paši savu emocionālo izpausmju atspoguļojumu mātes un tēva sejās. Šajā grupā iekļautas bāzes spējas,

bez kurām emocionālais intelekts nevar veidoties. Piemēram, ja cilvēks, saskaroties ar negatīvām emocijām, katru reizi novērsīs no tām savu uzmanību, tad daudz kas jūtu sfērā paliks neapgūts.

Otro spēju grupu Maijers, Salovejs un Karuso raksturo kā personiskās emocionālās pieredzes asimilēšanu psihē, kas ietver vairāku emociju savstarpēju salīdzināšanu, to sakārtošanu pēc nozīmības, emociju sasaisti ar sajūtām un domām (Mayer, Salovey & Caruso, 2000a). Šajā aspektā emocijas kalpo kā līdzeklis kognitīvo procesu pilnveidošanai. Kognitīvajā sistēmā emocijas var būt gan apzinātas (piemēram, *es esmu bēdīgs*), gan arī realizēties kā neskaidras izjūtas (piemēram, *nejūtos labi*). Tātad otrās grupas spējām vairāk raksturīga saistība ar kognitīvo sistēmu, respektīvi, uzmanības centrā ir jautājums par to, kā sajūtas un domas var palīdzēt apzināt un izsvērt emociju prioritātes. Emocijas var arī pozitīvi ievirzīt domāšanu, ja cilvēks jūtas laimīgs, un negatīvi – ja cilvēks ir apbēdināts. Šīs izmaiņas liek mums palūkoties un loģiski izvērtēt notikumus no dažādām perspektīvām, piemēram, uztvert tos skeptiski vai optimistiski.

Kad emocijas ir atpazītas un tām ir dots nosaukums, sāk darboties nākamā – trešā spēju grupa. Tā sevī ietver emociju izpratni un analīzi. Emocijas dažādās situācijās parasti rodas cēloņsakarīgi. Piemēram, mēs sākam dusmoties, kad , mūsaprāt, notiek netaisnība; bailēm bieži seko atvieglotums; uztraukums var radīt ēdelību vai gluži otrādi – izsaukt apetītes zudumu. Tātad emocionālais intelekts nozīmē spēju atpazīt emocijas, to simptomus un iemeslus. Emociju izpratni un analīzi vada kognitīvie procesi. Cilvēks, kurš ir spējīgs izprast emocijas, to nozīmi, mijiedarbību, pilnveidojas, t.i., spēj labāk izprast cilvēka iekšējo pasauli, tās dinamiku.

Ceturto līmeni veido spēja vadīt un regulēt savas un citu emocijas, piemēram, prast nomierināties brīžos, kad esam dusmīgi, vai palīdzēt otram mazināt trauksmi.

Cilvēks, kurš kontrolē savas emocijas, ievēro dažus pamatprincipus, bet dara to elastīgi. Piemēram, cilvēkam ir jābūt emocionāli atvērtam, bet ne vienmēr – dažreiz tas var būt sāpīgi, un šādos gadījumos, iespējams, labāk nepakļaut sevi emocionālai ietekmei. (Šī ideja sakrīt ar tālāk aprakstīto Stoicisma koncepciju, kas runā par emociju kontroli). Šīs grupas spējas palīdz saprast emociju dinamiku saskarsmes situācijās ar citiem (Mayer, Salovey & Caruso, 2000a, 2000b).

Iepazīstoties ar šo spēju modeli, var secināt, ka galvenā uzmanība tiek pievērsta dažādām ar emocijām saistītām spējām, kas veido šī modeļa nosaukumu un pamatu. Maijers, Salovejs un Karuso apgalvo, ka šis spēju modelis veido intelekta iekšējo struktūru un tādējādi

atstāj iespaidu uz indivīda dzīvi. Tāpat arī autori secina, ka emocionālo intelektu veicina labvēlīga sociālā vide (piemēram, emocionāli atsaucīgi vecāki); emocionāli intelektuāls indivīds efektīvāk prātīs pārstrukturēt savas emocijas (piemēram, būt reālistiski (kritiski) optimistisks vai paudīs reālistisku (kritisku) apbrīnu par kaut ko), izvēlēsies situācijai atbilstošākus emocionālos uzvedības modeļus, būs spējīgs diskutēt par jūtām un emocijām, viņam būs attīstītas morālās, ētiskās un estētiskās jūtas, prasme risināt problēmas un līdera spējas. Tātad indivīds spēs rast labākus problēmu risinājumus savā emocionālajā dzīvē (Mayer, Salovey & Caruso 2000a).

Spēju modeļa būtisks aspekts ir tas, ka tiek uzsvērta emocionālā intelekta saistība ar citām intelektuālajām spējām, pieņemot, ka emocionālais intelekts būtībā ir tāds pats kā citi intelekta veidi, tādēļ tam jāatbilst noteiktiem empīriskajiem kritērijiem, kurus ir jāņem vērā, veicot emocionālā intelekta mērījumus, balstoties uz aplūkotā modeļa definīciju (Mayer, Salovey & Caruso 2000a; Brackett & Mayer, 2003).

Jauktais modelis (jeb iezīmju emocionālais intelekts)

Jauktajā emocionālā intelekta modelī, salīdzinot ar Maijera, Saloveja un Karuso variantu, ietvertas ne tikai spējas, bet arī nekognitīva rakstura iezīmes (piemēram, vispārējs noskaņojums). Šis modelis sevī ietver arī tādus mainīgos, kas tradicionāli ir piederējuši jomām, kas ir ārpus intelekta, piemēram, elastība un motivācija. Pastāv divi jauktā modeļa varianti.

Bar-On Emocionālā intelekta koncepcija

Emocionālo intelektu Bar-On definē kā „nekognitīvu spēju, kompetenču un prasmju kopumu, kas ietekmē cilvēka spējas gūt sekmes un spējas tikt galā ar apkārtējo apstākļu prasībām un spiedienu” (Bar-On, 1999, lpp.16; Bar-On, Brown, Kirchcaldy, & Thome, 2000). Pēc viņa domām cilvēki ar augstu emocionālo intelektu pamatā ir optimistiski, elastīgi, reālistiski, spēj veiksmīgi risināt problēmas un tikt galā ar stresu, nezaudējot kontroli. Tādējādi emocionālais intelekts tieši ietekmē indivīda vispārējo psiholoģisko labklājību. Pēc šīs koncepcijas emocionālais intelekts nav uzskatāma par kaut kādu autonomu lielumu, jo tas kombinējas ar citiem svarīgiem personības faktoriem, piemēram, tādiem kā ģenētiskā predispozīcija un kognitīvi intelektuālās spējas, kā arī ar tādu aspektu kā vides un situācijas realitātes diktētiem ierobežojumiem (Bar-On, 1999). Bar-On uzskata, ka emocionālais intelekts kopā ar intelekta koeficientu veido indivīda vispārīgo intelektu. Uz Bar-On emocionālā intelekta modeļa bāzes ir izstrādāta arī viena no pirmajām emocionālā intelekta aptaujām (turpmāk tekstā – EI aptauja), kas ir plaši izmantota dažādos pētījumos (Austin, Saklofske, & Egan, 2005; De Raad, 2005; Day, Therrien, & Carroll, 2005; Maree & Eiselen, 2004; Hemmati, Mills, & Kroner, 2004; Van Der Zee & Wabeke, 2004; O’Connor & Little, 2003;

Roothman, Kirsten, & Wissing, 2003; Petrides & Furnham, 2003, 2002, 2001; Derksen, Kramer, & Katzko, 2002; Bachman, Stein, Campbell, & Sitarenios, 2000; Smith, 2001; Reiff, 2001 u.c.) un tika izmantota arī šajā promocijas pētījumā.

Bar-On (Bar-On, 1999) izstrādātajā modelī izdala piecus emocionālā intelekta faktoros, kas nosaka sekmīgu indivīda funkcionēšanu (sk. 1.tabulu): 1) *Intrapersonālās prasmes*, kas sevī ietver pašapzināšanos, pašpārliecību, pašcieņu, pašaktualizāciju un neatkarīgumu, 2) *Interpersonālās prasmes*, kas sevī ietver empātiju, starppersonu attiecības un sociālo atbildību (šie divi faktori lielā mērā sakrīt ar H. Gardnera (Gardner, 1993) multiintelekta teorijas intrapersonālo un interpersonālo intelektu.), 3) *Adaptēšanās*, kas sevī ietver problēmu risināšanu, realitātes pārbaudi un elastīgumu, 4) *Stresa vadīšana*, kas sevī ietver stresa toleranci un impulsu kontroli un 5) *Vispārējais noskaņojums*, kas sevī ietver laimi un optimismu.

Bar-On modelī apvienoti gan tādi aspekti, ko varētu raksturot kā kognitīvās spējas (emociju apzināšanās), gan arī nekognitīvie aspekti, (piemēram, personības neatkarība, pašcieņa, noskaņojums), kas pēc autora uzskatiem nav mazāk svarīgi, lai tiktu galā ar ārējām prasībām. Tādēļ šis modelis tiek dēvēts par jaukto. Bar-On šajā modelī ietvertās spējas drīzāk attiecinā uz “potenciālu gūt sekmes”, nekā uz pašām “sekmēm” kā tādām (Bar-On, 1999). Tātad šis modelis drīzāk ir uz *procesu orientēts*, nekā uz *iznākumu orientēts*.

Jāpiebilst, ka Bar-On ir veicis dažas izmaiņas sākotnējā modelī turpmāko pētījumu gaitā (Bar-On, 2000). Piemēram, optimisms, pašaktualizācija, laimes izjūta, neatkarība un sociālais atbildīgums tiek turpmāk aplūkoti drīzāk kā emocionālā intelekta veicinātāji, nevis kā atslēgas komponenti. Tādējādi emocionālo intelektu veido 10 apakšskalas. Tāpat arī emocionālā intelekta jēdziens tiek paplašināts un tiek lietots apzīmējums – emocionālais un sociālais intelekts, kas sevī ietver savstarpēji saistītas emocionālās, personības un sociālās spējas, kuras ietekmē vispārējās spējas aktīvi un efektīvi tikt galā ar ikdienas spiedienu un prasībām. Arī citos pētījumos, kuros ir analizēta Bar-On EI aptaujas faktoru struktūra, autori ir nonākuši pie atšķirīgiem secinājumiem. Tā, piemēram, tiek apstiprināta 13 apakšskalu struktūra (atšķirībā no sākotnējā modeļa iztrūkst pašpārliecības un reālistiskuma apakšskalas), bet attiecībā uz faktoriem tiek izdalīti nevis pieci, bet gan seši emocionālā intelekta faktori: emocionālā noskaņojuma (dispozīcijas) faktors, interpersonālais faktors, impulsu kontroles faktors, problēmu risināšanas faktors, emocionālās pašapzināšanās faktors un rakstura faktors (Palmer, Manocha, Gignac, & Stough, 2003). Savukārt K. Van der Zee un R. Vabeke šai aptaujai izdala trīs pamatfaktoros: sasniegumu izjūta, empātija un sistemātiska problēmu risināšana (Van der Zee & Wabeke, 2004). Vēl citi autori savos pētījumos nonākuši pie

secinājuma, ka pamatotāk ir EI aptauju lietot kā vienfaktora modeli ar 15 mainīgajiem (apakšskalām), kā viena plaša latentā mainīgā rādītājiem (vispārējais iezīmju emocionālais intelekts) un ir lieki iedalīt šo modeli 5 faktoros (Dawda & Hart, 2000; Petrides & Furnham, 2001). Sakarā ar šiem atšķirīgajiem pētījumu rezultātiem, autore šī pētījuma ietvaros pieturēsies pie sākotnējā Bar-On dotā formulējuma – *emocionālais intelekts* un sākotnējā emocionālā intelekta modeļa, ko veido 5 faktori un 15 apakšskalas. Savukārt kā papildus uzdevums šajā pētījumā tiek izvirzīts – pārbaudīt Bar-On izstrādātas Emocionālā intelekta aptaujas psihometriskos rādītājus un faktoru struktūru lielākā izlasē (apmēram 380 respondenti) latviešu izlasē.

Bar-On emocionālais intelekts ir analizēts arī saistībā ar „kognitīvo” intelektu, uzskatot, ka emocionālais intelekts, salīdzinot ar analītisko intelektu, var atklāt daudz atbilstošāku personības vispārējā intelekta tēlu. Viņaprāt, ja tradicionālo intelektu var uzskatīt par startēģiskām, ilgtermiņa spējām, tad emocionālo intelektu var uzskatīt par tiešo, tūlītējo funkcionēšanu (Bar-On, 1999).

Tāpat arī Bar-On pauž domu, ka emocionālais intelekts ir pilnveidojams. Pētījumi rāda, ka pēc speciāla treniņa pieaug tādi emocionālā intelekta rādītāji kā empātija un emociju apzināšanās (Bar-On, 2003).

Goulmena emocionālā intelekta koncepcija

Otrs pētnieks, kas piedāvā savu emocionālā intelekta teoriju, kuru var attiecināt uz jaukto modeli, ir Goulmens (Goleman, 1995). Goulmens emocionālo intelektu definē kā paškontroles, centības, neatlaidības, spējas sevi motivēt un empātijas kopumu. Šīs īpašības raksturo cilvēkus, kuri prot veidot veiksmīgas attiecības ar apkārtējiem un kuri kopumā ir veiksmīgi savā darbībā. Arī šajā modelī ir izdalītas piecas spēju grupas (sk. 1.tabulu): 1) savu emociju atpazīšana, kas sevī ietver spēju atzīt izjūtas, periodisku izjūtu novērošanu, 2) emociju vadīšana, kas sevī ietver spējas pārvaldīt emocijas piemērotā veidā, spēju sevi mierināt, spēju mazināt raizes, nomāktību, uzbudinājumu, 3) sevis motivēšana, kas sevī ietver emociju pakļaušanu izvirzītajam mērķim, spēju aizkavēt tūlītēju apmierinājuma gūšanu, impulsu apspiešanu, spēju būt mierīgam, 4) emociju atpazīšana citos, kas sevī ietver empātiju un spēju pieskaņoties citu vajadzībām un 5) attiecību vadīšana, kas sevī ietver spēju kontrolēt citu emocijas un prasmi mierīgi mijiedarboties ar citiem (Goleman, 1995, 43. lpp.). Saskaņā ar Goulmena uzskatu emocionālais intelekts ir iemācāms.

Goulmens emocionālā intelekta jēdziena izpratni atkal un atkal pārskata un papildina, katru reizi tajā izceļot kādu citu personības spēju. Piemēram, turpmākajās definīcijās tiek saglabātas tādas spējas kā emociju atpazīšana un vadīšana, tām pievienojot tādas kategorijas

kā impulsu kontrole, spēja novilcināt apmierinājuma gūšanu, stresa un trauksmes kontrole, empātija, spēja nepadoties frustrējošā situācijā (Goulmens, 2001). Šāda plaša pieeja jau lielā mērā robežojas ar personības iezīmju netiešu iekļaušanu šajā modelī. Un tieši tāpēc, ka šis emocionālā intelekta modelis galvenokārt sevī ietver personību raksturojošus lielumus, tad tāda autore kā R. Opengārta to iesaka dēvēt par personības nevis jaukto modeli (Opengart, 2005). Pats Goulmens raksta “... ir kāds vecmodīgs vārds, kas sevī ietver visas tās spējas, ko reprezentē emocionālais intelekts – raksturs.” (Goulmens 2001, 60.lpp.). Vēlāk Goulmens un G. Černiss emocionālo intelektu pārformulē kā spēju atpazīt savas, kā arī citu emocijas un jūtas, sevis motivēšanu un emociju vadīšanu gan sevī, gan arī attiecībās ar citiem. Šeit piecas emocionālā intelekta dimensijas: pašapzināšanās, pašregulācija, pašmotivācija, sociālā apzināšanās, sociālās prasmes, jau ir sadalītas divdesmit piecās kompetencēs, starp kurām, piemēram, ir politiskā apzināšanās, pašpaļāvība, apzinīgums, tieksme pēc sasniegumiem u.c. (Goleman & Cherniss, 1998; Goleman, 1998). Goulmens uzskata, ka emocionālais intelekts sekmē cilvēka sasniegumus mājās, skolā un darbā; samazina agresivitāti un noziedzību, uzlabo mācību spējas; profesionālajā jomā palīdz indivīdam iesaistīties komandas darbā, atrast efektīvākus darba veidus, tādējādi kopumā veicina rīcības efektivitāti jebkurā dzīves sfērā. Savos vēlākajos darbos Goulmens emocionālo intelektu saista ar līderības spējām un sasniegumiem darbā un runā par emocionālo kompetenci, kas ir: “iemācīta spēja, kas bāzējas uz emocionālo intelektu un, kura izpaužas izcilos sasniegumos darbā” (Goleman, 2001, 27.lpp). Un tas nav pārsteidzoši, jo jau savā pirmajā emocionālā intelekta definīcijā Goulmens pamatā ir fokusējies tieši uz tādām kvalitātēm, kas ir saistītas ar sasniegumiem, līderību, piemēram, centība, spēja sevi motivēt, veiksmīgums darbā un prasme veidot veiksmīgas attiecības ar citiem. Šajā emocionālās kompetences modelī tiek izdalīti četri komponenti: pašapzināšanās, sevis vadīšana, sociālā apzināšanās un savstarpējo attiecību vadīšana. Sākotnējā emocionālā intelekta modelī izdalītā sevis motivēšana tagad tiek iekļauta sevis vadīšanā. Savukārt divdesmit piecas kompetences nu jau ir noīsinātas uz astoņpadsmit un dažām kompetencēm ir nomainīts apzīmējums, piemēram, „uzticības cienīgs” ir nodēvēts par „caurspīdīgumu (caurredzamību)” (Goleman, Boyatzis, & McKee, 2002). Tādējādi var teikt, ka Goulmena emocionālā intelekta koncepcija pamatā tiek orientēta uz efektivitāti darbā un līderības iezīmēm un ir pietiekami plaša, lai varētu tikt dēvēta par emocionālo kompetenci, tādējādi ļaujot sevī ietvert arī tādus komponentus, ko vairs tieši nevar attiecināt uz emocionālo intelektu. Un tā kā pats autors laika gaitā ir vairākkārt mainījis akcentus savā koncepcijā, tad šo modeli nevar uzskatīt par pietiekami stabilu.

Tātad šajā pieejā liels uzsvars tiek likts uz sociālo aspektu, uz sociālajām iemaņām, kur nozīme var būt ne tikai kādām konkrētām spējām, bet arī personībai ar tai raksturīgajām iezīmēm.

1. tabula Trīs emocionālā intelekta modeļi (Mayer, Salovey & Caruso, 2000a, 401.lpp)

(Mayer, Salovey, 1997)	(Bar – On, 1997)	(Goleman, 1995)
<p><i>Spēju modelis</i></p> <p><u>Definīcija</u> Emocionālais intelekts ir spēja saprast un paust emocijas, asimilēt tās savā domāšanā, spēja izprast un spriest emociju iespaidā, spēja regulēt savas un citu emocijas.</p> <p>Galvenās spēju, prasmju un specifisko iemaņu grupas.</p> <p><i>Emociju uztvere un izpaušana:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • emociju identificēšana un izpaušme fiziskos stāvokļos, sajūtās un domās, • emociju identificēšana un izpaušme citos cilvēkos, mākslas darbos, valodā utt. <p><i>Emociju asimilēšana domās:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • emociju prioritāšu izvērtēšana (emociju sakārtošana pēc nozīmības), • emociju kā līdzekļu izmantošana spriedumos un iegaumēšanā. <p><i>Emociju izpratne un analīze:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • spēja izprast emocijas (dot tām nosaukumu), tai skaitā kompleksas un vienlaicīgi pastāvošas emocijas, • spēja saprast emociju maiņu starppersonu attiecībās. <p><i>Reflektīva emociju regulēšana:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • spēja būt atvērtam sajūtām, • spēja reflektīvi novērot un regulēt emocijas, tādējādi veicinot emocionālu un intelektuālu izaugsmi. 	<p><i>Jauktais modelis</i></p> <p><u>Definīcija</u> Emocionālais intelekts ir nekognitīvu spēju, kompetenču un prasmju kopums, kas ietekmē cilvēka spējas gūt sekmes un spējas tikt galā ar apkārtējo apstākļu prasībām un spiedienu.</p> <p>Galvenās spēju, prasmju un specifisko iemaņu grupas.</p> <p><i>Intrapersonālās spējas:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • emocionālā pašapzināšanās, • pašpārliecība, • pašcieņa, • pašaktualizācija, • neatkarīgums. <p><i>Interpersonālās spējas:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • starppersonu attiecības, • sociālā atbildība, • empātija. <p><i>Adaptēšanās spējas:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • problēmu risināšana, • realitātes pārbaude, • elastīgums. <p><i>Stresa vadīšanas spējas:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • stresa tolerance, • impulsu kontrole. <p><i>Vispārējais noskaņojums:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • laimes sajūta, • optimisms. 	<p><i>Jauktais modelis</i></p> <p><u>Definīcija</u> Spējas, kas raksturo emocionālo intelektu, sevī ietver paškontroli, centību un neatlaidību un spēju motivēt sevi.</p> <p>Galvenās spēju, prasmju un specifisko iemaņu grupas.</p> <p><i>Emociju atpazīšana:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • izjūtu atzīšana, • periodiska izjūtu novērtēšana. <p><i>Emociju vadīšana:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Spēja vadīt emocijas piemērotā veidā, • spēja sevi mierināt, • spējas mazināt raizes, nomāktību un uzbudinājumu. <p><i>Sevis motivēšana:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • emociju pakārtošana izvirzītajam mērķim, • spēja aizkavēt apmierinājuma gūšanu un apspiest impulsivitāti, • spēja būt mierīgam. <p><i>Emociju atpazīšana citos:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • empātija, • spēja pieskaņoties citu vajadzībām. <p><i>Attiecību vadīšana:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • spējas vadīt emocijas citos; • mierīga mijiedarbība ar citiem.

Citi alternatīvi uzskati par emocionālo intelektu

Literatūrā ir sastopami arī citi emocionālā intelekta definējumi. Piemēram, tādi autori kā L. Lams un S. Kirbi to raksturo kā emociju uztveri, sapratni un regulāciju, kur: “Emociju uztvere nozīmē to atpazīšanu un dažādu emocionālo stāvokļu interpretāciju kā arī to saistības ar pārējo sensoro pieredzi izpratne. Emociju izpratne nozīmē saprast, kā pamata emocijas sajaucoties veido kompleksās emociju formas, kā emocijas ietekmē pieredzētie apkārtējie

notikumi un, vai dažādas emocionālās reakcijas ir līdzīgas noteiktā sociālajā kontekstā.

Emociju regulācija nozīmē emociju kontroli sevī un citos” (Lam & Kirby, 2002, 132. lpp.).

Savukārt tāds autors kā D. Lyusins emocionālo intelektu definē kā „spēju saprast savas un citu emocijas, kas nozīmē, spēju atzīt un identificēt emocijas, saprast to cēloņus un sekas, ko tās var izraisīt; un spēju vadīt emocijas, kas nozīmē spēju kontrolēt emociju intensitāti, tai skaitā ierobežot pārmērīgi spēcīgas emocijas, spēju kontrolēt emociju ārējās izpausmes un nepieciešamības gadījumā spēju izraisīt īpašas emocijas” (Lyusin, 2006, 57.lpp.).

Arī A.Furnhams un K.Petrides paši sniedz savu (iezīmju) emocionālā intelekta definīciju: “Iezīmju emocionālais intelekts ir ar emocijām saistītu pašuztveres spēju plejāde, kas ir izvietota zemākajos personības hierarhijas līmeņos” (Furnham & Petrides, 2003, 816.lpp.). Viņi uzskata, ka indivīdi ar augstu iezīmju emocionālo intelektu tic, ka viņi ir saskarsmē ar savām emocijām un, ka viņi tās spēj regulēt tādā veidā, kas veicina psiholoģisko labklājību.

Savukārt S. Epsteins izvirza ideju par diviem prātiem: empīrisko, kas darbojas automātiski, neapzinātā līmenī, ir iegūts empīriskās pieredzes veidā un ir cieši saistīts ar emocijām; un racionālais prāts, kas ir apzināts un kontrolējams un pamatojas uz loģiskiem secinājumiem. Tā kā abiem prātu veidiem ir atšķirīgas pieejas problēmu risināšanā, tad katram ir arī atšķirīga intelekta forma. Emocionālo intelektu nosaka automātiskās domas (domas, kas atkārtojas kā automātiski ieraksti), kas var būt gan konstruktīvas, gan destruktīvas, un tās nosaka, kādas būs turpmākās emocijas. Cilvēkam ar konstruktīvām automātiskajām domām piemīt emocionālais intelekts, kura pamatā ir emociju atbilstība situācijām. Epsteina teorijā emocionālo intelektu veido 4 faktori: 1) spēja atpazīt savas un citu cilvēku emocijas; 2) spēja izrādīt emocijas; 3) spēja kontrolēt un vadīt savas emocijas; 4) spēja just, izrādīt situācijai piemērotas emocijas (Epstein, 1998). Pēdējā spēja tiek izcelta kā vissvarīgākā.

Vēl kā vispārīgu emocionālā intelekta konceptu var minēt R. Kūpera izveidoto emocionālā intelekta *karti*, kuru veido tādas dimensijas kā pašapzināšanās, citu cilvēku emociju apzināšanās, starppersonu attiecības, elastība, kreativitāte, līdzjūtība un intuīcija (Cooper, 1996).

Bet tā kā šīs koncepcijas neko būtiski jaunu neienes vispārējā izpratnē par emocionālo intelektu, tad tālāk sīkāk šīs teorijas netiks analizētas.

Trīs modeļu salīdzinājums

Tātad kopumā var teikt, ka emocionālā intelekta konstrukts izsaka to, kā indivīdi atšķiras pēc pakāpes, kādā viņi uztver, apstrādā un izmanto emocionāli piesātinātu informāciju

intrapersonālā līmenī (t.i., savu emociju regulācija) un interpersonālā līmenī (t.i., apkārtējo cilvēku emociju vadīšana).

Maijera un Saloveja izstrādātais spēju modelis, atšķirībā no jauktajiem emocionālā intelekta modeļiem, ir daudz ierobežotāks, jo autori uzskata, ka emocionālais intelekts ir jānodala no personības iezīmēm un jāskata kā spējas, precīzāk – kā spēja atpazīt, izprast emocionālu informāciju un spēja pielietot šo emocionālo informāciju adaptācijas procesā. Tādējādi spēju modeļa centrā pirmām kārtām ir emociju mijiedarbība ar domāšanu jeb citiem vārdiem, runa ir par prāta spējām, kas vada emocijas un apstrādā emocionālu informāciju. To apstiprina šīs koncepcijas autoru uzskats, ka emocionālo intelektu ir jāmēra ar tāda tipa testiem kā tradicionālo intelektu, kas satur izpildāmos uzdevumus (Brackett, Mayer, & Warner, 2004; Brackett & Mayer, 2003; Mayer, Salovey, Caruso, & Sitarenios, 2003; Mayer, Caruso, & Salovey, 2000) un ko nevar mērīt ar pašaptaujas metodēm, kuras, savukārt, mēra tādas pašreflektējamās kvalitātes kā, piemēram, optimisms, kas ir nodalāms no mentālajām spējām. Tādējādi emocionālais intelekts šādā skatījumā sekmē loģisko domāšanu un vispārējo intelektu un ir aplūkojama tikai kā indivīda *izpildes vai veikuma* sfēra (“performance” – angļu valodā), t.i., ko cilvēks saprot un kā to pielieto, kā tas izpaužas reālajā uzvedībā, tātad aktuālās spējas. Tomēr jāpiemin, ka citi autori uzskata, ka šādi uz “maksimālu izpildi” orientēti testi (“maximum-performance” – angļu valodā), kuri pamatojas uz apgalvojumiem ar pareizām un nepareizām atbildēm, nevar sniegt pilnīgu indivīda emocionālā intelekta ainu, jo ir grūti izdomāt tādas emocionālā intelekta apgalvojumus, kuri gan pakļautos objektīviem aprēķiniem, gan pilnībā aptvertu šo konstruktus (Petrides & Furnham, 2003, 2001; Roberts, Zeidner, & Matthews, 2001). Tomēr var pieņemt, ka arī šādā traktējumā emocionālais intelekts, kā spēja saprast, vadīt un pielietot emocionāli piesātinātu informāciju, ir saistīts ar indivīda personības iezīmēm, tādām kā pozitīva vai negatīva emocionalitāte (piemēram, agresija).

Savukārt jauktais jeb iezīmju emocionālā intelekta modelis sevī ietver plašāku spektru sociālas un emocionālās spējas un iezīmes, neaprobežojoties tikai ar emocijām un mentālajām spējām, bet ietver sevī arī tādas aspektus, kas nodrošina individuālu un sociālu funkcionēšanu, piemēram, motivācija, starppersonu attiecības, problēmu risināšana, tātad uzvedības tendences un pašnovērtējamās spējas. Piemēram, Bar-On emocionālā intelekta modelis iekļauj plašu personības spēju un ar emocijām saistītu kompetenču spektru, kas, pēc autora domām, veicina cilvēka darbības efektivitāti. Savukārt, Goulmena modelī ir ietverti gandrīz visi tie personības aspekti, kas vairs nav tieši saistīti ar intelekta kategoriju. Tādējādi var teikt, ka šīs divas koncepcijas aptver relatīvi plašu kompetenču kopumu, kam ir izteiktāka saistība ar personības iezīmēm, nevis ar kognitīvajām spējām kā tas ir spēju emocionālā intelektam. Tādēļ, pēc šī

pētījuma autores uzskatiem, šim modelim ļoti atbilstošs papildus apzīmējums būtu Petrides un Furnhama (2001) piedāvātais, jau iepriekš minētais – *emocionālā pašefektivitāte*, kas skaidri izsaka šī modeļa būtību un kurā uzsvars tiek likts nevis uz kognitīvajām spējām, bet gan uz indivīda spēju efektīvi funkcionēt sociālajā pasaulē.

Ņemot vērā faktu, ka spēju modelis ietver tikai ar emocijām saistītas spējas, savukārt jauktais jeb iezīmju emocionālā intelekta modelis ietver sevī gan mentālās spējas, gan arī emociju izpausmes, motivāciju, pašapzināšanos, sociālo aktivitāti (mijiedarbību ar citiem), tad šīs koncepcijas daļēji sakrīt. Tādējādi var uzskatīt, ka šīm dažādajām emocionālā intelekta koncepcijām ir tendence būt drīzāk savstarpēji papildinošām nekā pretējām, jo, piemēram, var izdalīt vairākus aspektus, kas pēc būtības visiem iepriekš minētajiem emocionālā intelekta modeļiem ir kopīgi: emociju atpazīšana, empātija, spēja vadīt savas emocijas, impulsu kontrole u.c., tātad visas runā par indivīda spēju saprast, vadīt un pielietot emocionāli piesātinātu informāciju. Tādējādi var pieņemt, ka nav pamata uzskatīt, ka šie teorētiskie modeļi principā izslēdz viens otru (kaut arī tie ir atšķirīgi).

Tā kā šī pētījuma mērķis ir noteikt saistību starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu, tad jaukta modeļa izvēle ir piemērotāka emocionālā intelekta mērīšanai, jo šis modelis ir orientēts gan uz personības kognitīvajiem procesiem, pašreflektēšanu (ar šo aspektu saistīts arī stoicisms), gan arī uz personības nekognitīvajiem aspektiem, tādiem kā, piemēram, uzvedība, pie kuriem pieder agresija un daļēji arī stoicisms. Savukārt, no iepriekš aprakstītajām jauktā modeļa koncepcijām tieši Bar-On aprakstītais modelis (Bar-On, 1999) šķiet vispiemērotākais šī pētījuma mērķu realizēšanai, jo tas sevī ietver ļoti daudzpusīgus aspektus, kas potenciāli veiksmīgi var palīdzēt mazināt indivīda agresīvos impulsus: sākot ar savu personīgo emociju un impulsu apzināšanos un to kontroli, spējām risināt problēmas, būt elastīgam, optimistiskam, ar augstu pašcieņu, līdz pat spējām, kas tieši ietekmē starppersonu attiecības – empātija, spēja būt sociāli atbildīgam. Spēju tikt galā ar frustrējošu situāciju nenosaka tikai kognitīvas spējas, piemēram, spēja atpazīt un novērtēt emocijas. Ne mazāk svarīgas ir arī nekognitīvas personības spējas, piemēram, neatkarības izjūta, pašcieņa. Tātad var secināt, ka ļoti būtiskas ir pašregulācijas spējas, un ne tikai kā spējas regulēt emocijas, bet plašākā nozīmē. To ataino Bar-On Emocionālā intelekta aptaujas atsevišķu pantu saturs: “Es cenšos uztvert lietas tādas, kādas tās patiesībā ir, nefantazējot un nesapņojot par tām”, “Pārvarot grūtības, es mēģinu virzīties uz priekšu soli pa solim”, “Saskaroties ar problēmu, es vispirms apstājos un padomāju”, “Es spēju mainīt savus vecos ieradumus”, “Es zinu, kā saglabāt mieru grūtās situācijās” u.c. Pašregulācijas spējas nav tikai situatīva reakcija uz

provokatīvu situāciju, bet ir runa par konstantu personības iezīmi. Un arī stoicisms ir iekļaujams tādā kategorijā.

1.3. Stoicisma jēdziens un teorijas

Mūsdienu izpratne par stoicismu (*stoicism* – angļu valodā) ir veidojusies pamatojoties uz seno stoiķu uzskatiem – Zenonu (336.-264.g. pr. Kr.), Kleantu (330.-232.g. pr. Kr.), Hrīsipu (281./277.- 208./205.g pr. Kr.), Seneku un Epiktētu (~50.-138.g. pr. Kr.) (Čuhina, 1990). Stoiķu ētikas galvenais princips – dzīvot saskaņā ar Dabu (kas tiek interpretēts kā dzīvošana saskaņā ar prātu). Emocijas (ko stoiķi dēvē par afektīvo jomu) tādējādi tiek nosodītas un kontrolētas. Emocijas tiek uztvertas kā reakcija uz novirzi domāšanas procesā. Lai regulētu savu rīcību, cilvēkam jāiemācās pārvarēt emocijas, neietekmēties no pasaulīgām vēlmēm. Tikai tad cilvēks iegūst tikumību, kas tiek uzskatīta par augstāko vērtību. Stoiķu ideāls ir cilvēks, kurš ir brīvs no afektiem, tieksmēm un vēlmēm, tātad sevī iemieso „stoicisko pozīciju” (Rubenis, 1995). Arī pret dusmām, kas provocē agresiju, stoiķiem ir noraidošā attieksme (Vernezee, 2008). Stoiķi uzskata, ka vienaldzība pret sāpēm un baudām un stingra paškontrolē ir labākais ceļš uz laimi. Lai gan to nedrīkst jaukt ar emocionālu vienaldzību, jo pamatā stoiķi runā par bailēm un kaislībām, savukārt pozitīvas emocijas, īpaši simpātijas emocijas, ir nepieciešamas morālai dzīvei. Kā uzskata V. Stempsijs (Stempsey, 2004), ir kļūdaini pieņemt, ka stoicisms paredz pilnībā atnest emocijas, un, ka, piemēram, bez simpātijas emocijām, cilvēki nebūtu izpalīdzīgi. Tātad stoicisma mērķis nav visu emociju izraidīšana, bet gan ievirzīšana piemērotā veidā. Tādējādi, izejot no šīs idejas, var pieņemt, ka stoicisms būtu uzskatāms par adaptīvu mehānismu.

Apkopojot šos Stoicisma uzskatus, G.Vagstafs un A.Rouledžs izveidojuši mūsdienu stoicisma definīciju, kura ietver trīs galvenos raksturotājus: a) emocionāla neiesaistīšanās ; b) emocionālas ekspresivitātes iztrūkums un c) emociju kontrole (Wagstaff & Rowledge, 1995).

Līdzīgu uzskatu par mūsdienu stoicismu pauž arī tāds autors kā A. Furnhams, kas to definē kā atteikšanos no emocijām, to noliegumu (Furnham,1992). Šis definējums, atšķirībā no Vagstafa un Rouledža sniegtā, vairāk orientējas uz stoicismu kā pilnīgu emociju noliegšanu, kas savukārt nav pilnībā korekti attiecībā pret stoicisma filozofiju. A.Furnhams, K.Petrides, G.Sistersons un B.Baluhs pauž domu, ka stoicisma jēdziens daudz neatšķiras no represijas jēdziena, un tādējādi tas var tikt traktēts kā viena no stresa pārvarēšanas stratēģijām, lai gan stoicisms kā stresa pārvarēšanas stratēģija (spēja tikt galā ar grūtām situācijām) šķiet vairāk

funkcionāla, savukārt represija – disfunkcionāla (Furnham, Petrides, Sisterson & Baluch, 2003). Stoicisms sevī ietver gan apmierinājuma, gan ciešanu emociju apspiešanu, savukārt represijas mehānisms ir vairāk saistīts ar negatīvo emociju apspiešanu. Tādējādi autori izvirza domu, ka neskaidrs paliek jautājums, vai ilgtermiņā stoicisms kā stresa pārvarēšanas stratēģija ir psiholoģiski adaptīva vai dezadaptīva.

D. Robertsons (Robertson, 2005) pauž domu, ka arī mūsdienu kognitīvā terapija daudzas idejas ir aizguvusi no senajiem stoiķu filozofiem, akcentējot ideju par to, ka subjektīvie spriedumi ir jānodala no ārējiem notikumiem, kuri tiem piešķir emocionālu nozīmi. Pēc principa, ka ne jau lietas pašas par sevi uztrauc cilvēku, bet gan spriedumi par šīm lietām. Tātad, ja indivīds vēlas gūt emocionālu līdzsvaru, tad ir jāspēj kontrolēt savu domāšanu, t.i., jāspēj saskatīt atšķirību starp to, kas ir un kas nav atkarīgs no paša indivīda (un domāšana ir atkarīga). Tādējādi šī stoicisma ideja ir uzskatāma par konstruktīvu, jo caur to cilvēks mēģina apzināti kontrolēt un vadīt savas emocijas un impulsus (tai skaitā arī agresīvos), un šādā aspektā tā sasaucas ar emocionālo intelektu, kas arī lielu uzsvaru liek uz emociju pašapzināšanos un vadīšanu.

Apkopojot iepriekš teikto, var secināt, ka stoicisms laika gaitā no vispārēja filozofiska uzstādījuma ir ticis konkretizēts un definēts kā adaptīvs mehānisms (vai iespējams – neadaptīvs, par to vēl tiek diskutēts).

Stoicisma konstrukts līdz šim psiholoģijas pētniecībā ir maz izmantots un pētīts, ko atzīst arī citi šīs jomas pētnieki (Almberg, Grafstrom & Winblad, 1997; Becker, 2003; Colby, 2003; Furnham, 2003, 1992; Wagstaff & Rowledge, 1995; King, Carroll, Newton & Dornan, 2002; Seale, 2002; Fergus, Gray, Fitch, Labrecque & Phillips, 2002 u.c.). Latvijā stoicisma aspekts vēl vispār nav pētīts. Biežāk to izmanto filozofijā un masu mediju ziņojumu kontekstā par cilvēka spēju saglabāt mieru kritiskās situācijās un spēju stoiciski paciest sāpes. Šādā aspektā zināma līdzība stoicisma jēdzienam varētu būt ar tādu jēdzienu kā „*hardiness*” (angļu valodā), kas latviski būtu tulkojams kā izturība, spēja pārvarēt grūtības vai smagu stāvokli un ko ir analizējuši tādi autori kā S. Kobasa (Kobasa, 1979) un S. Meddi un M. Haitauera (Maddi & Hightower, 1999). Tomēr te netiek skarti tādi aspekti kā emocionāla iesaistīšanās un emociju kontrole, tādējādi te redzama atšķirība no Vagstafa un Rovledža sniegtā definējuma.

Literatūrā ir sastopami pretrunīgi pētījumu rezultāti un viedokļi par stoicismu. Tā B. Almbergs, M. Grafstroms un B. Vinblads konstatējuši, ka tie cilvēki, kuri rūpējas par garīgi atpalikušiem tuviniekiem un pārvar stresu, biežāk izmantojot uz emocijām fokusētu stratēģiju, uz vēlmēm orientēto domāšanu un stoicismu kā stratēģiju, daudz biežāk piedzīvo izdegšanas

sindromu, nekā tie cilvēki, kuri kā stratēģiju izmanto fokusēšanos uz problēmu risinājumu (Almberg, Grafstrom & Winblad, 1997). Arī te redzams, ka stoicisms tiek definēts kā stresa pārvarēšanas stratēģija. Savukārt C.Kolbija aprakstītā pētījuma rezultāti liecina, ka tie sirds lēkmes piedzīvojušie pacienti, kuri labprāt dalījās ar savu traumu, domājot par to, runājot un uztraucoties un atkal pārdzīvojot, 7 mēnešus pēc infarkta biežāk piedzīvoja posttraumatisko stresu, nekā tie pacienti, kuri saglabāja mieru un „aukstasinību”, tātad demonstrēja stoicisku nostāju (Colby, 2003). Pretrunīgu pētījumu rezultātu, attiecībā uz stoicismu, kas no vienas puses apstiprina stoicismu kā adaptīvu stresa pārvarēšanas mehānismu, no otras puses kā dezadaptīvu kopinga mehānismu, esamība liecina, ka ir nepieciešami vēl papildus pētījumi, kas sniegtu zinātniski skaidrāku priekšstatu par stoicismu.

Apkopojot iepriekš rakstīto, var apgalvot, ka modernā stoicisma jēdziens runā par emocionālu nepieslēgšanos dažādās situācijās, emocionālo izpausmju kontroli, ko apstiprina arī Vagstafa un Rouledža izveidotās Liverpūles Stoicisma skalas pantu saturs, kas pamatā runā par apzinātu kognitīvu uzstādījumu un pašregulāciju, piemēram: „Es neļauju savām problēmām traucēt manu ikdienas dzīvi”, „Es mēdzu savas jūtas paturēt pie sevis”, „Man nepatīk, ja cilvēki zina kā es jūtos”, „Cilvēkiem vēlams saglabāt aukstasinību” u.tml. (Wagstaff & Rowledge, 1995). Tādējādi to var traktēt kā personības konstantu kognitīvu (tādējādi pašregulējošu) reakciju dažādās situācijās, tātad kā stresa pārvarēšanas stratēģiju. Jo kā jau iepriekš tika minēts, stoicisma filozofija uzskata, ka, lai regulētu savu rīcību, jāiemācās pārvarēt (regulēt) savas emocijas. Un, ja uz stoicismu raugās no šāda aspekta, tad var pieņemt, ka tas potenciāli var palīdzēt indivīdam tikt galā arī ar agresīvajiem impulsiem. Tātad stoicisms šādā aspektā varētu būt saistīts ar agresiju. Stoicisms sasaucas arī ar emocionālā intelekta tādiem aspektiem kā, piemēram, emociju apzināšanās, impulsu kontrole, un tādējādi arī šie divi konstrukti savā starpā potenciāli var būt saistīti. Un te atkal var piesaukt iepriekš minēto domu, ka stoicisma mērķis nav visu emociju izraidīšana (kas tādējādi būtu pretrunā ar emocionālā intelekta uzstādījumu), bet gan ievirzīšana piemērotā veidā.

1.4. Agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma saistība

Vēlreiz apkopojot iepriekš minēto, var teikt, ka viens no agresiju visbiežāk izraisošajiem faktoriem, ir frustrējošas situācijas, kas rodas, ja kādam cilvēkam svarīga mērķa sasniegšanā tiek likti šķēršļi un kad notiekošais nesakrīt ar šī indivīda gaidām, kas tādējādi potenciāli var izraisīt dusmas un naidīgumu, tātad spēcīgas emocijas. Šis aspekts specifiski sasaucas ar emocionālo intelektu, jo viens no emocionālā intelekta aspektiem ir spēja kontrolēt

savas emocijas un tikt galā ar apkārtējo apstākļu prasībām un spiedienu, tātad frustrējošām situācijām. Savukārt impulsus, tai skaitā arī agresīvos, pirmām kārtām kontrolē ar domāšanas palīdzību. Tātad, jo vairāk indivīdam ir nobriedusi domāšana, jo labāk viņš spēj kontrolēt savus impulsus, optimālā variantā sasniedzot pat tādu stāvokli, kad kognitīvās apstrādes rezultātā dažādi situatīvi traucējumi vairs nerada spēcīgu emocionālu reakciju (tai skaitā arī dusmas un iekšēju agresiju). Tātad te var runāt par tādu personības aspektu kā stoicisms.

Literatūrā nav sastopami pētījumi par šo trīs konstruktu savstarpējo saistību. Ir atsevišķi pētījumi par emocionālā intelekta un agresijas saistību, bet nav pētījumu par stoicisma saistību ar emocionālo intelektu vai agresiju.

Bar-On pārbaudot EI aptaujas konstrukt validitāti, šo aptauju ir korelējis ar atsevišķām aptaujām, kuras sevī ietver arī agresijas apakšskalas: Personības novērtējuma aptauja (Personality Assessment Inventory (PAI), Morey, 1991), kura ietver agresijas apakšskalu, un kura statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar EI aptaujas empātijas un impulsu kontroles apakšskalām (tātad empātijas un impulsu kontroles iztrūkums var provocēt agresīvu, bezatbildīgu uzvedību vai otrādi); Deviņdesmit simptomu aptauja (Ninety Symptom Checklist (SCL-90), Derogatis, 1973), kura ietver naidīguma apakšskalu un kura statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar EI aptaujas sociālās atbildības un impulsu kontroles apakšskalām (tātad cilvēkiem ar zemu sociālo atbildību var būt problēmas kontrolēt savas dusmas un agresiju un otrādi); un Personības orientācijas aptauja (Personality Orientation Inventory (POI), Shostrom, 1974), kura ietver agresijas akceptēšanas skalu, kura statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar EI aptaujas impulsu kontroles apakšskalu (tātad zema impulsu kontrole var veicināt savas un apkārtējo cilvēku agresijas akceptēšanu un otrādi). Pēdējie divi pētījumi ir veikti Dienvidāfrikā (Bar-On, 1999) un par tiem pētnieks nav sniedzis informāciju, kādās vecuma grupās ir izpētītas šīs saistības un vai tās ir pētītas atsevišķi katram dzimumam. Tādējādi var izvirzīt pieņēmumu, ka Bar-On EI aptauja var uzrādīt korelācijas ar agresiju arī Bassa-Perija koncepcijas ietvaros.

Agresijas (tādā izpratnē, kā tā ir definēta Bassa-Perija koncepcijas ietvaros) saistība ar emocionālo intelektu ir pētīta izmantojot arī Daudzfaktoru emocionālā intelekta skalu (Multifactor Emotional Intelligence Scale - MEIS), kuras autori ir D.Maijers, D.Karuso un P.Salovejs, (Mayer & Salovey, 1997). Šajā gadījumā neparādījās statistiski nozīmīgas korelācijas ar Basa-Perija izstrādāto Agresijas aptauju (kur gan tika izmantotas tikai Naidīguma un Dusmu skalas) (Swift, 2002). Šie rezultāti tika skaidroti ar specifisko izlasi – vardarbīgiem vīriešiem. Būtiski ir arī tas, ka šajā pētījumā netika izmantotas Fiziskās un Verbālās agresijas skalas, kuras, ņemot vērā specifisko izlasi, iespējams, ka būtu uzrādījušas atsevišķas statistiski nozīmīgas korelācijas (kas gan, protams, ir tikai hipotētisks pieņēmums).

Jau iepriekš minētajā Bar-On EI aptaujas korelatīvajā pētījumā ar atsevišķām agresijas apakšskalām tika konstatēts, ka visas šīs skalas negatīvi korelē ar EI aptaujas Impulsu kontroles apakšskalu. Tā sevī ietver spēju pretoties vai noliegt impulsu, vilinājumu darboties, kā arī spēju kontrolēt emocijas. Šis aspekts sasaucas ar stoicismu, kas arī ir vērsts uz emociju kontroli. Tādējādi pastarpināti var pieņemt, ka Emocionālais intelekts varētu būt saistīts arī ar Stoicismu.

Tātad visi trīs konstrukti pēc loģikas var būt savā starpā saistīti un šo trīs konstruktu analīze varētu skaidrāk izgaismot to kopējo latento struktūru.

1.5. Agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma vecumposmu atšķirības

Pieaugušo vecumposmu iedalījums

Pieaugušo vecums kopumā tiek iedalīts trīs posmos: agrais pieaugušo vecums (vidēji 18/20 līdz 35 gadiem), vidējais pieaugušā vecums (vidēji 35-60 gadi) un vēlīnais pieaugušā vecums (vidēji 60 gadi un vecāks) (Stevens –Long, 1979; Kraig, 2002). Pieaugušo vecumā emocionālā intelekta maksimums tiek sasniegts vidēji agrā pieaugušā vecuma posma otrajā pusē un vidējā pieaugušā vecuma posma sākumā (Van Rooy, Alonso & Viswewsaran, 2005; Derksen, Kramer, & Katzko, 2002; Bar-On, 1999). Savukārt agresija visaugstākā ir agrā pieaugušo vecuma posma sākumā (Archer & Haigh, 1997; Harris, 1996).

Pastāv dažādas attīstības teorijas, kuras sīkāk aplūko šos divus posmus: agro un vidējo pieaugušo vecumu, kuros parādās emocionālā intelekta un agresijas dinamika (ka jau iepriekš minēju, par stoicismu šādu pētījumu nav).

E. Eriksons šajā pieaugušo cilvēku vecuma periodā izdala vēlīno jaunību un agro pieaugušo vecumu (vidēji 18/19 līdz 40 gadiem) un pieaugušo vecumu (apmēram no 40 līdz 65 gadiem) (Erikson, 1968). Vēlīnais jaunības un agrais pieaugušo vecums raksturojas ar tuvības meklējumu krīzi (kam pretmetā ir izolācija). Pats Eriksons tuvību raksturo kā spēju veidot tuvas, abpusēji apmierinošas attiecības, nebaidoties pazaudēt savu identitāti. Šajā laikā lielākā daļa cilvēku uzsāk aktīvi veidot savu karjeru un meklēt savu vietu dzīvē, kā arī veidot tuvas, nozīmīgas attiecības. Tātad notiek simboliska savu robežu nosprašana. Savukārt pieaugušo vecumu raksturo ģenerativitātes krīze (kaut kā jauna radīšanas krīze, kam pretmetā ir stagnācija). Šajā periodā cilvēki sāk nopietni izvērtēt to, ko jau ir sasnieguši, un pārvērtē savas dzīves vērtības. Pēc Eriksona šo dzīves posmu raksturo savstarpējas kopības izjūtas un līdzsvara meklējumi attiecībās, kā arī vēlme realizēt savu radošo potenciālu (Erikson, 1968). Tātad šajā vecumā uzsvars vairāk ir uz kopību, sadarbību. R. Peks (Peck, 1968) papildina Eriksona izdalīto pieaugušo vecuma posma aprakstu, piebilstot, ka šajā posmā svarīgi ir

pārslēgt lielāko daļu savas enerģijas no fiziskās uz prāta darbību, attiecībās akcents jāliek uz saskarsmi un biedriskumu, nevis uz seksuālo tuvību un konkurenci, jāpilnveido emocionālā un domāšanas elastība.

G. Vailents (Vaillant) piedāvājis ieviest Eriksona periodizācijā starp šīm divām stadijām vēl vienu. Proti, viņš izteica minējumu, ka starp tuvības meklējumiem un ģenerativitātes attīstību ir izdalāms nosacīta iekšēja miera periods, ko viņš nosauca par *karjeras nostiprināšanas stadiju*. Šajā posmā indivīds koncentrējas uz sevis izglītošanu, sava profesionālā statusa nostiprināšanu un ģimenes nodrošināšanu. Tikko karjera ir izveidota, cilvēks var atkal atgriezties pie savas identitātes un tieši ģenerativitātes jautājumiem (Vaillant, 1977). Pēc minētā apraksta var pieņemt, ka tas ir vecums apmēram no 27/28 gadiem līdz apmēram 35 gadiem.

Savukārt D. Levinsons (Levinson) izdala *sākuma* periodu vecumā no 17 līdz 33 gadiem, kad indivīdam ir jāatrod sava vieta pieaugušo pasaulē, jāuzņemas saistības, kas nodrošina stabilu un paredzamu dzīves plūdumu. Šo periodu viņš iedalīja trīs apakšperiodos: 1) 17-22 gadi - pāreja uz agrīno pieaugušo dzīvi; 2) 22-28 gadi ieešana pieaugušo pasaulē; 3) 28-33 – trīsdesmitgadnieku pāreja (autors šo pāreju raksturo kā stresu, jo izvērtēšanai tiek pakļauti karjeras mērķi un dzīves veids). Levinsons uzskatīja, ka lai indivīds pilnībā kļūtu pieaudzis (izietu cauri sākuma periodam), viņam attīstības procesā ir jātiek galā ar 4 uzdevumiem: sapņi jāsasasaista ar realitāti, jāatrod aizbildnis, jānodrošina sev karjera un jāizveido intīmas attiecības un tas viss ir jāpaveic šajā sākuma periodā (Levinson, 1986).

D. Lovingera (Loevinger, 1976) savā izstrādātajā periodizācijā pārejas pieaugušo periodā, kas notiek no 20 – 25 gadiem līdz apmēram 40 gadiem, izdala jaunības, ko nodevē par *autonomiju*. Šajā stadijā indivīds labāk apzinās iekšējos konfliktus starp personīgajām vajadzībām un saviem ideāliem, kā arī konfliktu starp savu un citu cilvēku vienu un to pašu notikumu uztveri. Ejot cauri šim periodam, indivīds arvien lielākā mērā spēj saprast citus cilvēkus, paust iecietību un cieņu pret citu uzskatiem, dzīves problēmu risinājumiem, draugu izvēli un nodarbēm. Nosodījuma vietā indivīds arvien labāk spēj atzīt citu cilvēku tiesības uz personīgu lēmumu. Šim periodam seko pēdējais – pieaugušo periods (40 gadi un vēlāk), ko nodevē par *integrāciju*. To raksturo spēja pieņemt un cienīt konfliktējošas prasības gan sevī, gan arī attiecībā pret citiem. Cilvēki šajā posmā ne tikai pieņem to, ka citi nav viņiem līdzīgi, bet pat spēj novērtēt šo atšķirību nozīmīgumu (Loevinger, 1976). (Kaut gan pēc pašas Lovingeras domām, šo stadiju spēj sasniegt mazāk kā 1% no visiem pieaugušajiem, tātad vairums pieaugušo pārstāv iepriekšējo – autonomijas stadiju).

R. Heivinghersts (Havinghurst, 1953 no Kraig & Bokum, 2006) agrīnajā pieaugušo vecumā kā pamatuzdevumus izvirza ģimenes dzīves un karjeras uzsākšanu, savukārt vidējā pieaugušo vecumā – uzturēt to, kas ir jau radīts iepriekš, kā arī adaptēties ģimenes un fiziskām izmaiņām.

Savdabīgu skatījumu uz pieaugušo attīstību piedāvā R. Goulds (Gould, 1978), kas to traktē kā atteikšanos no bērnības ilūzijām un melīgiem pieņēmumiem par labu sevis pieņemšanai un pārliecībai par saviem spēkiem. Periodu no 16 līdz 22 gadiem viņš raksturo kā laiku, kad jauniešis pamet savu vecāku pasauli un atsakās no pieņēmuma, ka viņš ir savu vecāku pasaules neatņemama sastāvdaļa. Lai to realizētu indivīdam ir jāķeras pie savas pieaugušā identitātes veidošanas, kas šajā laikā tomēr vēl ir pietiekami nestabila un jūtīga pret kritiku. Šajā periodā indivīds pamet vecāku mājas un sāk izmēģināt jaunas karjeras iespējas. Vecumā no 22 līdz 28 gadiem indivīdam ir jāatsakās no savām šaubām par savu neatkarību, jo ar vecākiem vēl ir ciešas saites. Jāatsakās, piemēram, no idejas, ka, darot lietas tā, kā to dara vecāki, tas vienmēr nodrošinās panākumus. Lai ar šo uzdevumu tiktu galā, indivīdam ir pilnībā jāuzņemas atbildība par savu dzīvi. Goulds uzskatīja, ka šajā periodā domāšana progresē no atsevišķu apjaušanu uzliesmojumiem uz uzstājību, disciplinētību, kontrolētu eksperimentēšanu un mērķtiecību. Vecumā no 28 līdz 34 gadiem jau ir jāpieņem pieauguša cilvēka nostādnes: savas kompetences izjūta un ierobežojumu apzināšanās. Ja arī rodas iekšējs nemiers, tad personības viengabalainība no tā necieš. Personības izaugsme šajā periodā nozīmē aiziešanu no neelastīgām gaidām, kas ir raksturīgas tikko kā pieaugušo dzīvi uzsākošiem jauniešiem, un pievēršanās saprātīgākai nostādnei par to, ka veiksmē tiešā veidā ir saistīta ar pielikto piepūli, ko indivīds ir gatavs ziedot. Cilvēki šajā vecumā pārstāj ticēt brīnumam un sāk rēķināties tikai ar disciplinētu un organizētu darbu. Savukārt vecumā no 34 līdz 45 gadiem cilvēki kļūst par autoritātēm gan par sevi jaunākiem, gan arī vecākiem līdzcivīkiem. Goulds šo periodu nodēvē par „dzīves pilnziedu”, tomēr neskatoties uz to, reizēm cilvēkiem parādās bailes par to, vai izdosies sasniegt visus savus mērķus. Centienus pēc stabilitātes un drošības, kas ir raksturīgi iepriekšējai stadijai nomaina vajadzība darboties nevilcinoties un uzreiz iegūt rezultātu. Šajā periodā cilvēki beidzot atsvabinās no bērnības līdzī nākošās vajadzības pēc drošības un no savas niecības izjūtas, kas nozīmē pilnīgu savas pieaugušā autonomijas izjūtas rašanos (Gould, 1978).

Izanalizējot iepriekš minēto autoru viedokļus, kopsavilkumā vecuma posmu no apmēram 20 līdz 60 gadiem varētu iedalīt trīs periodos: 20 – 27 gadi, 27 – 35 gadi un 35 – 60 gadi. 20 – 27 gadu vecuma periods kopumā raksturojas ar to, ka indivīds veido tuvas attiecības, meklē savu vietu dzīvē, uzsāk karjeru – vārdu sakot, uzņemas atbildību par savu dzīvi. Sakarā

ar nopietnu izvēļu izdarīšanu un savu robežu nospraušanas, pašnoteikšanās procesu, dzīvē vēl ir daudz neskaidrību, nav vēl pietiekamas dzīves pieredzes, kas, neapšaubāmi, var provocēt zināmu nemieru, nepārliecinātību par sevi u.tml. Un potenciāli šo iemeslu dēļ var būt augstāka agresivitāte (ko apstiprina arī pētījumi citās kultūrās) un zemāks stoicisms. Pēc loģikas tam var būt saistība ar zemāku emocionālo intelektu, kā to jau apstiprinājuši iepriekšēji pētījumi un potenciāli tas varētu apstiprināties arī Latvijas izlasē.

Turpmākam 27- 35 gadu vecuma periodam ir jānoslēdzas ar personības viengabalainības izjūtu, iekšēju mieru, iecietību pret citu uzskatiem, realitātes pieņemšanu, stabilām tuvām attiecībām un nostabilizētu karjeru, kas viss kopā varētu raksturot jau nobriedušu personību. Tādējādi jau šajā periodā būtu jābūt augstākiem emocionālā intelekta un stoicisma rādītājiem un zemākai agresijai.

Savukārt 35-60 gadu vecuma periodā tiek izvērtēts sasniegtais, pārskatītas dzīves vērtības, tomēr parādās bažas par to, vai izdosies realizēt visus izvirzītos mērķus. Tātad šis periods ienes dzīvē atkal jaunus izaicinājumus. Tādējādi no šiem trim periodiem vidējais - 27-35 gadi ir relatīvi mierīgs, jo šajā periodā nav jāsastopas ar tik daudz dzīves izaicinājumiem, kā tas ir agrākā posmā un personība ir sasniegusi zināmu briedumu, kas var palīdzēt pārvarēt turpmākās dzīves krīzes.

Ņemot vērā, ka attīstības stadijām (to vecuma robežām) ir pieņēmuma raksturs un, izejot no iepriekš minētā, var secināt, ka, lai realizētu pētījuma mērķi, piemērotas vecuma grupas pētījuma izlasēm varētu būt 20 – 25 gadu vecuma posms un 30 – 35 gadu vecuma posms. Pirmais tāpēc, ka šajā periodā notiek aktīva personības nobriešana – indivīdi izvēlas un sāk realizēt savas profesionālās attīstības ieceres, gūst pirmo pieredzi partnerattiecībās, dibina ģimeni. Tomēr šis periods ir vēl nestabils, nepietiekamas pieaugušā dzīves pieredzes dēļ, indivīdam potenciāli var būt zemāks emocionālais intelekts un stoicisms un augstāka agresija. Otrā grupa (30 – 35 gadu vecumā) pārstāv jau nosacīti mierīgu periodu, kas raksturojas ar zināmu personības briedumu, jo nostabilizējusies profesionālā karjera, nodibināta ģimene, tāpēc šajā periodā indivīdam potenciāli var būt augstāks emocionālais intelekts un stoicisms, un zemāka agresija. Varētu pieņemt, ka arī Latvijā pastāv šādas vecuma atšķirības emocionālajā intelektā, agresijā un stoicismā.

Agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma vecumposmu atšķirības

Pētījumi par agresivitātes saistību ar vecumu ir salīdzinoši maz. Dž.. Arčers, A. Haigs un M. Haris ir konstatējuši, ka vispārējā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar vecumu (Archer & Haigh, 1997; Harris, 1996). Abas šīs izlases veido abu dzimumu respondenti. Savukārt, D.O'Konors, Dž. Arčers un F.Vu (O'Connor, Archer & Wu, 2001) izpētījuši

specifiskākas sakarības – vecums statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar naidīgumu un kaut arī statistiski nenozīmīgi, tomēr tendenču līmenī arī ar fizisko agresiju. Šī pētījuma izlasi veido tikai vīrieši. Statistiski nozīmīgu negatīvu vecuma korelāciju ar fizisko agresiju ieguvuši arī tādi autori kā Gerevičs, Bacskai un Czobors (Gerevich, Bacskai & Czobor, 2007) un šajā pētījumā izlasi veido abi dzimumi.

Vairāk pētījumu ir veikti pusaudžu vecumā. Tā, piemēram, K. Ostermana, K. Bjorkvists, K. Lagrespeca, A. Kaukiainene, S. Landau, A. Fraczeks un G. Kaprara izpētījuši, ka, ja 8-11 gadus veci zēni fizisko un verbālo agresiju lieto vienlīdz bieži, tad 15 gadu vecumā verbālā agresija tiek lietota jau biežāk kā fiziskā agresija. Savukārt, verbālās agresijas proporcijas pieaugums, pieaugot vecumam, ir ātrāks starp meitenēm, nekā starp zēniem (Osterman, Bjorkvist, Lagerspetz, Kaukiainen, Landau, Fraczek & Caprara, 1998). Arī M. Paz Toldos ir konstatējis, ka pusaudži jaunākā vecumā (14-15 gadi) parāda augstākus rezultātus visos agresijas tipos, salīdzinot ar vecākiem pusaudžiem (16-17 gadi), (Paz Toldos, 2005).

Attiecībā uz emocionālo intelektu Bar-On, testējot dažādas respondentu izlases, lietojot 10 gadu intervālu līdz pat 50 gadu vecumam, dažādās pasaules valstīs ar EI aptauju ir konstatējis, ka EI statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar vecumu. Augstākais aritmētiskais vidējais parādās 40-49 gadus vecu respondentu izlasē (Bar-On, 1999). Lai arī šīs atšķirības starp vecumu grupu izlašu aritmētiskajiem vidējiem ir mazas, tomēr pēc autora uzskatiem, tās apstiprina tendenci emocionālajam intelektam pieaugt līdz ar indivīda vecumu. Tādu pašu tendenci apstiprina arī D. Van Roia un viņa kolēģu pētījums (Van Rooy, Alonso & Viswewsaran, 2005) (Šis pētījums ir veikts ASV, izmantojot oriģinālo aptauju, pētījuma izlasē ietverot abus dzimumus). Savukārt P. Sutarso konstatējis, ka izlasē, ko veido respondenti vecumā no 13 līdz 64 gadiem, visaugstākie EI aptaujas apakšskalu vidējie aritmētiskie rādītāji ir vecuma grupā no 20 līdz 40 gadiem (Sutarso, 1999). (Arī šis pētījums ir veikts ASV, izmantojot oriģinālo aptauju, pētījuma izlasē ietverot abus dzimumus). J. Derksens, I. Kramere un M. Katzko secinājuši, ka EI aptaujas visaugstākie vidējie rādītāji ir vecumposmā no 35 līdz 44 gadiem un pēc šī vecuma šiem vidējiem rādītājiem ir tendence samazināties (Derksen, Kramer, & Katzko, 2002). (Šis pētījums tika veikts Nīderlandē, izmantojot holandiešu valodā adaptēto Bar-On EI aptauju un pētījuma izlase ietvēra abus dzimumus).

Tomēr ir arī citi pētījumi, kuros EI saistība ar vecumu neparādās (Hemmati, Mills, & Kroner, 2004; Maree & Eiselen, 2004; Smith, 2001). Paši autori to skaidro vai nu ar specifisko izlasi, piemēram, likumpārkāpējiem (Hemmati, Mills, & Kroner, 2004), vai nu ar to, ka izlase nav tikusi randomizēti atlasīta (Maree & Eiselen, 2004; Smith, 2001).

Šī pētījuma autorei nav izdevies atrast pētījumus par stoicisma saistību ar vecumposmiem. Tātad šāds pētījums būtu ļoti aktuāls. Tomēr var izvirzīt pieņēmumu, ka vecāki cilvēki, atšķirībā no jaunākiem, pateicoties savai lielākai dzīves pieredzei, spēj labāk saglabāt mieru dažādās situācijās, kā arī nevar izslēgt, ka šajā vecumā varētu būt arī izteiktāks skeptiskums un pat zināma rezignācija, kas tādējādi veicinātu lielāku stoicisms, atšķirībā no jaunākiem cilvēkiem, kuri ir entuziastiskāki un zināmā mērā arī naivāki, kas veicina lielāku emocionālu iesaistīšanos dažādās situācijās, tātad zemāku stoicisms.

Tātad kopumā Emocionālajam intelektam ir tendence līdz ar vecumu pieaugt, maksimumu sasniedzot vidēji 30 līdz 40 gadu vecumā, savukārt agresijai ir tieši pretēja tendence – cilvēkam kļūstot vecākam tā samazinās. Attiecībā uz stoicisms šādi pētījumi nav veikti, tādējādi var izvirzīt tikai pieņēmumu, ka stoicisms līdz ar vecumu pieaug.

Latvijā ir veikts tikai viens pētījums par emocionālā intelekta vecumposmu atšķirībām (Trups – Kalne, 2004), tomēr šajā pētījumā tika izmantota nepilnīgi adaptētā Bar-On EI aptauja, un vecuma grupas nav pielīdzinātas pēc dzimuma. Par agresijas un stoicisma vecumposmu atšķirībām pētījumi nav veikti.

1.6. Agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma dzimumatšķirības

Attiecībā uz agresiju, pēc Groševa datiem (Грошев, 1996), vīrieši konflikta situācijās biežāk pielieto lamāšanos un rupjus izteicienus, savukārt citā pētījumā tika konstatēts, ka sievietes, salīdzinot ar vīriešiem, pāra konflikta situācijās, biežāk iesaistās ļoti emocionālās diskusijās, nevis mierīgi izrunājas (Bookwala, Sobin, & Zdanink, 2005). Šie pretrunīgie rezultāti liecina, ka, piemēram, attiecībā uz verbālo agresiju tik viennozīmīgi nevar apgalvot, ka kādam no dzimumiem tā būtu raksturīgāka. Attiecībā uz citiem agresijas aspektiem dzimumatšķirību pētījumu rezultāti ir dažādi. Tā, piemēram, tādi pētnieki kā M.Bermans, M.MakKloskijs, E.Kokaro un T.Grīra (Berman, McCloskey, Cocarro & Greer, 2004), izmantojot Agresijas aptauju, nekonstatēja dzimumatšķirības ne vispārējā agresijas līmenī, ne arī kādā no agresijas apakšskalām. Tomēr šajā pētījumā paralēli izpildītajai aptaujai tika veikti arī laboratorijas novērojumi par agresīvas reakcijas pieaugumu, atbildot uz provokāciju. Un šajā gadījumā dzimumatšķirības parādījās – vīrieši reaģēja agresīvāk (kas sakrīt ar turpmāk minēto pētījumu rezultātiem). Tādējādi bija novērojama nesaskaņa starp aptaujas datiem un reālo uzvedību. (Autori izvirzīja pieņēmumu, ka agresijas novērojumi kontrolētos laboratorijas apstākļos varētu dot papildinājumu pašnovērtējuma aptaujām). Savukārt P.Mioto, M.DeKopi, M.Freza, D.Petretto, C.Masala un A.Preti savā pētījuma secināja, ka vīriešiem vispārējā

agresijas līmenī vidējais aritmētiskais ir augstāks kā sievietēm (Miotto, DeCoppi, Frezza, Petretto, Masala & Preti, 2003) (šī pētījuma izlasi veido 15 līdz 19 gadus veci respondenti). Vīrieši parāda augstākus vidējos aritmētiskos rādītājus fiziskajā un verbālajā agresijā (Buss & Perry, 1992; Archer, Kilpatrick & Bramwell, 1995; Ramirez, Andreu & Fujihara, 2001; Andreu, Fujihara & Ramirez, 2001; Jenkins & Aube, 2002; Minakshi & Dalip, 2005; Selah-Shayovits, 2004; Paz Toldos, 2005; Smith & Waterman, 2006; Gerevich, Bacskai & Czobor, 2007), arī naidīgumā (Buss & Perry, 1992; Ramirez, Andreu & Fujihara, 2001). Izņemot Arčera un Haiga pētījums (Archer & Haigh, 1997), kura izlasi veido 15 līdz 49 gadus veci respondenti, visos pārējos iepriekš minētajos pētījumos izlašu vecuma amplitūda kopumā ir no 14 līdz 23 gadiem. Pamatā šajos pētījumos iegūtie rezultāti tiek skaidroti vai nu ar *Evolūcionāro modeli*, kas pieņem, ka vīrieši demonstrē augstāku agresijas līmeni saskaņā ar dzimumu izlases principu, vai nu ar *Dzimumu lomu modeli*, kas pieņem, ka kultūra vīriešos agresiju veicina vairāk nekā sievietēs. Savukārt L. Brodijs, G. Lovas un D. Heis savā pētījumā konstatēja, ka sievietēm dusmas ir augstākas kā vīriešiem (Brody, Lovas & Hay, 1995). Tas tiek skaidrots ar kultūras uzstādījumu, kas kavē tiešas agresijas izpausmes sievietēm.

Pētījumi rāda, ka dažāda vecuma sievietēm, salīdzinot ar vīriešiem, ir vairāk izteikta emocionālā ekspresivitāte (Saurer & Eisler, 1990; Stapley & Haviland, 1989; Snell, 1989), ka sievietes izrāda lielāku interesi par apkārtējo cilvēku emocijām (Johnson & Shulman, 1988), labāk dekodē citu mīmiskās emociju izpausmes (Galgher & Sheentich, 1981) un uzrāda augstākus rādītājus empātijā (Toussaint & Webb, 2005; Macasklill, Maltby, & Day, 2002; Gault & Sabini, 2000). Iepriekšminētie aspekti sasaucas ar tādiem emocionālā intelekta faktoriem kā, piemēram, starppersonu attiecību veidošana un empātija.

Bar-On izpētījis (izlasē vecumā no 15 līdz 60 un vairāk gadiem), ka dzimumatšķirības neparādās kopējā emocionālā intelekta rādītājā, bet parādās, kaut arī nelielas, atsevišķos faktoros. Tā, piemēram, sievietēm ir augstāki aritmētiskie vidējie rādītāji Intepersonālajā faktorā un tā Emociju pašapzināšanās, Empātijas, Starppersonu attiecību un Sociālās atbildības apakšskalās. Savukārt vīriešiem ir augstāki aritmētiskie vidējie rādītāji Intrapersonālajā faktorā un tā Pašcieņas un Neatkarības apakšskalās, Adaptācijas faktorā un tā Problēmu risināšanas un Elastības apakšskalās, Stresa vadīšanas faktorā (šajā faktorā augstākus rezultātus vīriešiem ir konstatējuši arī S. Steins un H. Būks (Stein & Book, 2006) (15 līdz 60 un vairāk gadu vecu respondentu izlasē) un tā Stresa tolerances apakšskalā, kā arī Optimisma apakšskalā (Bar-On, 1999). Sievietēm augstākus vidējos aritmētiskos rādītājus Sociālās atbildības un Empātijas skalās ir konstatējuši arī Steins un Būks (Stein & Book, 2006), Interpersonālajā faktorā konstatējuši H.Reifs (20-22 gadu vecu respondentu izlasē), D.Smits (19 līdz 48 gadu vecu

respondentu izlasē) un pētnieku grupa – B.Palmers, R.Manoha, G.Gignaks un K.Stou (viņi konstatējuši sievietēm augstāku aritmētisko vidējo rādītāju arī *Emociju pašapzināšanās* apakšskalā; 15 līdz 79 gadus vecu respondentu izlasē) (Reiff, 2001; Smith, 2001; Palmer, Manocha, Gignac & Stough, 2003). Citi pētnieki ir izpētījuši sievietēm augstākus aritmētiskos rādītājus kopējā emocionālā intelekta līmenī (Van Rooy, Alonso, & Viswesaran, 2005) (18 līdz 64 gadus vecu respondentu izlasē); (Feldman, 2004)(18 līdz 24 gadus vecu respondentu izlasē); (Sutarso, 1999) (17 līdz 54 gadus vecu respondentu izlasē). Savukārt D.Fats un I. Hove savā pētījumā ir atklājuši, ka vīrieši parāda augstāku vidējo aritmētisko rādītāju kopējā emocionālā intelekta rādītājā (18 līdz 24 gadus vecu respondentu izlasē) (Fatt & Howe, 2003).

Tomēr ir arī vairāki pētījumi, kuros atšķirības starp dzimumiem kopējā emocionālā intelekta rādītājā un tā faktoros nav konstatētas (Maree & Eiselen, 2004; Roothman, Kirsten & Wissing, 2003; Nikolaou & Tsaousis, 2002; Harrigan, 2002). Šie rezultāti gan tika skaidroti ar specifisku izlasi (piemēram, garīgās veselības institūciju darbinieki) (Nikolaou & Tsaousis, 2002; Maree & Eiselen, 2004) vai arī ar nepietiekami reprezentatīvu izlasi (Roothman, Kirsten & Wissing, 2003).

Š. Berna (Bern, 2001) uzskata, ka emocionalitāte pēc savas būtības vīriešiem un sievietēm ir līdzīga, bet atšķiras pakāpe, kādā abi dzimumi tās pauž uz āru. Tātad te varētu runāt par stoicisma tendencēm, kas pēc šīs sakarības vīriešiem potenciāli varētu būt augstāks.

Attiecībā uz stoicismu, ir ļoti maz pētījumu, kur tiktu analizēta stoicisma saistība ar demogrāfiskajiem rādītājiem, tai skaitā dzimumu. Vīrieši atsevišķās situācijās stoicismu demonstrē biežāk kā sievietes (Seale, 2002; Fergus, Gray, Fitch, Labrecque & Phillips, 2002; Wagstaff & Rowledge, 1995). Arī Liverpūles Stoicisma skalas autori Vagstafs un Rouledžs konstatējuši vīriešiem augstākus stoicisma rādītājus (Wagstaff & Rowledge, 1995). Kunkels un Burlesons izpētījuši, ka vīrieši, salīdzinot ar sievietēm, ir mazāk spējīgi sniegt jūtīgus, uz emocijām orientētus atbalstošus ziņojumus, kurus abi dzimumi uzskata par ļoti efektīviem. Vīrieši un sievietes atšķiras ar attieksmi pret emociju izpausmēm un vadīšanu. Vīrieši savā attieksmē ir rezervētāki (Kunkel & Burleson, 1999). Netiešā veidā to apstiprina ar D. Loisas pētījums, kur tika konstatēts, ka sievietēm ir tendence raizēties par savām spējām, kontrolēt emocijas, saduroties ar satraucošām situācijām (Lois, 2001,b). Tāpat arī pētniece atzīmē, ka vīrieši, kuri darbojas glābēju kustībā un kuri glābšanas akcijas laikā jūtas pašpārliecināti, uzbudināti, kaut gan dažreiz arī diezgan satraukti, pēc kritiskiem misiju gadījumiem parāda tendenci demonstrēt emocionālu stoicismu. Savukārt sievietes glābējas kritiskos misiju

gadījumos jūtas satrauktas, bailīgas un pēc glābšanas akcijas beigām arī ārēji pauž savu satraukumu.

Tomēr te jāmin, ka iepriekš minētajos pētījumos, kuros konstatētas dzimumu atšķirības stoicismā par labu vīriešiem, ir izmantotas citas pētījuma metodes, tai skaitā novērojumi, nevis Liverpoolas Stoicisma skala. Šī skala kā mērījuma instruments zinātniskajā literatūrā parādās tikai divu pētījumu ietvaros: Vagstafa un Rouledža pētījumā (Wagstaff & Rowledge, 1995) un Furnhama, Petrides, Sistersona un Baluha pētījumā (Furnham, Petrides, Sisterson & Baluch, 2003), kurā dzimumu atšķirības stoicismā gan netiek pētītas. No tā varētu secināt, ka vairumā gadījumu pētījumos stoicisma definējums atsevišķos aspektos tiek izprasts atšķirīgi no Vagstafa un Rouledža sniegtā definējuma, un proti, vai nu tikai kā spēja tikt galā ar grūtībām, vai nu tam arī vēl pievienojas emociju kontroles aspekts, bet iztrūkst tādi Vagstafa un Rouledža sniegtā definējuma aspekti kā emocionāla neiesaistīšanās un emocionālas ekspresivitātes trūkums. Otrkārt, jāņem vērā, ka pētījumos, kuros vīrieši uzrāda augstākus stoicisma rezultātus, šis stoicisms tiek demonstrēts atsevišķās situācijās, piemēram, pašam saslimstot vai piedzīvojot partnera saslimšanu ar vēzi (Seale, 2002; Fergus, Gray, Fitch, Labrecque & Phillips, 2002) vai arī ekstrēmās situācijās (Lois, 2001). Tātad stoicisms šo pētnieku darbos netiek mērīts kā pastāvīga personības iezīme. Savukārt Liverpoolas Stoicisma skala ir veidota, lai mērītu stoicismu kā personības konstantu kognitīvu reakciju dažādās situācijās.

Latvijā dzimumu atšķirības emocionālajā intelektā ir konstatētas Trups- Kalnes maģistra pētījumā (Trups- Kalne, 2004), tomēr šajā pētījumā tika izmantots nepilnīgi adaptēts instruments. Latvijā nav veikti pētījumi par dzimumatšķirībām, salīdzinot divas vecumu grupas, kur, ņemot vērā, ka iepriekšēji pētījumi uzrāda, ka emocionālajam intelektam ir tendence noteiktā vecumā pieaugt, varētu parādīties atšķirības.

Ir veikti arī atsevišķi pētījumi par agresijas dzimumu atšķirībām, taču tajos izmantoti citi pētījuma instrumenti. Tā piemēram, S. Maizīte savā pētījumā konstatējusi vīriešiem augstākus rādītājus fiziskajā agresijā (Maizīte, 2000). Arī attiecībā uz agresiju Latvijā nav veikti pētījumi par dzimumatšķirībām, salīdzinot divas vecumu grupas, kur, ņemot vērā, ka iepriekšēji pētījumi uzrāda, ka agresijai ir tendence līdz ar vecumu samazināties, varētu parādīties atšķirības.

Dzimumu atšķirības stoicismā Latvijā vēl līdz šim nav pētītas.

Tātad kopumā varētu izvirzīt pieņēmumu, ka arī Latvijā pastāv dzimumu atšķirības emocionālajā intelektā un tās atsevišķos faktoros, stoicismā un agresijā. Latvijā šīs atšķirības nav pētītas ar ticamiem instrumentiem. Potenciāli šos rezultātus varētu ietekmēt Latvijas specifiskā vēsturiskā pieredze, kur, piemēram, 90-o gadu sākumā, pārejot uz jaunām tirgus

konkurējošām attiecībām, daudziem cilvēkiem nācās pārvarēt lielu psiholoģisko spriedzi, un tādējādi Latvijā, piemēram, stoicisma izpausmju atšķirības starp dzimumiem varētu būt savādākas kā citās kultūrās. Un vēl līdz šim nav īstas skaidrības saistībā ar emocionālo intelektu, agresiju un stoicismu par dzimumu atšķirībām vecumu ietvaros, kā arī vecumu atšķirībām katra dzimuma ietvaros.

Tāpat arī var izvirzīt pieņēmumu, ka pastāv dzimumu atšķirības saistībā starp šiem trim konstruktiem. Teorētiski konstrukti ir saistīti, bet tajā pat laikā to dinamika ir pretēji vērsta (Emocionālā intelekta rādītāji līdz ar vecumu pieaug, savukārt agresijas rādītāji samazinās). Un atšķirības saistībā var veicināt fakts, ka, piemēram, saistībā ar agresiju jau iepriekš tika minēts, ka sievietes agresiju uztver kā paškontroles zaudēšanu, kā „izkrišanu” ārpus uzvedības standartiem, kas vērtējams negatīvi, savukārt vīrieši agresiju uztver kā kontroles un kārtības ieviešanas līdzekli, kas tādējādi ir uztverams kā iespējamo sociālo labumu iegūšanas un neatņemams mērķu sasniegšanas līdzeklis (Campbell, Muncer, & Coyle, 1992). To apstiprina arī I. Groševa pētījums (Grosev, 1996), kurā tika konstatēts, ka vīrieši biežāk konfliktē saistībā ar savu profesionālo darbību, savukārt sievietes saistībā ar savām personīgajām vajadzībām. Tādējādi vīrieši, iespējams, agresiju uztver pozitīvāk kā sievietes. No tā var izvirzīt pieņēmumu, ka vīriešiem agresija potenciāli varētu būt zināmā mērā arī kā latentā emocionālā intelekta sastāvdaļa (protams, te nav runa par destruktīvu agresiju, bet drīzāk kā vienu no veidiem, kā pašrealizēties, piemēram, sāncensība), kas netiek uztverts kā traucēklis tādām emocionālā intelekta spējām kā, piemēram, pašpārlicība, pašaktualizācija, neatkarība, problēmu risināšana u.c. Tādējādi vīriešiem potenciāli varētu būt pozitīva saistība emocionālajam intelektam un agresijai. Savukārt, ja sievietes agresiju uztver kā paškontroles zaudēšanu, tad pēc loģikas, viņām vajadzētu darboties citādi sakarībai – jo augstāka agresija, jo zemāks emocionālais intelekts un stoicisms.

Jāņem vērā arī tāds aspekts, ka emocionālā intelekta dažādu spēju līmeni var iespaidot arī indivīda profesionālā darbība. Tādi autori, kā Steins un Būks ir izdalījuši atsevišķas profesiju grupas un katrai no tām ir konstatēti augstāki rādītāji atsevišķās emocionālā intelekta skalās (Stein & Book, 2006). Tādējādi, analizējot vecuma un dzimuma atšķirības emocionālajā intelektā, nevar izslēgt apstākli, ka šos rezultātus potenciāli var ietekmēt arī izlases profesionālā darbība.

Teorētiskās daļas kopsavilkums

Agresija pamatā tiek traktēta kā uzvedība, kuras mērķis ir nodarīt kādam kaitējumu. Attiecībā uz agresijas veidiem pastāv vairāki traktējumi, bet pamatā tie sevī ietver dihotomisku skatījumu (Buss, 1961; Zillmann, 1988; Dodge & Coie, 1987). Ja arī agresiju pamatā skata kā

uzvedības modeli, nevis kā emocijas, tad, neapšaubāmi, emocijām ir saistība ar agresiju. Bet atšķirības parādās tajā, cik cieši dažādi autori ir mēģinājuši emocijas integrēt agresijas koncepcijā (Campbell, 1998; Изард, 1999; Bass, 1961). Kopumā aplūkojot dažādu autoru uzskatus, var teikt, ka agresija nav aprakstāma kā viens konstants vai viendimensionāls mainīgais lielums, bet kā sastāvošs no atšķirīgiem veidiem, kas pakļauti vairākiem to veicinošiem faktoriem.

Pastāv arī vairākas teorijas, kuras aplūko agresijas izcelsmi un veidus: Instinktu teorija (Okey, 1992; Freid, 1991; Lorenc, 1994), Sociobioloģiskā teorija (Daly & Wilson, 1988, kā minēts Campbell, 1998; Beron & Ricardson, 1997), Frustrācijas teorija (Dollard, 1939; Buss, 1961; Berkowitz, 1989; , Cof lman, 2001), Sociālās iemācīšanās teorija (Skinner, 1938; Averill, 1983; Bandura, 1977), Scenāriju teorija (Huesmann, 1986; Dodge & Crick, 1990), Uzbudinājuma pārneses teorija (Zilman, 1988), Sociālās mijiedarbības teorija (Tedeschi & Felson, 1994). Vairums no tām sasaucas ar Frustrācijas teoriju, jo būtībā citu teoriju skatījumā agresīvie impulsi pastiprinās tieši frustrējošās situācijās. Tādēļ agresijas saistību ar emocionālo intelektu un stoicismu pēc loģikas vispiemērotāk būtu analizēt tieši Frustrācijas teorijas kontekstā. Un tā kā šī teorija uzsver emociju nozīmi agresijas impulsos, tad tā vistiešāk sasaucas ar emocionālo intelektu un stoicismu, kas abi runā par emociju kontroli un to vadīšanu, un būtu svarīgi noskaidrot, kāda ir šo konstruktu kopējā latentā struktūra.

Pastāv divi emocionālā intelekta modeļi: emocionālais intelekts kā spēju modelis, kur galvenā uzmanība tiek pievērsta dažādām ar emocijām saistītām spējām un tiek pieņemts, ka emocionālais intelekts šādā kontekstā ir saistīts ar citām intelektuālajām spējām, tādējādi tas ir uzskatāms par veinu no intelekta veidiem (Mayer, Salovey & Caruso, 2000), un jauktais emocionālā intelekta modelis, kas sevī ietver ne tikai spējas, bet arī nekognitīvas iezīmes. Pastāv divi jauktā modeļa varianti: Bar-On emocionālā intelekta koncepcija, kas emocionālo intelektu definē kā spēju, kompetenču un prasmju kopumu, kas nosaka cilvēka spējas gūt sekmes un tikt galā ar apstākļu prasībām (Bar-On, 1999) un Goulmena emocionālā intelekta koncepcija, kas emocionālo intelektu definē kā paškontroles, centības, neatlaidības, spējas sevi motivēt un empātijas kopumu, kas palīdz veidot veiksmīgas attiecības ar apkārtējiem cilvēkiem un palīdz būt veiksmīgam (Goleman, 1995). Pastāv arī vēl citu autoru, piemēram, Furnhama un Petrides, Lama un Kirbi, Epšteina alternatīvi emocionālā intelekta skaidrojumi (Furnham & Petrides, 2003; Lam & Kirby, 2002; Epstein, 1998), tomēr šīs koncepcijas nav sniegušas būtisku klātpienesumu emocionālā intelekta izpratnē.

Tā kā šī pētījuma mērķis ir noteikt saistību starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu, tad jaukta modeļa izvēle ir piemērotāka emocionālā intelekta mērīšanai, jo šis

modelis ir orientēts gan uz personības kognitīvajiem procesiem, pašreflektēšanu, ar ko daļēji saistīts stoicisms, gan arī uz personības nekognitīvajiem aspektiem, tādiem kā, piemēram, uzvedība, pie kuriem pieder agresija un daļēji arī stoicisms.

Stoicisma mūsdienu definīciju ir snieguši Vagstafs un Rouledžs (Wagstaff & Rowledge, 1995), kas to definējuši kā emocionālu neiesaistīšanos, emocionālas ekspresivitātes iztrūkumu un emociju kontroli. Līdzīgu uzskatu par mūsdienu stoicismu pauž arī Furnhams (Furnham, 1992). Robertsons (Robertson, 2005) pauž domu, ka arī mūsdienu kognitīvā terapija daudzas idejas ir aizguvusi no senajiem stoīķu filozofiem, piemēram, domu, ka emocionālu līdzsvaru var panākt kontrolējot savu domāšanu. Tādējādi stoicisma ideja pēc būtības ir uzskatāma par konstruktīvu un šādā aspektā tā sasaucas ar emocionālo intelektu, kas arī lielu uzsvāru liek uz emocionālo pašapzināšanos, emociju vadīšanu un impulsu kontroli.

Literatūrā nav sastopami pētījumi par šo trīs konstruktu savstarpējo saistību. Ir atsevišķi pētījumi par emocionālā intelekta un agresijas saistību (tomēr nav pētījumu par emocionālā intelekta un agresijas saistību tieši Bar-On un Bassa un Perija koncepciju kontekstā), kā arī nav pētījumu par stoicisma saistību ar emocionālo intelektu vai agresiju. Bar-On, veicot EI aptaujas korelācijas ar atsevišķām dažādu aptauju agresijas apakšskalām, konstatējis, ka šīs skalas negatīvi korelē ar EI aptaujas Impulsu kontroles apakšskalu. Tā sevī ietver spēju pretoties vai noliegt impulsu, vilinājumu darboties, kā arī spēja kontrolēt emocijas. Šis aspekts sasaucas ar Stoicisma būtību. Tādējādi pastarpināti var pieņemt, ka Emocionālais intelekts varētu būt saistīts ar Stoicismu.

Savukārt stoicisma potenciālu saistību ar agresiju var pamatot ar to, ka stoicisma koncepts pauž emocionālu nepieslēgšanos un emocionālo izpausmju kontroli, ko var traktēt kā apzinātu kognitīvu uzstādījumu un to apstiprina arī Vagstafa un Rouledža izveidotās Liverpūles Stoicisma skalas pantu saturs. Tādējādi to var uzskatīt par stresa jeb frustrējošu situāciju pārvarēšanas stratēģiju. Un, ja uz stoicismu raugās no šāda aspekta, tad var pieņemt, ka tas potenciāli var palīdzēt indivīdam tikt galā ar agresīvajiem impulsiem. Tomēr, jāņem vērā, ka, lai arī uz agresiju pamatā raugās kā uz negatīvu parādību, tad noteiktā aspektā tā var tikt skatīta arī kā sociāli pieņemama un vēlama, jo absolūts agresivitātes iztrūkums var novest pie pasīvā un tendences uz konformismu. Tādējādi var izvirzīt hipotēzi, ka agresija potenciāli varētu būt saistīta arī ar emocionālo intelektu ne tikai caur negatīvu korelāciju, bet arī kā tās sastāvdaļa. To netieši var apstiprināt fakts, ka vīrieši (atšķirībā no sievietēm) agresiju uztver kā kontroles un kārtības ieviešanas līdzekli, kas tādējādi ir uztverams kā iespējamo sociālo labumu iegūšanas un neatņemams mērķu sasniegšanas līdzeklis (Campbell, Muncer, & Coyle, 1992). Tādējādi vīriešiem agresija potenciāli var būt zināmā mērā arī kā latentā

emocionālā intelekta sastāvdaļa (te nav runa par destruktīvu agresiju, bet drīzāk kā vienu no veidiem kā pašrealizēties, piemērām, sāncensība), kas netiek uztverts kā traucēklis tādām emocionālā intelekta spējām kā, piemēram, pašpārliecība, pašaktualizācija, neatkarība, problēmu risināšana u.c. Tādējādi vīriešiem potenciāli varētu būt pozitīva saistība starp emocionālo intelektu un agresiju.

Tātad kopumā visi trīs konstrukti pēc loģikas var būt savā starpā saistīti ne tikai caur korelatīvām attiecībām, bet arī, ja tos ieslēgtu vienā modelī, varētu iegūt labāku izpratni par to, vai tie ir savstarpēji papildinoši, veidojot kopēju struktūru un vai tos vieno kāds kopējs latentais mainīgais.

Bar-On, testējot dažādas respondentu izlases, ir konstatējis, ka EI statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar vecumu. Augstākais aritmētiskais vidējais parādās 40-49 gadus vecu respondentu izlasē (Bar-On, 1999). Tādu pašu tendenci apstiprina arī D. Van Roi un viņa kolēģu pētījums, (Van Rooy, Alonso & Viswewasaran, 2005). Citu autoru pētījumi visaugstākos EI rādītājus uzrāda dažādās vecumu robežās: 20-40 vai 35-44 gadi (Sutarso, 1999; Derksen, Kramer, & Katzko, 2002). Ir arī pētījumi, kuros EI saistība ar vecumu neparādās (Hemmati, Mills, & Kroner, 2004; Maree & Eiselen, 2004; Smith, 2001).

Attiecībā uz agresiju ir konstatēts, ka vispārējā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar vecumu, (Archer & Haigh, 1997; Harris, 1996), tāpat arī vecums statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar naidīgumu, kaut arī statistiski nenozīmīgi, tomēr tendenču līmenī arī ar fizisko agresiju (O'Connor, Archer & Wu, 2001).

Šī pētījuma autorei nav izdevies atrast pētījumus par stoicisma saistību ar vecumposmiem. Tātad šāds pētījums būtu ļoti aktuāls. Tomēr var izvirzīt pieņēmumu, ka vecāki cilvēki atšķirībā no jaunākiem, pateicoties savai lielākai dzīves pieredzei, spēj labāk saglabāt mieru dažādās situācijās, kā arī nevar izslēgt, ka šajā vecumā varētu būt arī izteiktāks skeptiskums un pat zināma rezignācija, kas tādējādi veicinātu lielāku stoicismu atšķirībā no jaunākiem cilvēkiem, kuri ir lielāki entuziasti un zināmā mērā arī naivāki, kas veicina lielāku emocionālu iesaistīšanos dažādās situācijās, tātad augstāku stoicismu.

Kā jau iepriekš minēts, emocionālajam intelektam ir tendence līdzt ar vecumu pieaugt, savukārt agresijai tendence ir tieši otrādi, bet saistībā ar stoicismu var izvirzīt pieņēmumu, ka tas līdzt ar vecumu pieaug. Vecuma posms, kad notiek šo trīs konstruktu dinamika ir apmēram no 20 līdz 40 un vēlāk gadiem.

Promocijas pētījumam kā piemērotas pētāmās grupas ir izvēlētas sekojošas grupas: 20-25 gadu vecuma grupa – kā reprezentatīvu grupu, kas pārstāv periodu, kad notiek aktīva personības nobriešana un, kad indivīdam potenciāli var būt zemāks emocionālais intelekts un

stoicisms, bet augstāka agresija un 30- 35 gadu vecumu grupa – kā reprezentatīvu grupu, kas pārstāv nosacīti mierīgu periodu, un vecumu, kas jau raksturojas ar zināmu personības briedumu, kad indivīdam potenciāli var būt augstāks emocionālais intelekts un stoicisms un zemāka agresija, lai pārbaudītu vai arī Latvijā pastāv vecuma atšķirības emocionālajā intelektā, agresijā un stoicismā.

Attiecībā uz dzimumatšķirībām emocionālajā intelektā, ir izpētīts, ka dzimumatšķirības neparādās kopējā emocionālā intelekta rādītājā, bet parādās, kaut arī nelielas, atsevišķos faktoros (Bar-On, 1999; Stein & Book, 2006; Reiff, 2001; Smith, 2001; Palmer, Manocha, Gignac & Stough, 2003). Tomēr ir arī vairāki pētījumi, kuros atšķirības starp dzimumiem kopējā emocionālā intelekta rādītājā un tā faktoros nav konstatētas (Maree & Eiselen, 2004; Roothman, Kirsten & Wissing, 2003; Nikolaou & Tsaousis, 2002; Harrigan, 2002).

Ir konstatētas dzimumu atšķirības vispārējā agresijā un visās tās skalās (Buss & Perry, 1992; Archer & Haigh, 1997; Ramirez, Andreu & Fujihara, 2001; Jenkins & Aube, 2002; Minakshi & Dalip, 2005; Selah-Shayovits, 2004; Paz toldos, 2005; Smith & Waterman, 2006; Gerevich, Bacskai & Czobor, 2007 u.c.) . Attiecībā uz stoicismu vīrieši atsevišķās situācijās stoicismu demonstrē biežāk kā sievietes (Seale, 2002; Fergus, Gray, Fitch, Labrecque & Phillips, 2002). Tomēr šajos pētījumos ir izmantotas citas pētījuma metodes, nevis Liverpooles Stoicisma skala, kas kā mērījuma instruments zinātniskajā literatūrā parādās tikai divu pētījumu ietvaros: Vagstafa un Rouledža pētījumā (Wagstaff & Rowledge, 1995) un Furnhama, Petrides, Sistersona un Baluha pētījumā (Furnham, Petrides, Sisterson & Baluch, 2003), kurā dzimumu atšķirības stoicismā gan netiek pētītas.

Latvijā dzimumu atšķirības emocionālajā intelektā ir pētītas tikai vienā pētījumā, dzimumatšķirības agresijā ir pētītas izmantojot citus pētījuma instrumentus un dzimumatšķirības stoicismā vēl līdz šim vispār nav pētītas.

Kā jau iepriekš tika minēts, visiem pētāmajiem mainīgajiem lielumiem konstatētas vecuma un dzimuma atšķirības, bet tās ir pretēji vērstas. Tāpēc ir būtiski noskaidrot, kas notiek ar šo mainīgo saistību atsevišķās vecuma un dzimuma grupās.

Tādējādi, apkopojot iepriekš minēto, šajā pētījumā tiek izvirzīti šādi pētījuma jautājumi:

- Kādas ir agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma 20-25 un 30-35 gadu vecuma grupu atšķirības?
- Kādas ir agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma dzimumatšķirības minētajās vecuma grupās?

- Kāda ir sakarība starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu pieaugušiem cilvēkiem vecuma grupās 20-25 un 30-35 gadi?
- Vai pastāv sakarību starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu atšķirības dažādās dzimuma grupās?
- Vai agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu vieno kādi kopīgi latenti mainīgie lielumi?

Papildus jautājumi:

- Vai latviešu valodā adaptētās Bassa un Perija Agresijas aptaujas (*Aggression Questionnaire*, Buss & Perry, 1992) psihometriskie rādītāji atbilst oriģinālās aptaujas psihometriskajiem rādītājiem?
- Vai latviešu valodā adaptētās Bar-On Emocionālā intelekta aptaujas (*BarOn Emotional Quotient Inventory – EQ-i*, R.Bar-On, 1999) psihometriskie rādītāji atbilst oriģinālās aptaujas psihometriskajiem rādītājiem?
- Vai latviešu valodā adaptētās Liverpooles Stoicma skalas (*The Liverpool Stoicism Scale*, Wagstaff & Rowledge, 1995) psihometriskie rādītāji atbilst oriģinālās aptaujas psihometriskajiem rādītājiem?
- Vai respondentu profesionālā darbības joma var ietekmēt agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma līmeni?

2. Metode

2.1. Pētījuma dalībnieki

Kopā pētījumā dati tika ievākti no 798 respondentiem, no kuriem:

- 1) agresijas aptaujas sākotnējā adaptācijas pilotpētījuma procesā piedalījās 195 respondenti (100 sievietes un 95 vīrieši) vecuma amplitūdā no 18 līdz 65 gadiem, tai skaitā 77% dažādu augstskolu studenti un 23% dažādās specialitātēs strādājošu cilvēku. No šīs grupas retesta ticamības pārbaudē piedalījās 39 cilvēki (26 sievietes un 13 vīrieši), vecuma amplitūdā no 16 līdz 65 gadiem, tai skaitā 69% dažādu augstskolu studenti un 31% dažādās specialitātēs strādājošu cilvēku.
- 2) Stoicisma aptaujas sākotnējā adaptācijas procesā piedalījās 202 respondenti (95 sievietes un 102 vīrieši); vecuma amplitūdā no 18 līdz 65 gadiem, tai skaitā 86% dažādu augstskolu

studenti un 14 % dažādās specialitātēs strādājošu cilvēku. No šīs grupas 30 piedalījās retestēšanā.

3) Emocionālā intelekta aptaujas dati tika vākti no pamatpētījuma izlases respondentiem, kas izpildīja arī pārējas 2 aptaujas – Stoicisma un Agresijas aptaujas. Šo izlasi veidoja 381 respondenti: 88 vīrieši vecumā no 20 - 25 gadiem ($M=22,21$; $SD=1,65$); 91 vīrieši vecumā no 30-35 gadiem ($M=32,65$; $SD=1,73$); 96 sievietes vecumā no 20-25 gadiem ($M=21,8$; $SD=1,63$) un 106 sievietes vecumā no 30-35 gadiem ($M=32,44$; $SD=1,89$). Nepastāv statistiski nozīmīga atšķirība starp sieviešu un vīriešu grupu – 20-25 gadu vecuma grupu ($t=1,67$, $p>0,05$) un 30-35 gadu vecuma grupu – vidējiem vecumiem ($t=0,93$, $p>0,05$). Emocionālā intelekta aptaujas retesta pārbaudes pētījumā piedalījās 20 respondenti.

Respondenti ir no dažādām sociāli ekonomiskajām grupām: 39 (10,1%) – sociālie darbinieki; 42 (10,7%) – juristi un tiesībsargājošās iestādēs strādājošie; 42 (10,7%) – tehniskās jomās strādājošie; 32 (8,3%) – ekonomikā un biznesa jomā strādājošie; 22 (5,5%) – servisa darbinieki; 41 (12,1%) – izglītības darbinieki; 39 (10,2%) – ierēdņi; 22 (5,5%) – biroja darbinieki; 81 (21,2%) – dažādu specialitāšu studenti- juristi, pedagogi, psihologi, mediķi u.c.; 12 (3%) - mākslinieki; 11 (2,7%) – bezdarbnieki.

Pēc izglītības līmeņa: 2 respondentiem (0,5%) ir pamatskolas izglītība; 127 (33,4%) – vidējā izglītība; 87 (22,8%) – vidējā speciālā izglītība un 165 (43,3%) – augstākā izglītība.

Pēc vidējiem ienākumiem mēnesī respondenti iedalās: 51 (13,6%) respondenti saņem mazāk par 100 LVL; 152 (39,3%) – saņem no 100-200 LVL; 124 (32,7%) – saņem no 200-300 LVL un 54 (14,4%) - saņem vairāk par 300 LVL.

81,4% no respondentiem strādā profesijās, kas ir vērstas uz palīdzības sniegšanu citiem cilvēkiem: sociālie darbinieki, ārsti, juristi, viesmīļi u.c., 18,6% respondentu strādā profesijās, kas nav tieši vērstas uz palīdzības sniegšanu citiem cilvēkiem: apsargi, biroju administratori, inženieri, datortīklu administratori, individuālie komersanti u.c.

Adaptējot Agresijas aptauju, šī pētījuma izlases statistiskie rādītāji ($N=381$) tika salīdzināti ar Agresijas aptaujas oriģinālās izlases rādītājiem ($N=1253$). Oriģinālās izlases dzimuma proporcijas nedaudz atšķiras no latviešu izlases (skatīt 1. pielikumā 2. tabulu): oriģinālajā izlasē vīrieši ir 48,8%, sievietes 51,2%, savukārt latviešu izlasē vīrieši ir 47% un sievietes 53%. Savukārt vecuma proporcijas atšķiras: oriģinālajā izlasē 100% respondenti pārstāv vecuma grupu 18-20 gadi, savukārt latviešu izlasē 48,3% respondenti ir vecuma grupā 20-25 gadi, bet 51,7% ir vecuma grupā 30-35 gadi. Tādējādi šīs abas izlases ir pielīdzinātas pēc dzimuma, bet nav pielīdzinātas pēc vecuma.

Bar-On EI aptaujas adaptācijas procesā tika salīdzinātas latviešu izlases (N=381) un oriģinālā Bar-On EI aptaujas adaptācijas izlases (N=3831) sastāva attiecības procentos pēc dzimuma, vecuma un izglītības līmeņa (skatīt 1. pielikumā 1. tabulu). Sastāva attiecības pēc dzimuma ir ļoti līdzīgas. Vecuma grupas latviešu izlasē pārstāvētas tikai divās vecuma grupās (20-25 un 30-35 gadi), kas oriģinālās izlases vecuma spektrā ietilpst vecuma grupās 20-29 un 30-39 gadi, kas kopsummā sastāda 49,7% respondentus, pārējie respondenti pārstāv citas vecuma grupas. Latvijas izlases respondenti pārstāv tās pašas izglītības līmeņa grupas, tikai ar atšķirīgu procentu sadalījumu, piemēram, ar profesionāli tehniskās skolas izglītību oriģinālajā izlasē ir 1,1% respondentu, savukārt latviešu izlasē – 14% respondentu, un oriģinālajā izlasē 15,4% respondentu nav informācijas par izglītību. Kopumā izlašu struktūras ir pielīdzinātas pēc dzimuma sastāva un daļēji pēc izglītības līmeņa, bet nav pielīdzinātas pēc vecuma.

Arī Liverpūles stoicisma aptaujas adaptācijas procesā tika salīdzinātas latviešu izlases (N=381) un oriģinālā Liverpūles stoicisma aptaujas adaptācijas izlases (N=62) sastāva attiecības procentos pēc dzimuma un vecuma (skatīt 1. pielikumā 3. tabulu). Dzimuma proporcijas ir ļoti līdzīgas: oriģinālajā izlasē vīrieši ir 48,4%, sievietes 51,6%, savukārt latviešu izlasē vīrieši ir 47% un sievietes 53%. Abās izlasēs visi respondenti ietilpst vecuma grupā 20-50 gadi (kas ir atlasīta oriģinālajā izlasē). Tādējādi var uzskatīt, ka izlašu struktūras pēc dzimuma rādītājiem ir savstarpēji pielīdzināmas, bet pēc vecuma rādītājiem daļēji pielīdzināmas (tā kā oriģinālajā izlasē ietilpst arī respondenti vecumā no 35 līdz 50 gadiem, kuru proporcija procentuāli gan nav uzrādīta).

2.2. Instrumentārijs

Agresijas aptauja (*Aggression Questionnaire*, Buss, A., H. & Perry, M., 1992, The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (3).) Latvijas versija A. Gaitnieces-Putānes (2005) adaptācijā.

Aptauja sastāv no 29 apgalvojumiem, kuri tiek vērtēti 5 punktu Likerta skalā gradācijā no „nekad” līdz „ļoti bieži”. Divi no jautājumiem ir vērtējami apgrieztā kārtībā. Katrs respondents iegūst novērtējumu 4 skalās: Fiziskā agresija, Verbālā agresija, Dusmas un Naidīgums. Katras skalas pantu skaits ir atšķirīgs.

Tika veikts skalas dubultais tulkojums: no angļu uz latviešu valodu un pēc tam no latviešu uz angļu valodu, tādējādi precizējot tulkoto tekstu Tulkojumu veikuši 2 neatkarīgi bilingvāli eksperti. Agresijas aptaujas latviešu versiju skatīt 3. pielikumā.

Bar-On Emocionālā intelekta aptauja (*Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i)*, R.Bar-On, 1999, Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Technical manual. Toronto,

Canada: Multi-health System), G.Malzubra (Malzubris, 2003), A. Gaitnieces-Putānes un M. Raščevska adaptācijā latviešu valodā.

Bar-Ona EQ-i aptauju veido 5 faktori, kas kopā veido 15 apakšskalas.

Bar-Ona EQ-i faktori ir šādi:

1. Intrapersonālais faktors (*intrapersonal factor* - angļu valodā) – spēja apzināties savas jūtas, justies apmierinātam ar sevi; spēja justies pozitīvi par to, ko dara, un par to, kas notiek dzīvē;
2. Interpersonālais faktors (*interpersonal factor* - angļu valodā)- spēja labi saprasties, komunicēt, sadarboties ar citiem cilvēkiem;
3. Adaptācija (*adaptability* - angļu valodā) – spēja būt elastīgam, reālistiskam, efektīvi tikt galā ar problēmu situācijām un kompetenti atrast tām risinājumu;
4. Stresa pārvaldīšana (*stress management* - angļu valodā) – spējas tikt galā ar stresu bez panikas vai kontroles zaudēšanas; spējas būt mierīgam, nosvērtam, spējas labi strādāt saspringtās situācijās;
5. Vispārējais garastāvoklis (*general mood* - angļu valodā) – spējas izbaudīt dzīvi, saglabāt pozitīvu skatījumu un justies apmierinātam.

Faktori sadalās šādās apakšskalās:

Intrapersonālais faktors

1. Savu emociju apzināšanās (*emotional self-awareness* - angļu valodā)- spējas atpazīt un saprast savas emocijas;
2. Pašpārliecība (*assertiveness* - angļu valodā)- spēja izpaust savas emocijas, pārliecības, idejas un aizstāvēt savas tiesības atbilstošā veidā;
3. Pašcieņa (*self regard* - angļu valodā) – spēja saprast, pieņemt un respektēt sevi;
4. Pašaktualizācija (*self-actualization* - angļu valodā) – spēja apzināties savas vajadzības, zināt savas vēlmes, justies apmierinātam ar sevi un īstenot savas dotības;
5. Neatkarība (*independence* - angļu valodā) – spēja kontrolēt un vadīt savas domas, darbību, spēja būt emocionāli neatkarīgam.

Interpersonālais faktors

1. Empātija (*empathy* - angļu valodā) – spēja saprast, pieņemt, sajust citu cilvēku emocijas;
2. Starppersonu attiecības (*interpersonal relationships*- angļu valodā) – spējas nodibināt un saglabāt abpusēji apmierinātas, emocionāli tuvas, intīmas un piesaistošas attiecības;

3. Sociālā atbildība (*social responsibility*- angļu valodā) – spējas parādīt sevi kā darbīgu, radošu, sadarboties gatavu kādas sociālās grupas locekli.

Adaptācijas faktors

1. Problēmu risināšana (*problem solving* - angļu valodā) – spēja atpazīt un noteikt problēmas, kā arī īstenot potenciāli efektīvākos risinājumus;
2. Realitātes izjūta (*reality testing* - angļu valodā) – spējas novērtēt atšķirības starp to, kas ir iekšēji subjektīvi pieredzēts, un to, kas eksistē objektīvi, ārēji;
3. Elastīgums (*flexibility* - angļu valodā) – spējas piemērot sajūtas, domas un uzvedību mainīgām situācijām un nosacījumiem.

Stresa pārvaldīšanas faktors

1. Stresa tolerance, noturība pret stresu (*stress tolerance* - angļu valodā) – spējas izturēt nelabvēlīgas, stresa situācijas un spēcīgas emocionālas situācijas bez panikas, spējas pozitīvi tikt galā ar stresu;
2. Impulsu kontrole (*impulse control* - angļu valodā) – spējas pretoties vai noliegt impulsu, vilinājumu darboties, spējas kontrolēt emocijas.

Vispārējais garastāvoklis

1. Optimisms (*optimism*) – spējas saskatīt dzīvē labo un saglabāt pozitīvo attieksmi arī neveiksmēs;
2. Laimes izjūta (*happiness*) – spējas būt apmierinātam ar dzīvi, priecāties par sevi un citiem, izteikt pozitīvas emocijas.

Vēl ir ietvertas arī pozitīvā un negatīvā iespaida skalas.

Kopā aptauju veido 133 apgalvojumi. Tie tiek vērtēti 5 punktu Likerta skalā gradācijā no „nekad vai ļoti reti attiecas uz mani” līdz „ļoti bieži vai vienmēr attiecas uz mani”. Iegūtie punkti tiek sasummēti, pirms tam veicot pārkodešanu jautājumos ar negatīvu nozīmi, jo šajos jautājumos punkti tiek piešķirti apgrieztā kārtībā. Tādējādi, jo vairāk punktu respondents iegūst, jo augstāki ir emocionālās inteliģences rādītāji.

Bar-On Emocionālā intelekta aptaujas latviešu versija atrodas 2. pielikumā.

Liverpūles Stoicisma skala (*The Liverpool Stoicism Scale*, Wagstaff, G., & Rowledge, A. (1995). Stoicism: Its relation to gender, attitude toward poverty, and reactions to emotive material. *Journal of Social Psychology*, 135), A. Gaitnieces-Putānes adaptācijā latvieši valodā (Gaitniece–Putāne, 2005.).

Skala sastāv no 20 apgalvojumiem, kuri tiek vērtēti 5 punktu Likerta skalā gradācijā no „pilnīgi piekrītu” līdz „pilnīgi nepiekrītu”. Lai izvairītos no formālu atbilžu sniegšanas, puse apgalvojumu ir formulēti tā, ka tiem piekrītot respondents parāda augstu stoicisma līmeni,

savukārt otra puse apgalvojumu veidoti tā, ka, tiem nepiekrītot, respondents parāda augstu stoicisma līmeni, (atbildes uz šiem jautājumiem jāvērtē pretēji). Minimālā atbilžu summa ir 20 punkti, maksimālā 100 punkti.

Tika veikts skalas dubultais tulkojums: no angļu uz latviešu valodu un pēc tam no latviešu uz angļu valodu, tādējādi precizējot tulkoto tekstu. Tulkojumu veikuši 2 neatkarīgi bilingvāli eksperti.

Stoicisma aptaujas latviešu versiju var skatīt 4. pielikumā.

Sociāli demogrāfisko rādītāju aptauja

Respondentiem tika lūgts izpildīt arī anketu par demogrāfiskiem un sociāli ekonomiskajiem rādītājiem: vecumu, dzimumu, izglītību, nodarbošanos, vidējo ienākumu līmeni mēnesī.

2.3. Procedūra

Dati Agresijas aptaujas adaptācijai tika ievākti frontāli, dienas pirmajā pusē, grupās pa 10-50 cilvēkiem, kā arī tika veikta individuāla anketēšana. Dati tika ievākti no 2004.gada 7. marta līdz 11. decembrim. Retesta dati tika ievākti no 2005. gada 3. līdz līdz 14. janvārim.

Dati Stoicisma aptaujas adaptācijai tika ievākti frontāli, dienas pirmajā pusē, grupās pa 10-50 cilvēkiem, kā arī tika veikta individuāla anketēšana. Dati tika ievākti no 2004.gada 5.maija līdz 11.decembrim, tai skaitā arī retestēšana.

Dati Emocionālā intelekta aptaujas adaptācijai tika ievākti laika posmā no 15. janvāra līdz 7. martam 2005. gadā.

Dati promocijas pētījumam tika ievākti individuāli, kā arī frontāli grupās 10-20 cilvēki. Dati tika ievākti laika posmā no 15. janvāra līdz 29. aprīlim, 2005.gadā. Katram pētījuma dalībniekam tika iedota anketa, kas sastāvēja no 4 daļām. Pirmajā lapā ir ievadinstrukcija un jautājumi par demogrāfiskajiem un sociāli ekonomiskajiem rādītājiem. Otrajā daļā tika piedāvāts emocionālā intelekta tests, trešajā daļā agresijas aptauja, bet ceturtajā daļā stoicisma skala. Tomēr aptauju izpildīšanas secība netika īpaši uzsvērta.

Aptauju aizpildīšanai laika ierobežojums netika dots.

Datu apstrādei tika lietotas programmas *EXCEL* un *SPSS* 14. un 15 versijas.

3. Rezultāti

Sakarā ar to, ka Latvijā līdz šim vēl nav veikta Bar-On Emocionālā intelekta aptaujas psihometrisko rādītāju pārbaude un nav adaptētas Bassa-Perija Agresijas aptauja un Stoicisma

aptauja, tad šo rezultātu daļas pirmās apakšnodaļas ir veltītas lietoto aptauju psihometrisko rādītāju raksturošanai (Agresijas aptaujas latviešu versijai, Bar-On EI aptaujas latviešu versijai un Stoicisma aptaujas latviešu versijai), atbildot uz jautājumu vai šie instrumenti Latvijas kultūrvīdē atbilst ticamu un valīdu instrumentu kritērijiem. Tiks pārbaudīta iekšējā ticamība, retesta ticamība, faktoriālā validitāte un konverģentā validitāte (kas šī pētījuma ietvaros tiks veikta daļēji, jo pētījuma trīs konstrukti pēc loģikas ir saistīti). Validitāte pēc kritērija paliek kā iespējama nākotnes pētījums. Visu trīs aptauju latviešu versiju psihometriskie rādītāji tiks pārbaudīti, pamatojoties uz klasisko pantu un skalu analīzes teoriju un uz vispārējām testu adaptācijas prasībām (Oakland, 2000; American Educational Research Association, American Psychological Association & National Council on Measurement in Education, 1999; Hambleton, Merenda & Spielberger, 2001), veicot: 1) aptaujas pantu analīzi, 2) aptaujas skalu iekšējās saskaņotības un testa-retesta ticamības pārbaudi un 3) aptaujas apstiprinošo faktoru analīzi (faktoru validitātes pārbaude).

Uz pētījuma jautājumu: kādas ir agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma vecuma un dzimuma atšķirības pieaugušajiem cilvēkiem vecuma grupās 20 – 25 un 30 – 35 gadi –, atbildi sniegs ceturrtā apakšnodaļa. Savukārt atbildi uz pētījuma jautājumiem: kāda ir sakarība starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu pieaugušajiem cilvēkiem vecuma grupās 20 – 25 un 30 – 35 gadi un vai tos vieno kāds kopīgs latents mainīgais lielums, un vai pastāv sakarību starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu atšķirības dažādās dzimuma grupās – atbildi sniegs piektā apakšnodaļa.

3.1. Agresijas aptaujas latviešu versijas psihometriskie rādītāji

Pantu analīze

Otrajā tabulā redzams, ka Agresijas aptaujas latviešu versijas visu pantu vērtības statistiski nozīmīgi korelē ar savas skalas summu (mīnus attiecīgā panta vērtību) ($n=381$, sākot no 0,22 līdz 0,76, $p<0,01$), vidējais diskriminācijas indeksa rādītājs ir 0,60. Tas apliecina gan katra panta diskriminācijas spēju, gan skalas kopumā. Katra panta vidējā aritmētiskā vērtība (reakcijas indekss), variē no 20% - 80% robežās no pantu maksimālās vērtības. Aptaujas vidējais reakcijas indeksa rādītājs ir 2,51, un tas gandrīz atbilst Likerta skalas vidējai vērtībai.

2.tabula. Agresijas aptaujas latviešu versijas pantu diskriminācijas un reakcijas indeksi

(n=381)

Pants	Diskriminācijas indekss	Reakcijas indekss (M)	SD
Fiziskā agresija			
16.	0,63**	1,74	0,85
21.	0,76**	2,15	0,93
11.	0,72**	2,93	1,16
5.	0,67**	1,59	0,81
17.	0,65**	2,65	1,13
24.	0,73**	1,71	0,93
29.	0,68**	1,83	0,97
6..	0,58**	1,73	0,87
12.	0,68**	1,88	0,91
Verbālā agresija			
4.	0,75**	3,85	0,82
18.	0,55**	3,20	0,74
23.	0,74**	3,27	0,94
10.	0,66**	3,30	0,76
27.	0,22**	2,04	0,99
Dusmas			
7.	0,62**	3,05	0,96
13.	0,59**	2,83	0,90
28.	0,73**	2,02	0,92
1.	0,47**	2,36	0,80
22.	0,44**	2,20	0,92
26.	0,73**	1,93	0,87
19.	0,73**	2,41	0,82
Naidīgums			
8.	0,25**	2,79	0,98
15.	0,60**	2,56	0,91
2.	0,54**	3,56	0,73
25.	0,36**	2,29	0,88
9.	0,64**	2,31	0,86
14.	0,60**	3,15	0,99
20.	0,58**	2,02	0,75
3.	0,60**	3,42	0,90
Aritmētiskais vidējais	0,60	2,51	0,90

**p<0,01

Agresijas aptaujas adaptācija notika divos etapos. Sākotnēji pilotpētījumā Fiziskās agresijas skalas 29. pantam bija pazemināts diskriminācijas indekss: 0,16, $p<0,05$, (reakcijas indekss – 1,81), kas iespējams ir skaidrojams ar šī panta latvisko formulējumu „Es nevaru iedomāties pamatotu iemeslu, lai kādam sistu”, kuru ir grūti izvērtēt pēc Likerta skalas gradācijas un kurš pēc būtības prasa atbilžu pārkodētu vērtēšanu (oriģinālajā variantā ir paredzēts pārkodēt). Tāpēc respondentiem tika piedāvāts nodublēts, mainīts šī panta

formulējums (kas atšķiras no oriģinālā tulkojuma): „Man ir pamatots iemesls, lai kādam sistu”, kas pēc būtības atbilst iepriekšējam formulējumam, nav pārkodējams un tieši atbilst fiziskās agresijas būtībai. Šādā formulējumā šis pants uzrādīja augstu diskriminācijas indeksu: 0,68, $p < 0,01$ un nedaudz augstāku reakcijas indeksu: 1,83, kas arī ietilpst 20% - 80% robežās no pantu vērtību amplitūdas. Tādēļ autore latviešu versijai par piemērotāku iesaka otro panta formulējuma variantu.

Savukārt Verbālās agresijas skalas 10. pants „Es nespēju pārliecināt citus, kad viņi nav vienisprātis ar mani” deva negatīvu (oriģinālajā aptaujā to nav paredzēts pārkodēt) un salīdzinoši zemu diskriminācijas indeksu: -0,25, $p < 0,01$, (reakcijas indekss bija 2,55), tad tas tika nodublēts ar mainītu apgalvojuma formulējumu „Es spēju pārliecināt citus, kad viņi nav vienisprātis ar mani” (kas atšķiras no oriģinālā tulkojuma). Jaunā jautājuma psihometriskā analīze parādīja, ka otrais formulējums dod augstāku un pozitīvu diskriminācijas indeksu: 0,66, $p < 0,01$ un arī augstāku reakcijas indeksu – 3,3, kas arī ietilpst 20% - 80% robežās no pantu vērtības amplitūdas. Tādēļ autore latviešu versijai par piemērotāku iesaka otro panta formulējuma variantu: „Es spēju pārliecināt citus, kad viņi nav vienisprātis ar mani”.

Aptaujas iekšējā ticamība un testa-retesta ticamība

Četru apakšskalū un summārās skalas iekšējā saskaņotība tika pārbaudīta, izmantojot Kronbaha alfas koeficientu: Fiziskās agresijas skala – 0,86 (oriģinālajai aptaujai 0,85); Verbālās agresijas skala – 0,5 (oriģinālajai 0,72); Dusmu skala – 0,77 (oriģinālajai 0,83); Naidīguma skala – 0,69 (oriģinālajai 0,77); summārās skalas alfas koeficients – 0,87 (oriģinālajai aptaujai 0,89) (Buss & Perry, 1992). Zemāks ticamības koeficients ir vienīgi Verbālās agresijas skalai, bet to iespējams varētu skaidrot ar šīs skalas pantu specifisko izpratni Latvijas kultūrvidē. Proti, šie formulējumi, piemēram, „Es saviem draugiem tieši saku, ja viņiem nepiekrītu” vai „Es mēdzu pieķert sevi, ka neesmu vienisprātis ar viņiem” u.tml., iespējams, tiek drīzāk izprasti, kā spēja diskutēt konfliktu situācijās un nevis kā verbāla agresija. Jo Latvijas kultūrvidē verbālu agresiju drīzāk saprot kā rupju, aizskarošu vārdu lietošanu. Tādējādi šī skala pēc sava satura (vismaz šādā formulējumā) vāji iekļaujas kopējā agresijas konstruktā. Naidīguma skalai ir nedaudz pazemināts ticamības koeficients, tomēr tas ir ļoti tuvu 0,7. Pārējām skalām un kopējai Agresijai ticamības rādītāji ir vērtējami kā pietiekami augsti.

Lai pārbaudītu testa-retesta ticamību, 38 cilvēku izlasei tika ievākti dati ar laika intervālu 4 nedēļas. Tika iegūta statistiski nozīmīga korelācija starp 1. un 2. testēšanas reizi: $r = 0,76$, $p < 0,01$, (oriģinālajai aptaujai 0,80). Atsevišķās apakšskalās iegūtie rezultāti ir šādi: Fiziskā agresija $r = 0,86$, $p < 0,01$, (oriģinālajai 0,80); Verbālā agresija $r = 0,59$, $p < 0,01$,

(oriģinālajai 0,76); Dusmas $r=0,79$, $p<0,01$, (oriģinālajai 0,72); Naidīgums $r=0,62$, $p<0,01$, (oriģinālajai 0,72). Zemāks rādītājs ir Verbālās agresijas skalā (ko atkal varētu skaidrot ar šīs skalas pantu specifisko izpratni Latvijas kultūrvidē, par ko jau tika runāts iepriekš), tomēr iegūtie rezultāti liecina, ka šis mērījums attiecīgajā Latvijas izlasē ir bijis pietiekami stabils laikā, tā retesta ticamība ir augsta.

Oriģinālās aptaujas apakšskalās statistiski nozīmīgi korelē savā starpā ($N=1253$, sākot 0,25 līdz 0,48, Buss & Perry, 1992). Agresijas aptaujas latviešu versijas visas apakšskalās arī statistiski nozīmīgi korelē (skat. 3.tabulu).

3.tabula. Agresijas aptaujas latviešu versijas apakšskalās Pīrsona korelācijas koeficienti

	Verbālā agresija	Dusmas	Naidīgums
Fiziskā agresija	0,29** (0,45**)	0,36** (0,48**)	0,24** (0,28**)
Verbālā agresija	-	0,37** (0,48**)	0,30** (0,25**)
Dusmas		-	0,37** (0,45**)

** $p<0,01$

() – iekavās uzrādīti oriģinālās aptaujas korelāciju rādītāji (Buss & Perry, 1992).

3. tabulā redzams, ka, lai arī statistiski nozīmīga, tomēr zema korelācija ir Fiziskās agresijas skalai ar Naidīgumu. Arī oriģinālās aptaujas rādītājos šo skalu korelācija ir samērā zema. Savukārt Verbālās agresijas skalai ir statistiski nozīmīgas, tomēr zemas korelācijas ar Fiziskās agresijas un Naidīguma skalu. (Arī oriģinālajai skalai viszemākā korelācija ir Verbālās agresijas un Naidīguma skalai). To atkal varētu skaidrot ar to, ka Latvijas kultūrvidē Verbālās agresijas pantu formulējumu respondenti neinterpretē kā verbālu agresiju, bet gan kā iesaistīšanos diskusijā par atšķirīgiem viedokļiem.

Agresijas aptaujas faktoriālā validitāte

Kā jau iepriekš tika minēts, aptaujas autori ir pētījuši aptaujas faktoru struktūru, lietojot galveno asu faktorizācijas metodi (principal – axis factoring) un Oblimin rotāciju, izdalot 4 faktoros: Fiziskā agresija, Verbālā agresija, Dusmas un Naidīgums. Veicot līdzīgu apstiprinošo faktoru analīzi, 4 faktoru struktūru varēja iegūt tikai tādā gadījumā, ja tika izslēgti četri panti: 18. un 27. pants Verbālās agresijas skalā un 8. un 25. pants Naidīguma skalā. Četru faktoru matrica kopā izskaidro 42,56% dispersijas. Oriģinālās aptaujas faktoru matricu skatīt 1.

pielikumā 4. tabulā. Kritērijs, kas tika lietots, lai aptaujas pantu attiecinātu uz kādu faktoru – svariem, attiecīgā faktorā jābūt virs 0,35 un pārējos faktoros zemākiem par 0,35. Faktoru analīzes rezultāti skatāmi 4. tabulā (kurā izmestie panti neparādās).

Kā jau iepriekš tika minēts, daži panti neietilpst šajā faktoru matricā: Verbālās agresijas skalas 18. pants - „Es mēdzu pieķert sevi, ka neesmu vienisprātis ar citiem cilvēkiem”, (var skaidrot ar to, ka pēc loģikas nevienprātība šajā teikuma formā vēl neliecina, ka tā tiek izpausta arī ārēji, tādējādi šāds apgalvojums vēl nevar liecināt par verbālo agresiju) un 27. pants – „Mani draugi saka, ka es esmu tāds, kuram patīk strīdēties” (iespējams, ka mūsu kultūrvīdē nav pieņemts, ka draugi norādītu par to, ka „tev patīk strīdēties” un tādējādi šis pants verbālās agresijas kontekstā mūsu kultūrvīdē nedarbojas). Tāpat neietilpst Naidīguma skalas 8. pants – „Mani mēdz mocīt greizsirdība”, (šis formulējums saturiski Latvijas kultūrvīdē, iespējams, provocē sociāli vēlamas atbildes, jo greizsirdība sabiedrībā netiek īpaši akceptēta), kā arī 25. pants – „Es nesaprotu, kādēļ dažreiz lietas mani tā sanikno”, (šis pants, iespējams, respondentus mulsina tādā nozīmē, ka respondenti kopumā izprot apstākļus, kas viņos izraisa dusmas). Tādējādi var pieņemt, ka šie panti neiekļaujas Agresijas aptaujas latviešu versijas Verbālās agresijas un Naidīguma konstruktos.

Tomēr kopumā apstiprinās Agresijas aptaujas faktoru validitāte, jo ir iegūti 4 tāda paša satura faktori, vienīgi daži panti atsevišķos faktoros neiekļaujas.

Sakarā ar to, ka, piemēram, Verbālās agresijas un Dusmu skalas satur maz apgalvojumu, aptaujas adaptācijas procesā autorei radās ideja papildināt jau esošo jautājumu skaitu ar vēl citiem, lai pārbaudītu vai tie varētu sniegt kādu būtisku papildinājumu aptaujas saturiskajiem un psihometriskajiem rādītājiem (skatīt 1. pielikuma 5. tabulu). Šie jautājumi uzrādīja statistiski nozīmīgas korelācijas ar apakšskalu summām (diskriminācijas indekss) (no 0,52 līdz 0,62, $p < 0,01$), un šo jautājumu reakcijas indekss bija ļoti apmierinošs - no 1,9 līdz 3,1. Bet, veicot faktoru analīzi, kurā tika ietverti arī šie klātpievienotie apgalvojumi, neizdevās iegūt apmierinošu faktoru struktūru.

4. tabula. Agresijas aptaujas latviešu versijas faktoru struktūra (n=381)

<i>Agresijas aptaujas panti</i>	<i>Faktora svāri</i>			
	<i>1.fakt.</i>	<i>2.fakt.</i>	<i>3.fakt.</i>	<i>4.fakt.</i>
Fiziskā agresija (1.fakt.)				
21. Ja mani izprovocē, es varu kādam iesist.	0,74	-0,01	-0,03	-0,01
24. Ir cilvēki, kas mani ir noveduši tik tālu, ka mēs esam uzsākuši kautiņu.	0,71	-0,03	-0,03	0,06
11. Ja kāds man iesit, es situ pretī.	0,68	-0,08	0,19	0,06
29. Man ir pamatots iemesls, lai kādam sistu.	0,64	-0,02	-0,04	-0,01
5. Es iesaistos kautiņos vairāk, nekā vidēji citi cilvēki.	0,63	-0,10	0,05	-0,06
17. Ja man ir jālieto spēks, lai aizstāvētu savas tiesības, es to darīšu.	0,63	-0,14	0,14	0,05
12. Es esmu bijis tik nikns, ka esmu laužis lietas.	0,58	0,22	-0,13	-0,07
16. Laiku pa laikam es nevaru apvaldīt vēlmi kādu iekautīt..	0,46	0,2	-0,21	0,11
6. Es esmu draudējis sev pazīstamiem cilvēkiem.	0,44	0,22	0,02	-0,04
Dusmas (2.fakt.)				
19. Man ir grūti kontrolēt savas dusmas.	-0,08	0,74	-0,04	0,09
7. Es ātri noskaišos, bet ātri arī nomierinos.	-0,21	0,69	0,14	0,05
28. Es mēdzu justies kā pulvera muca, kas gatava uzsprāgt.	0,11	0,68	-0,02	0,03
26. Es mēdzu noskaisties bez pamata.	-0,02	0,61	-0,23	0,13
13. Kad izjūk mani plāni, es atklāti izrādu savu aizkaitinājumu.	0,02	0,55	0,29	0,05
1. Es esmu nosvērts cilvēks.	0,07	0,5	-0,12	-0,16
22. Daži no maniem draugiem domā, ka es esmu karstgalvis.	0,22	0,47	0,24	-0,03
Verbālā agresija (3.fakt.)				
4. Es saviem draugiem tieši saku, ja viņiem nepiekrītu.	-0,01	0,02	0,61	0,06
10. Es spēju pārliecināt citus, kad viņi nav vienprātis ar mani.	0,06	-0,01	0,57	0,02
23. Kad cilvēki mani kaitina, es varu viņiem pateikt, ko es par viņiem domāju.	0,18	0,23	0,53	0,11
Naidīgums (4.fakt.)				
3. Kad cilvēki ir īpaši laipni, mani interesē, ko viņi vēlas.	-0,05	-0,09	0,33	0,64
9. Es zinu, ka „draugi” mani aiz muguras aprunā.	0,05	0,03	-0,35	0,59
2. Šķiet, ka citi cilvēki vienmēr pamanās izmantot labvēlīgus apstākļus.	-0,14	0,06	0,22	0,59
15. Reizēm es jūtu, ka dzīve ir netaisna pret mani.	-0,01	0,19	-0,26	0,53
14. Es esmu aizdomīgs pret pārāk draudzīgiem svešiniekiem.	0,14	-0,09	0,19	0,52
20. Es jūtu, ka cilvēki smejas par mani man aiz muguras.	0,21	0,11	-0,41	0,47
Īpašvērtība	4,55	2,61	1,91	1,57
Dispersijas procents	18,2	10,45	7,63	6,28

Tā kā jaunie apgalvojumi nedeva būtisku klātpienesumu aptaujas psihometriskās struktūras uzlabošanā, tie netika iekļauti aptaujā.

Kopumā var secināt, ka Agresijas aptaujas latviešu versijai testa ticamība ir pietiekami augsta. Tas nozīmē, ka arī Latvijas kultūrvīdē aptauja dod pietiekami iekšēji saskaņotus agresijas faktoru mērījumus. Un, lai arī atsevišķi panti faktoriālās validitātes pārbaudes posmā neuzrāda pietiekami labus rādītājus - 18., 27., 8., 25. panti apstiprinošajā faktoru analīzē, tad, izejot no tā, ka šo pantu diskriminācijas un reakcijas indeksi ir pietiekami augsti, kopumā aptauja, ietverot arī šos pantus, uzrāda pietiekami augstus ticamības rādītājus, tāpēc autore saistībā ar savu pētījuma mērķi neuzskata par lietderīgu atteikties no šiem pantiem (jo savādāk, piemēram, Verbālās agresijas skalā paliktu tikai 3 panti, kas nav uzskatāms par pietiekamu skaitu). Tomēr tālākajos pētījumos saistībā ar Agresijas aptaujas adaptāciju un standartizāciju autore iesaka mainīt šo atsevišķo pantu formulējumu latviešu valodā.

3.2. Bar-On Emocionālā intelekta aptaujas latviešu versijas psihometriskie rādītāji

Pantu analīze

Pārbaudes rezultāti parādīja (skat. 1. pielikumā 6. tabulu), ka latviešu Bar-On EI aptaujas versijā visi panti statistiski nozīmīgi korelē ar apakšskalū summām: sākot no 0,41 līdz 0,74, $p < 0,01$; vidējais diskriminācijas indeksa rādītājs ir 0,57, kas kopumā apstiprina adaptētās aptaujas pantu diskriminācijas spēju. Katra panta vidējā aritmētiskā vērtība (reakcijas indekss) variē 20% - 80% robežās no pantu vērtības amplitūdas. Vidējais reakcijas indeksu rādītājs ir 3,55 (oriģinālās aptaujas vidējais reakcijas indeksa rādītājs ir 3,88), kas ir nedaudz zemāks kā oriģinālajā testā.

Aptaujas ticamība

Bar-On EI aptaujas skalu iekšējā saskaņotība tika noteikta, izmantojot Kronbaha alfas rādītājus (skat. 5.tabulā). Šajā tabulā ir ievietoti arī G.Malzubra (2003) šīs aptaujas adaptācijas 118 cilvēku izlases ticamības rādītāji, kā arī Bar-On oriģinālā pētījuma (gan tikai apakšskalām, jo kopējā EI un faktoru Kronbaha alfas nav uzrādītas) Kronbaha alfas rādītāji.

Lai pārbaudītu testa-retesta ticamību, 20 cilvēku izlasē tika ievākti dati ar laika intervālu 4 nedēļas. Rezultātus skatīt 5. tabulā.

Kā redzams 5.tabulā, EI aptaujas kopējais un faktoru iekšējās saskaņotības rezultāti ir ļoti augsti, tomēr aptaujas Neatkarības apakšskalā ir nepietiekami augsts Kronbaha alfas rādītājs abu pētījumu reizēs, kā arī Pašpārliecības, Empātijas un Realitātes izjūtas apakšskalās

vienā no divām pārbaudes reizēm α ir nedaudz pazemināta (tomēr tas ir ļoti tuvs 0,7). Oriģinālās aptaujas Sociālās atbildības skalai ir nepietiekami augsts Kronbaha alfas rādītājs, tomēr Latvijas izlasē tas ir virs 0,7. Tas nozīmē, ka, salīdzinot ar oriģinālo aptauju, Latvijas izlasē 4 apakšskalas ir uzskatāmas par nedaudz mazāk ticamām, salīdzinot ar citām, kuru $\alpha > 0,7$.

5.tabula Bar-On EI aptaujas skalu Kronbaha alfas un testa-retesta ticamība

Skalas	Kronbaha alfa			Testa- retesta ticamība	
	Tekošā pētījumā N=381	G.Malzubra pētījumā N=118	Oriģinālā Bar-On pētījumā N=8378	Tekošā pētījumā retesta rādītāji n=20	Oriģinālā Bar-On pētījuma retesta rādītāji n=44
EQ-i summārais rādītājs	0,94	0,94	–	0,82	–
Intrapersonālais faktors	0,91	0,93	–	0,91	–
Emociju apzināšanās	0,74	0,85	0,79	0,82	–
Pašpārlicība	0,69 [#]	0,76	0,76	0,67	0,83
Pašcieņa	0,83	0,89	0,86	0,87	0,92
Pašaktualizācija	0,76	0,81	0,76	0,82	0,88
Neatkarība	0,67 [#]	0,65 [#]	0,72	0,66	0,86
Interpersonālais faktors	0,83	0,93	–	0,69	–
Empātija	0,66*	0,70	0,74	0,63	–
Starppersonu attiecības	0,77	0,77	0,76	0,82	0,87
Sociālā atbildība	0,73	0,73	0,69 [#]	0,73	0,78
Adaptācijas faktors	0,81	0,83	–	0,78	–
Problēmu risināšana	0,76	0,79	0,77	0,67	0,87
Realitātes izjūta	0,66 [#]	0,70	0,73	0,79	0,82
Elastīgums	0,75	0,76	0,70	0,81	0,82
Stresa vadīšanas faktors	0,84	0,82	–	0,80	–
Stresa tolerance	0,76	0,74	0,80	0,79	0,79
Impulsu kontrole	0,81	0,78	0,80	0,81	–
Vadošā garastāvokļa faktors	0,85	0,84	–	0,85	–
Laiques izjūta	0,79	0,79	0,79	0,66	0,86
Optimisms	0,75	0,78	0,79	0,86	–

Visiem testa retesta ticamības $r < 0,01$

[#] ticamība nav pietiekami augsta

„–” Bar-On nav sniedzis informāciju (Bar-On, 1999)

Kā redzams 5. tabulā, tika iegūta statistiski nozīmīga korelācija starp 1. un 2. testēšanas reizi gan summārajā EI, gan visos faktoros un apakšskalās (lai arī rādītāji ir nedaudz zemāki kā oriģinālajā izlasē, tomēr pietiekami labi). Iegūtie rezultāti liecina, ka Latvijas izlasē EI

mērījumi ir pietiekami stabili laikā un tādad ticami, izņemot ir nedaudz pazemināta retesta ticamība Pašpārliecības, Neatkarības, Empātijas un Laimes izjūtas skalām, bet kā iepriekš bija parādīts, tas nav saistīts ar atsevišķu pantu problēmām, diskriminācijas indeksu vai reakcijas indeksu. Trim no šīm skalām ir nedaudz pazemināta iekšējā saskaņotība, kas arī var būt iemesls pazeminātai retesta ticamībai.

Tika pārbaudīta aptaujas apakšskalū savstarpējā korelācija (skat.6. tabulu). Oriģinālās aptaujas visas apakšskalās statistiski nozīmīgi korelē savā starpā (N=3831, sākot 0,22 līdz 0,76) (Bar-On, 1999).

6.tabula. Bar-On EI latviešu versijas aptaujas apakšskalu korelācijas un Bar-On EI oriģinālās aptaujas atbilstošās korelācijas kopējai izlasei

	EA	PP	PC	PA	N	E	StA	SA	PR	RI	EI	ST	IK	LI
PP	0,46** (0,55)	-												
PC	0,49** (0,49)	0,53** (0,57)	-											
PA	0,43** (0,54)	0,44** (0,53)	0,6** (0,67)											
N	0,19** (0,38)	0,55** (0,6)	0,44** (0,53)	0,37** (0,51)	-									
E	0,4** (0,47)	0,18** (0,24)	0,25** (0,27)	0,34** (0,41)	0,03 (0,22)	-								
StA	0,63** (0,68)	0,42** (0,46)	0,53** (0,51)	0,54** (0,57)	0,18** (0,31)	0,5** (0,63)	-							
SA	0,29** (0,41)	0,08 (0,25)	0,13* (0,31)	0,28** (0,46)	0,06 (0,27)	0,8** (0,8)	0,37** (0,54)	-						
PR	0,32** (0,42)	0,41** (0,48)	0,39** (0,51)	0,46** (0,53)	0,32** (0,50)	0,35** (0,40)	0,29** (0,38)	0,3** (0,44)	-					
RI	0,53** (0,55)	0,41** (0,49)	0,48** (0,58)	0,36** (0,54)	0,3** (0,51)	0,29** (0,38)	0,34** (0,42)	0,24** (0,48)	0,36** (0,57)	-				
EI	0,29** (0,44)	0,37** (0,47)	0,46** (0,53)	0,38** (0,50)	0,37** (0,50)	0,21** (0,30)	0,43** (0,43)	0,06 (0,33)	0,27** (0,47)	0,2** (0,54)	-			
ST	0,33** (0,46)	0,49** (0,56)	0,61** (0,65)	0,46** (0,54)	0,48** (0,58)	0,2** (0,28)	0,36** (0,39)	0,07 (0,32)	0,52** (0,59)	0,38** (0,63)	0,47** (0,61)	-		
IK	0,04 (0,27)	0,07 (0,18)	0,31** (0,38)	0,24** (0,33)	0,18** (0,28)	0,11* (0,29)	0,09 (0,25)	0,14** (0,38)	0,3** (0,42)	0,33** (0,58)	0,21** (0,43)	0,36** (0,47)	-	
LI	0,45** (0,52)	0,39** (0,46)	0,69** (0,71)	0,57** (0,69)	0,27** (0,41)	0,28** (0,40)	0,66** (0,69)	0,16** (0,41)	0,3** (0,41)	0,37** (0,53)	0,47** (0,47)	0,54** (0,54)	0,21** (0,34)	-
O	0,42** (0,51)	0,48** (0,58)	0,66** (0,75)	0,63** (0,70)	0,33** (0,58)	0,45** (0,43)	0,5** (0,54)	0,35** (0,46)	0,61** (0,65)	0,4** (0,62)	0,41** (0,57)	0,63** (0,76)	0,22** (0,37)	0,56** (0,65)

EA-Savu emociju apzināšanās; PP-Pašpārlicība; PC-Pašcieņa; PA-Pašaktualizācija; N-Neatkarība; E-Empātija; StA-Starppersonu attiecības; SA- Sociālā atbildība; PR- Problēmu risināšana; RI- Realitātes izjūta; E-Elastība; ST- Stresa tolerance; IK-Impulsi kontrole; LI-Laimis izjūta; O-Optimisms.

** p<0,01

* p<0,05

() – iekavās norādīti oriģinālās aptaujas skalu korelācijas, visas ir statistiski nozīmīgas

6. tabulā redzams, ka EI aptaujas apakšskalas statistiski nozīmīgi korelē savā starpā (N=381, sākot no 0,11 līdz 0,66), izņemot statistiski nozīmīga korelācija nav konstatēta: Empātijas apakšskalai ar Neatkarības apakšskalu; Sociālās atbildības apakšskalai ar Pašpārlicības, Neatkarības, Elastības un Stresa tolerances apakšskalam; Impulsi kontroles apakšskalai ar Savu Emociju apzināšanās, Pašpārlicības un Starppersonu attiecību apakšskalam. Arī oriģinālajā skalas adaptācijā redzams, ka šajās konkrētajās skalu korelācijās, lai arī ir statistiski nozīmīgas korelācijas, tad tās tomēr kopumā ir zemākas, r vidējais oriģinālajā izlasē ir 0,48**, r vidējais latviešu izlasē ir 0,37**. Oriģinālajai aptaujai ir daudz zemāka mērījumu kļūda, jo izlase ir lielāka. Jāņem vērā arī to, ka oriģinālajā izlasē respondenti

ir vecumā no 15 gadiem līdz 60 un vecākiem, bet šī pētījuma izlasē nav iekļauts viss vecuma diapazons. Netiešā veidā tas norāda uz to, ka vecumposmā no 20 līdz 35 gadiem atsevišķu EI apakšskalu saistība nav vispārptveroša.

Aptaujas faktoriālā validitāte

Tika veikta EI aptaujas pantu apstiprinošā faktoru analīze, izmantojot galveno komponentu metodi ar varimaks rotāciju (atbilstoši oriģinālajai aptaujai). Tās rezultāti tika salīdzināti ar oriģinālās aptaujas pantu faktoru struktūru. Latviešu izlases pantu 15 apakšfaktoru struktūru skatīt 1. pielikumā 7. tabulā (tika iekļauti rādītāji, kuru svāri nav zemāki par 0,35); oriģinālās aptaujas pantu apakšfaktoru struktūru skatīt 1. pielikumā 8. tabulā (šajā tabulā ir iekļauti arī rādītāji, kuru svāri ir zemāki par 0,35). Pēc rezultātiem ir redzams, ka pantu faktoru apakšstruktūras abos gadījumos nesakrīt. Panti neveido oriģinālajai aptaujai atbilstošu 15 skalu struktūru, jo 33% panti neietilpst savās apakšskalās. Kā vienu no iemesliem atkal var minēt abu izlašu vecumposmu diapozona atšķirības. Tāpat arī tika veikta EI aptaujas skalu apstiprinošā 5 faktoru analīze, izmantojot galveno komponentu metodi ar varimaks rotāciju (atbilstoši oriģinālajai aptaujai). Tās rezultāti tika salīdzināti ar oriģinālās aptaujas skalu 5 faktoru struktūru (oriģinālās aptaujas skalu faktoru struktūru skatīt instrumentu aprakstā). Latviešu izlases skalu faktoru struktūru skatīt 1. pielikumā 9. tabulā. Pēc rezultātiem ir redzams, ka skalu faktoru struktūra abos gadījumos nesakrīt. Skalas neveido oriģinālajai aptaujai atbilstošu faktoru struktūru. Kā vienu no iemesliem atkal var minēt abu izlašu vecumposmu diapozona atšķirības, citas korelatīvas attiecības starp faktoriem latviešu izlasē.

Tālāk tika pārbaudīta katras atsevišķas skalas vienfaktora struktūra, piecu faktoru struktūra un kopējās EI aptaujas faktoru vienfaktora struktūra (skat. 1. pielikuma 10. un 11. tabulas).

1. pielikuma 8. tabulā redzams, ka visiem pantiem ir pozitīvi, pietiekami augsti svāri (sākot no 0,29 līdz 0,79), tādējādi katrā apakšskalā konkrētie panti ir apvienojami kā vienots konstrukts. Pazemināti faktoru skalu svāri (no 0,27 līdz 0,34) ir 18., 27., 43., 46., 105. un 107. pantiem. Bet kā jau iepriekš minēts, arī šiem pantiem ir apmierinoši diskriminācijas un reakcijas indeksi.

1. pielikumā 9. tabulā redzams, ka kopējā EI visiem faktoriem un pašos faktoros visām apakšskalām ir pozitīvi augsti svāri, tādējādi gan katra konkrētā faktora apakšskalās ir apvienojamas kā vienots konstrukts, gan arī visi faktori kopā ir apvienojami kā vienots Emocionālā intelekta konstrukts. Tātad var secināt, ka arī latviešu versijā aptauja kopumā mēra vienotu konstruktu līdzīgi oriģinālajai faktoru struktūrai.

Kopumā gan Emocionālā intelekta aptaujas pantu analīze, gan iekšējās saskaņotības un retesta ticamības pārbaude apstiprina testa ticamību, bet faktoru analīze apstiprina aptaujas faktoriālo validitāti, bet tikai atsevišķu skalu analīzes līmenī, ne pantu. Par konverģento validitāti tiks runāts kopējā pētījuma kontekstā.

3.3. Liverpooles Stoicisma skalas psihometriskie rādītāji

Pantu analīze

Septītā tabulā redzams, ka Liverpooles stoicisma skalas latviešu versijā visi panti statistiski nozīmīgi korelē ar kopējo skalas summu ($N=381$, sākot no 0,29 līdz 0,6, $p<0,01$), vidējais diskriminācijas indeksa rādītājs ir 0,47, kas kopumā apliecina aptaujas diskriminācijas spēju. Katra panta reakcijas indekss variē no 20%-80% robežās no panta maksimālās vērtības. Vidējais reakcijas indeksu rādītājs ir 3,3, kas ir nedaudz nobīdījies uz Likerta skalas augstākām vērtībām. Arī oriģinālajā testa variantā visi jautājumi statistiski nozīmīgi korelē ar kopējo skalas summu ($N=62$, sākot no 0,28, $p<0,03$ līdz 0,78, $p<0,001$).

Aptaujas iekšējā ticamība un testa-retesta ticamība

Stoicisma skalas latviešu versijas Spirmena-Brauna daļu ticamības koeficients ir 0,73, bet oriģinālajam testam 0,90 ($n=62$, $p<0,001$). Papildus tika aprēķināts arī Kronbaha alfas koeficients – 0,79. Iegūtais rezultāts liecina par pietiekami augstu skalas ticamību.

Lai pārbaudītu testa-retesta ticamību, 30 cilvēku izlasē dati tika ievākti ar laika intervālu 9 nedēļas. Tika iegūta statistiski nozīmīga korelācija starp 1. un 2. testēšanas reizi ($r=0,79$, $p<0,01$), kas liecina, ka aptaujas mērījumi ir pietiekami ticami.

7. tabula. Stoicisma skalas latviešu versijas pantu diskriminācijas un reakcijas indeksi

<i>Pants</i>	<i>Diskriminācijas indekss, visiem $p < 0,01$</i>	<i>Reakcijas indekss(M)</i>	<i>SD</i>
1.	0,57**	3,32	1,26
2.	0,60**	2,73	1,28
3.	0,29**	2,73	1,01
4.	0,49**	3,27	1,04
5.	0,45**	3,99	0,89
6.	0,43**	3,21	1,03
7.	0,46**	3,05	1,18
8.	0,52**	2,78	1,08
9.	0,51**	3,76	0,94
10.	0,42**	3,39	0,93
11.	0,44**	2,91	0,94
12.	0,52**	3,59	0,93
13.	0,37**	3,49	1,00
14.	0,36**	2,57	1,08
15.	0,52**	3,72	0,86
16.	0,32**	2,96	1,25
17.	0,45**	3,79	0,89
18.	0,47**	3,49	1,03
19.	0,56**	3,33	1,04
20.	0,57**	3,94	0,99
Vidējie rādītāji	0,47**	3,3	1,03

Aptaujas faktoriālā validitāte

Stoicisma aptaujas apstiprinošā vienfaktora analīze parādīja, ka vairākiem pantiem (Nr.3.; Nr.13.; Nr.14.; Nr.16.) ir zemi svāri (skatīt 8. tabulā). Kritērijs, kas tika lietots, lai skalas pantu iekļautu vienfaktora matricā – svāriem jābūt 0,35 un augstākiem.

Kā jau iepriekš tika minēts, daži panti neietilpst šajā vienfaktora matricā: 13. pants – „Es vienmēr atvēlu laiku problēmu pārrunāšanai ar ģimeni” (ko var skaidrot ar to, ka pēc loģikas savu problēmu pārrunāšana ar ģimenes locekļiem vēl neliecina par zemu stoicisms (pants vērtējams reversi), jo savas problēmas var pārrunāt arī racionālā, intelektuālā līmenī, neļaujoties emocijām); 14. pants – „Cilvēkiem vēlams saglabāt aukstasinību” (ko varētu skaidrot ar to, ka latviešu kultūrvīdē jēdziens „aukstasinība” asociējas ar spēju saglabāt mieru sarežģītās situācijās un viennozīmīgi tiek vērtēta kā pozitīva kvalitāte); 16. pants – „Bēdās, kad miris mīļotais cilvēks, neviens nevar palīdzēt” (ko varētu skaidrot ar latviešu kultūrvīdē valdošu vispārēju uzstādījumu, ka sērošanas procesam katram ir jāiziet cauri individuāli un tam nav saistība ar spēju vai nespēju kontrolēt emocijas) un 3. pants – „Es neļauju savām problēmām traucēt manu ikdienas dzīvi” (to, iespējams, varētu skaidrot ar faktu, ka pēc būtības

cilvēks var būt arī ļoti emocionāls un vienlaicīgi uz problēmām skatīties filozofiski, tādējādi neļaujot tām sevi ietekmēt). Tādējādi var pieņemt, ka šie panti neiekļaujas Stoicisma skalas latviešu versijas konstruktā.

8.tabula. Stoicisma skalas Latvijas versijas vienfaktora matrica

Skalas panti [#]	Faktora svāri
19. Es neraudātu tuva drauga vai radnieka bērēs	0,56
20. Jūtu paušana ir vājuma pazīme.	0,54
1. Es mēdzu raudāt skatoties bēdīgas filmas. *	0,54
2. Es dažreiz raudu atklāti. *	0,53
15. Es ticu, ka ir veselīgi paust savas emocijas. *	0,51
8. Es mēdzu savas jūtas paturēt pie sevis.	0,48
9. Man nebūtu iebildumu dalīties savās problēmās ar draugu vīrieti. *	0,47
12. Es ļoti paļaujos uz manu draugu emocionālo atbalstu. *	0,46
4. Es nemēdzu paust savas emocijas.	0,44
5. Man patīk, ja kāds mani atbalsta, kad esmu apbēdināt*	0,42
17. Man nebūtu iebildumu dalīties savās problēmās ar draugu sievieti.*	0,42
7. Ja man būtu problēma, es apsvērtu iespēju doties pie konsultanta. *	0,41
18. "Dalīta bēda ir pusbēda". *	0,41
6. Es emocionāli neiesaistos, kad televizorā redzu ciešanas.	0,36
11. Man īsti nepatīk, ja cilvēki zina, kā es jūtos.	0,35
10. Es jūtos neērti, kad cilvēki manā klātbūtnē pauž savas emocijas.	0,35
13. Es vienmēr atvēlu laiku problēmu pārrunāšanai ar savu ģimeni. *	0,28
14. Cilvēkiem vēlams saglabāt aukstasinību.	0,25
16. Bēdās, kad miris mīļotais cilvēks, neviens nevar palīdzēt	0,22
3. Es neļauju savām problēmām traucēt manu ikdienas dzīvi.	0,17
Īpašvērtība	4,39
Dispersijas procents	21,93

* panti vērtējami reversi

panti sakārtoti dilstošā secībā pēc faktoru svaru lieluma.

13., 14., 16. un 3. pants pārāda zemu faktoru svaru, kaut arī citi to psihometriskie rādītāji ir pietiekami apmierinoši (skat. 7. tabulu). Atkārtoti pārbaudot Stoicisma skalas ticamību, lietojot Kronbaha alfas koeficientu un izslēdzot šos 4 pantus, $\alpha = 0,81$, kas ir augstāks kā 0,79, ko iegūst ar visiem pantiem.

Kopumā var secināt, ka testa ticamības rezultāti parādījuši, ka Stoicisma skalas latviešu versijai ir pietiekami augsta iekšējā skalas saskaņotība un pietiekami augsta ticamība. Tas nozīmē, ka arī Latvijas kultūrvidē tests dod laikā stabilus un ticamus mērījumus. Neviens no skalas apgalvojumiem neparādīja neapmierinošu korelāciju ar skalas summu. Tomēr sakarā ar to, ka dažiem apgalvojumiem bija zemi faktoru svāri, tos latviešu izlasē nevar uzskatīt par

pietiekami atbilstošiem pantiem stoicisma konstrukta mērīšanai. Tādējādi autore par lietderīgāku uzskata tālākajos aprēķinos izmantot Stoicisma skalu bez 3., 13., 14. un 16. panta.

Tātad kopumā adaptācijas procesā visas trīs aptaujas uzrādīja pietiekami labus psihometriskos rādītājus un ir izmantojamas tālākajā pētījumā, neskatoties uz to, ka Bar-On Emocionālā intelekta aptaujā pantu līmenī neizdevās iegūt tādu pašu faktoru struktūru kā oriģinālajai aptaujai, tomēr apstiprinošā faktoru analīze apakšfaktoru līmenī deva tādu pašu faktoru struktūru.

3.4. Emocionālā intelekta, agresijas un stoicisma vecuma un dzimuma atšķirības

Emocionālā intelekta vecuma un dzimuma atšķirības

Izmantojot MANOVA metodi, tika noteikta vecuma un dzimuma ietekme uz Emocionālo intelektu mērītu ar 5 atsevišķiem faktoriem: Intrapersonālo, Interpersonālo, Adaptācija, Stresa pārvaldīšanas un Vispārējā garastāvokļa (emocionālā intelekta aprakstošās statistikas rādītāji sniegti 9. tabulā).

Vecums statistiski nozīmīgi ietekmē Emocionālo intelektu, jo MANOVA Pillai's Trace=0,06, $F(5, 373)=34,62$, $p<0,001$. Tāpat arī dzimums statistiski nozīmīgi ietekmē Emocionālo intelektu, jo Pillai's Trace=0,19 un $F(5, 373)=17,23$, $p<0,001$. Savukārt vecuma un dzimuma mijiedarbība statistiski nozīmīgi neietekmē Emocionālo intelektu mērītu ar atsevišķiem 5 faktoriem, jo Pillai's Trace= 0,01 un $F(5,373)=1,01$, $p>0,05$.

9. tabula. Bar-On EI aptaujas aprakstošās statistikas rādītāji vīriešiem un sievietēm
20-25 un 30-35 gadu vecumu grupās

	<i>Vīrieši</i>				<i>Sievietes</i>			
	<i>20-25 gadi, n=85</i>		<i>30-35 gadi, n=94</i>		<i>20-25 gadi, n=96</i>		<i>30-35 gadi, n=106</i>	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Emocionālais intelekts	470,15	40	475,85	46,72	472,23	45,16	481,43	37,66
<i>Intrapersonālais faktors</i>	145,72	15,21	145,61	15,69	144,41	17,13	145,99	14,97
Savu emociju apzināšanās	27,84	4,13	27,84	4,29	28,69	4,88	29,58	3,93
Pašpārliecība	24,4	3,35	24,63	3,56	24,58	3,96	24,06	3,73
Pašcieņa	34	5,06	33,05	4,66	32,66	6,17	32,99	4,99
Pašaktualizācija	37,55	4,25	37,62	3,97	37,35	4,8	38,09	3,43
Neatkarība	21,93	3,51	22,47	3,3	21,13	3,78	21,26	3,91
<i>Interpersonālais faktors</i>	104,48	9,92	107,74	11,74	112,02	11,06	114,61	10,35
Empātija	28,55	3,46	30,13	3,49	31,13	3,45	32,18	3,25
Starppersonu attiecības	40,4	5,22	39,8	5,51	41,66	5,77	41,94	4,9
Sociālais atbildīgums	35,53	3,93	37,57	4,6	39,24	4,57	40,49	4,23
<i>Adaptācija</i>	90,71	9,43	92,57	9,56	90,74	9,92	92,11	8,29
Problēmu risināšana	29,06	3,83	30,28	4,01	29,2	4,25	29,34	3,79
Realitātes izjūta	34,69	4,43	36,29	4,42	35,7	4,65	36,84	4,18
Elastīgums	26,95	3,8	26,01	4,63	25,84	4,93	25,93	4,52
<i>Stresa pārvaldīšana</i>	62,55	8,22	64,63	7,77	58,81	9,23	61,51	7,79
Stresa tolerance	31,6	4	32,03	4,63	29,64	5,17	29,85	4,06
Impulsu kontrole	30,95	5,62	32,6	4,42	29,18	6,01	31,66	5,68
<i>Vispārējais garastāvoklis</i>	66,69	6,76	65,54	8,06	66,25	9,23	67,21	6,14
Optimisms	30,88	3,85	31,12	4,53	31,45	4,18	32,04	3,24
Laiques izjūta	35,81	4,24	34,43	4,44	34,8	5,83	35,17	4,05

Līdzīgi secinājumi izriet no MANOVA aprēķiniem ar 2 neatkarīgiem mainīgajiem – dzimums un vecums – un Emocionālā intelekta 15 apakšskalām. Pillai's Trace kritērija vērtība gan vecumam 0,11, $F(15, 363)=3,11$, $p<0,001$, gan dzimumam 0,26, $F(15, 363)=8,54$, $p<0,001$ liecina, ka abi neatkarīgie mainīgie statistiski nozīmīgi ietekmē Emocionālo intelektu un ka vecuma un dzimuma mijiedarbība statistiski nozīmīgi neietekmē Emocionālo intelektu mērītu ar 15 apakšskalām, Pillai's Trace=0,04, $F(15,363)=1,05$, $p>0,41$. Tātad vairāku atkarīgo mainīgo lielumu divfaktoru dispersijas analīzes modelī: vecums x dzimums, nozīmīgi ietekmē Emocionālo intelektu mērītu gan ar 5 atsevišķiem faktoriem, gan ar 15 apakšskalām. Tomēr ANOVA modeļa ietvaros (skat. 10. tabulu) par atkarīgo mainīgo lielumu, izmantojot tikai summāro EI vērtību, secinājums ir atšķirīgs – abi neatkarīgie mainīgie: vecums un dzimums, kā arī vecuma un dzimuma mijiedarbība statistiski nozīmīgi neietekmē summāro Emocionālo intelektu. Šo pretrunu var skaidrot tādējādi, ka vairāku emocionālā intelekta faktoru vecuma izmaiņas un dzimumatšķirības ir pretēji vērstas. Šīs atšķirības summējot, tās nonivelējas. Lai konstatētu, kādos

tieši EI faktoros pastāv statistiski nozīmīgas vecumgrupu atšķirības viena dzimuma ietvaros vai dzimuma atšķirības viena vecuma ietvaros, tika izmantots t-kritērijs (skat. 10. tabulu).

10.tabula. Bar-On EI aptaujas secinošās statistikas rādītāji ar neatkarīgiem mainīgajiem lielumiem vecums un dzimums

	MANOVA		Dzimums (vīr. – siev.)		Vecums (20-25) – (30-35)		
	Vecums	Dzimums	Vecums	20-25	30-35	vīrieši	sievietes
	<i>x</i> dzimums						
	F	F	F	t	t	t	t
<i>Intrapersonālais faktors</i>	0,21	0,08	0,27	0,54	-0,18	0,05	-0,7
Savu emociju apzināšanās	1,04	8,57**	1,01	-1,26	-2,99**	-0,01	-1,45
Pašpārliecība,	0,16	0,26	1	-0,33	1,1	-0,44	0,97
Pašcieņa	0,32	1,7	1,41	1,59	0,09	1,3	-0,43
Pašaktualizācija	0,9	0,11	0,64	0,29	-1,91	-0,1	-1,27
Neatkarība	0,82**	7,18*	0,28	1,48	2,34*	-1,06	-0,26
<i>Interpersonālais faktors</i>	6,39*	43,57**	0,04	-4,83**	-4,52**	-1,85	-1,72
Empātija	14,08**	43,55**	0,55	-5**	-4,28**	-3,03**	-2,24*
Starppersonu attiecības	0,08	9,57**	0,65	-1,53	-2,89**	0,75	-0,38
Sociālais atbildīgums	13,6**	54,96**	0,79	-5,87**	-4,64**	-3,21**	-2,02*
<i>Adaptācija</i>	2,88	0,05	0,07	-0,02	0,36	-1,31	-1,07
Problēmu risināšana	2,77	0,96	1,74	-0,23	1,69	-2,08*	-0,25
Realitātes izjūta	9,08**	2,94	0,25	-1,48	-0,91	-2,41*	-1,83
Elastīgums	0,85	1,64	1,24	1,68	0,12	1,48	-0,14
<i>Stresa pārvaldīšana</i>	7,89**	16,3**	0,13	2,86**	2,83**	-1,74	-2,25*
Stresa tolerance	0,49	20,17**	0,06	2,83**	3,55**	-0,67	-0,33
Impulsu kontrole	13,45**	5,81*	0,56	2,05*	1,29	-2,16*	-3,02**
<i>Vispārējais garastāvoklis</i>	0,02	0,61	1,81	0,37	-0,65	1,03	-0,88
Optimisms	1,03	3,34	0,19	-0,94	-1,62	-0,37	-1,13
Laiemes izjūta	1,12	0,08	3,31	1,32	-1,23	2,13*	-0,53
Emocionālais intelekts (ANOVA)	2,92	0,77	0,16	-0,33	-0,94	-0,87	-1,58

**p<0,01

*p<0,05

No 10. tabulas Emocionālā intelekta faktoru un apakšskalu MANOVA (vecums x dzimums), kā arī t kritērijiem, kas rēķināti, lai noteiktu dzimumatšķirības vienas vecumgrupas ietvaros un vecumgrupu atšķirības, kas noteiktas viena dzimuma ietvaros, izriet, pirmkārt, ka vecums nozīmīgi ietekmē tikai Interpersonālo un Stresa pārvaldīšanas faktorus un vairāku apakšskalu mērījumus: Neatkarība, Empātija, Sociālais atbildīgums, Realitātes izjūta un Impulsu kontrole.

Analizējot vecumgrupu atšķirības dzimumu ietvaros, ne visos iepriekš minētajos mainīgajos lielumos abu dzimumu izlasēs ir konstatēta izaugsme līdz ar vecumu. Tā ir raksturīga vīriešiem Empātijas, Sociālā atbildīguma, Problēmu risināšanas, Realitātes izjūtas un Impulsu kontroles skalās; sievietēm Stresa pārvaldīšanas faktorā, Empātijas, Sociālā atbildīguma un Impulsu kontroles skalās. Savukārt vīriešiem Laimes izjūtas skalā līdz ar vecumu rādītāji statistiski nozīmīgi samazinās.

No 10. tabulas rezultātiem arī izriet, ka kopējā izlasē dzimums nozīmīgi ietekmē tikai 2 faktoros: Interpersonālais faktors (ieskaitot visas apakšskalās) un Stresa pārvaldīšana (ieskaitot visas apakšskalās), un dažas citu faktoru apakšskalās: Savu emociju apzināšanās un Neatkarība. Tomēr dzimumatšķirības divu vecumgrupu ietvaros nav vienādas. Respektīvi, sievietēm abās vecuma grupās vērojamas statistiski nozīmīgi augstāks Interpersonālā faktora, Empātijas un Sociālās atbildības līmenis, bet 30-35 gadu vecumā – Savu emociju apzināšanās un Starppersonu attiecību rādītāji. Savukārt vīriešiem abās vecuma grupās ir statistiski nozīmīgi augstāks Stresa pārvaldīšanas faktora un Stresa tolerances līmenis, bet tikai 20-25 gadu vecumā Impulsu kontroles līmenis.

Kopējā pētījuma izlasē ar vienādām dzimumu proporcijām tika veikta ANOVA (skat. 11. tabulu), kā arī ANOVA tika veikta kopējā pētījuma izlasē ar vienādām vecuma proporcijām (oriģinālajā izlasē gan tika iekļautas 5 vecuma grupas, bet lai varētu salīdzināt šo abu pētījumu rezultātus, tad no šīs izlases tika paņemti 20 līdz 29 gadus vecu respondentu un 30 līdz 39 gadus vecu respondentu rezultāti), (skat. 12. tabulu). Kopējā Emocionālā intelekta un tā skalu vidējie rādītāji tika salīdzināti ar Bar-On oriģinālās EI aptaujas izlases rādītājiem (oriģinālajai izlasei EI faktoru vidējos rādītājus autors nav sniedzis).

11. tabulā redzams, ka abās izlasēs gan kopējā Emocionālā intelekta rādītājā, gan Pašaktualizācijas un Laimes izjūtas skalās neparādās statistiski nozīmīgas atšķirības starp dzimumiem. Savukārt sievietēm abās izlasēs ir augstāki aritmētiskie vidējie Emociju apzināšanās skalā, Empātijas, Interpersonālajā un Sociālās atbildības skalās. Savukārt vīriešiem abās izlasēs augstāki aritmētiskie vidējie ir Neatkarības un Stresa tolerances skalās. Oriģinālajā izlasē vīrieši, salīdzinot ar sievietēm, uzrāda augstākus rezultātus arī Pašpārlicības, Pašcieņas, Problēmu risināšanas, Elastīguma un Optimisma skalās. Šādas atšķirības varētu skaidrot ar abu izlašu reprezentativitātes atšķirībām.

11.tabula. Bar-On EI aptaujas ANOVA rezultāti ar neatkarīgo mainīgo lielumu - dzimums latviešu izlasē (n=381) un oriģinālajā izlasē (n=3831)

<i>Faktoru un skalu nosaukumi</i>	<i>Aritmētisko vidējo salīdzinājums</i>		
	<i>Latvijas izlase</i> #	<i>ASV izlase</i> ##	<i>Sakrīt/ atšķiras</i>
EI summārais rādītājs	N.s.	N.s.	+
Intrapersonālais faktors			
Emociju apzināšanās	F=8,57**	F=11,8***	S>V
Pašpārliecība	N.s.	F=13,8***	-
Pašcieņa	N.s.	F=54,8***	-
Pašaktualizācija	N.s.	N.s.	+
Neatkarība	F=7,18**	F=23,5***	V>S
Interpersonālais faktors			
Empātija	F=43,55**	F=132,2**	S>V
Starppersonu attiecības	F= 9,88**	F=55***	S>V
Sociālā atbildība	F=52,74***	F=87,3***	S>V
Adaptācijas faktors			
Problēmu risināšana	N.s.	F=7,8**	-
Realitātes izjūta	N.s.	N.s.	+
Elastīgums	N.s.	F=11***	-
Stresa vadīšanas faktors			
Stresa tolerance	F=16,3**	F=51,4***	V>S
Impulsu kontrole	F=5,81*	N.s.	-
Vispārējā garastāvokļa faktors			
Laiques izjūta	N.s.	N.s.	+
Optimisms	N.s.	F=15,3***	-

*** p<0,001

** p<0,01

* p<0,05

- šis rezultāts iegūts no MANOVA 14. tabulas

- iegūts no Bar-On (1999), 6.8. tabulas 93.lpp.

S>V, tas nozīmē, ka sieviešu izlases vidējais aritmētiskais rādītājs ir augstāks nekā vīriešu izlasesi.

12. tabulā redzams, ka abām izlasēm neparādās statistiski nozīmīgas atšķirības starp abām vecuma grupām Pašpārliecības, Interpersonālajā un Laiques izjūtas skalās. Abās izlasēs 30-35 gadus veciem respondentiem, salīdzinot ar 20-25 gadus veciem respondentiem, ir augstāki aritmētiskie vidējie Empātijas, Sociālās atbildības, Realitātes izjūtas un Impulsu kontroles skalās. Bar-On oriģinālajā izlasē atšķirības parādās arī summārajā Emocionālajā intelektā, Emociju apzināšanās, Pašcieņas, Pašaktualizācijas, Neatkarības, Problēmu risināšanas, Elastīguma, Stresa tolerances un Optimisma skalās. Šādas atšķirības arī var skaidrot ar abu izlasu reprezentativitātes atšķirībām.

12. tabula Bar-On EI aptaujas ANOVA rezultāti ar neatkarīgo mainīgo lielumu - vecums latviešu izlasē (N=381) un oriģinālajā izlasē (N=3831)

<i>Faktoru un skalu nosaukumi</i>	<i>Aritmētisko vidējo salīdzinājums</i>		
	<i>Latvijas izlase #</i>	<i>ASV izlase ##</i>	<i>Sakrīt/ atšķiras</i>
EI summārais rādītājs	N.s.	F=46,3**	-
Intrapersonālais faktors			
Emociju apzināšanās	N.s.	F=9,2**	-
Pašpārliecība	N.s.	N.s.	+
Pašcieņa	N.s.	F=5,6**	-
Pašaktualizācija	N.s.	F=8,3**	-
Neatkarība	N.s.	F=35,1**	-
Interpersonālais faktors			
Empātija	F=14,08**	F=12,8**	30-35>20-25
Starppersonu attiecības	N.s.	N.s.	+
Sociālā atbildība	F=13,6**	F=29,8**	30-35>20-25
Adaptācijas faktors			
Problēmu risināšana	N.s.	F=20,1**	-
Realitātes izjūta	F=9,08**	F=30**	30-35>20-25
Elastīgums	N.s.	F=6,4**	-
Stresa vadīšanas faktors			
Stresa tolerance	N.s.	F=21,3**	-
Impulsu kontrole	F=13,45**	F=14,2**	30-35>20-25
Vispārējā garastāvokļa faktors			
Laires izjūta	N.s.	N.s.	+
Optimisms	N.s.	F=23,8**	-

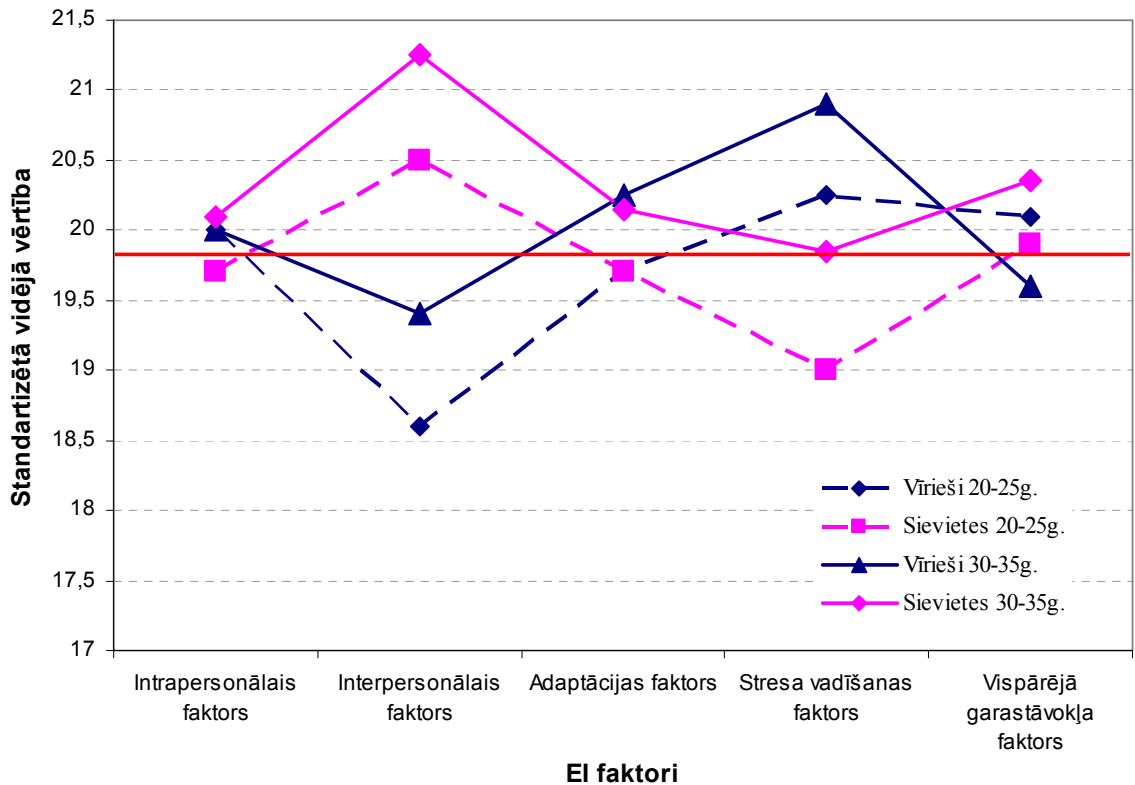
** p<0,001

* p<0,01

- šis rezultāts iegūts no MANOVA 14. tabulas

- iegūts no Bar-On (1999), 6.9. tabulas 93.lpp.

Emocionālā intelekta faktoriem tika aprēķinātas arī standartizētās vērtības pamatojoties uz kopējās izlases Emocionālā intelekta faktoru vidējiem rādītājiem (skat. 11. pielikumu). Izmantojot šīs vērtības tika uzzīmēts grafiks, lai uzskatāmi varētu redzēt atšķirības visās četrās pētāmajās grupās (skat. 1. attēlu).

1. attēls Emocionālā intelekta faktoru vidējo standartizēto vērtību atšķirības vīriešiem un sievietēm 20-25 un 30-35 gadu vecuma grupās

1. attēlā redzams, ka sievietēm abās vecuma grupās ir augstāki vidējie rādītāji Interpersonālajā faktorā, savukārt vīriešiem abās vecuma grupās ir augstāki vidējie rādītāji Stresa pārvaldīšanas faktorā.

Agresijas un Stoicisma vecumposmu un dzimumatšķirības

Izmantojot MANOVA metodi, tika noteikta vecuma un dzimuma ietekme uz Agresiju (aparakstotās statistikas rādītāji sniegti 13. tabulā).

13.tabula. Agresijas un Stoicisma aptauju aprakstošas statistikas rādītāji vīriešiem un sievietēm 20-25 un 30-35 gadu vecumu grupās

Skalas	Vīrieši				Sievietes			
	20-25 gadi, n=80		30-35 gadi, n=91		20-25 gadi, n=96		30-35 gadi, n=106	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Agresija (kopā)	76,51	10,06	71,55	9,23	72,96	12,05	66,83	8,53
Fiziskā agresija	23,93	5,93	21,45	4,97	18,54	5,63	16,38	3,56
Verbālā agresija	16,06	2,4	15,44	2,03	15,89	2,49	14,79	2,24
Naidīgums	20,39	2,9	20,11	3,21	20,02	3,6	19,75	2,89
Dusmas	21,4	4,08	19,57	4,02	23,75	5,41	20,91	4,32
Stoicisms	61,52	7,24	62,6	7,37	69,76	9,37	72,21	8,76

Saskaņā ar MANOVA rezultātiem (skat. 14. tabulā) gan vecums, gan dzimums statistiski nozīmīgi ietekmē Agresiju kopumā, mērītu ar 4 apakšskalām: Fiziskā agresija, Verbālā agresija, Naidīgums un Dusmas. Pillai's Trace kritērijs attiecībā uz vecumu ir 0,09 un $F(4, 374)=9,47$, $p<0,001$ un attiecībā uz dzimuma ir 0,36 un $F(4,374)=52,76$, $p<0,001$ (skat.18.tabulu). Savukārt vecuma un dzimuma mijiedarbība statistiski nozīmīgi neietekmē Agresiju kopumā, Pillai's Trace=0,08 un $F(4,374)=0,73$, $p=0,57$. (Tādi paši rezultāti ir iegūti arī ANOVA modeļa ietvaros, par atkarīgo mainīgo lielumu, izmantojot tikai summāro Agresiju). MANOVA rezultātus atsevišķām Agresijas skalām skatīt 14. tabulā. Agresijas aptaujas MANOVA apakšskalū rezultāti parāda, ka gan vecums, gan dzimums nozīmīgi ietekmē Fizisko agresiju un Dusmas, kā arī vecums nozīmīgi ietekmē Verbālās agresijas līmeni, bet ne viens, ne otrs neietekmē Naidīgumu.

Lai tomēr konstatētu, kādos tieši Agresijas aptaujas skalās pastāv statistiski nozīmīgas vecumgrupu atšķirības viena dzimuma ietvaros vai dzimuma atšķirības viena vecuma ietvaros, tika izmantots t-kritērijs. Gandrīz visos gadījumos aritmētiskie vidējie ir augstāki gados jaunākajiem pieaugušajiem, salīdzinot ar gados vecākajiem pieaugušajiem (izņemot Verbālajai agresijai vīriešiem), un vīriešiem, salīdzinot ar sievietēm, izņemot Dusmu skalu, kur abās vecuma grupās sievietēm ir augstāks līmenis. Vecuma un dzimuma mijiedarbībai nav nozīmīgas ietekmes uz agresijas līmeni nevienā skalā.

No 14. tabulas Stoicisma ANOVA rezultātiem izriet, ka gan vecums, gan dzimums nozīmīgi ietekmē stoicismsu. Tomēr abās dzimuma izlasēs starp abām vecuma grupām neparādās statistiski nozīmīgas atšķirības. Savukārt dzimuma atšķirības parādās abās vecuma

grupās – sievietēm ir augstāks stoicisms kā vīriešiem. Vecuma un dzimuma mijiedarbībai nav nozīmīgas ietekmes uz stoicismu.

14.tabula. Agresijas un Stoicisma aptauju secinošās statistikas rādītāji ar neatkarīgiem mainīgajiem lielumiem vecums un dzimums

Skalas	MANOVA			Dzimums (vīr.-siev.)		Vecums (20-25) – (30-35)	
	Vecums	Dzimums	Vecums x dzimums	20-25	30-35	vīrieši	sievietes
	F	F	F	t	t	t	t
Agresija (ANOVA)	28,96**	16,13**	0,33	2,16*	3,76**	3,44**	4,2**
Fiziskā agresija	21,5**	108,9**	0,1	6,63**	8,36**	3,25**	3,3**
Verbālā agresija	13,22**	3	0,99	0,48	2,12*	1,88	3,28**
Naidīgums	0,71	1,22	0,01	0,75	0,82	0,61	0,58
Dusmas	24,48**	15,83**	1,21	-3,32**	-2,25*	3,02**	4,15**
Stoicisms (ANOVA)	4,29*	110,02**	0,65	-6,66**	-8,42**	-0,99	-1,92

**p<0,01

*p<0,05

Izmantojot ANOVA metodi, tika noteikta arī profesijas ietekme uz Emocionālo intelektu, tā faktoriem un skalām, Agresiju un tās skalām, kā arī Stoicismu (skat. 15. tabulā).

No rezultātiem izriet, ka vienīgā statistiski nozīmīgā saistība parādās tikai Agresijas aptaujas Verbālās agresijas skalai: profesijas un vecuma mijiedarbība statistiski nozīmīgi ietekmē verbālo agresiju (aprakstošās statistikas rādītājus skatīt 1. pielikumā 13. tabulā). Tas nozīmē, ka atšķirības šajā skalā pētāmajās grupās bez vecuma un dzimuma potenciāli var ietekmēt arī respondentu profesionālā nodarbošanās (šī pētījuma ietvaros tās bija profesijas, kas ir vērstas uz palīdzības sniegšanu citiem cilvēkiem un profesijas, kas nav tieši vērstas uz palīdzības sniegšanu citiem cilvēkiem).

15. tabula. Emocionālā intelekta, Agresijas un Stoicisma aptauju secinošās statistikas rādītāji ar neatkarīgo mainīgo lielumu- profesija un papildus faktoriem- vecums un dzimums

	<i>Profesija</i>	<i>Profesija x vecums</i>	<i>Profesija x dzimums</i>
	F	F	F
Emocionālais intelekts	0,1	0,12	1,33
<i>Intrapersonālais faktors</i>	0,002	0,36	1,4
Savu emociju apzināšanās	0,28	0,36	1,12
Pašpārliecība,	0,07	2,14	0,03
Pašcieņa	0,28	0,17	0,85
Pašaktualizācija	0,26	0,02	2,99
Neatkarība	0,06	0,7	1,59
<i>Interpersonālais faktors</i>	0,95	0,43	0,07
Empātija	0,27	0,21	0,00
Starppersonu attiecības	0,01	1,02	1,2
Sociālais atbildīgums	3,52	0,001	0,49
<i>Adaptācija</i>	0,22	0,03	0,54
Problēmu risināšana	0,28	0,4	0,03
Realitātes izjūta	1,68	0,03	0,00
Elastīgums	0,61	0,44	2,82
<i>Stresa pārvaldīšana</i>	0,02	0,00	0,67
Stresa tolerance	3,71	0,001	1,18
Impulsu kontrole	0,1	0,003	0,12
<i>Vispārējais garastāvoklis</i>	0,00	0,002	3,32
Optimisms	0,04	0,33	1,66
Laiques izjūta	0,02	0,17	3,52
Agresija	2,15	0,04	0,1
Fiziskā agresija	1,76	1,43	0,09
Verbālā agresija	1,02	6,53*	0,00
Naidīgums	0,48	0,001	0,1
Dusmas	1,09	0,78	0,93
Stoicisms	0,01	2,03	1,2

*p<0,05

3.5. Saistība starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicizmu vīriešiem un sievietēm divās vecuma grupās

Korelāciju analīze

Lai atbildētu uz jautājumu par to, kāda ir saistība starp agresiju, emocionālo intelektu un stoicizmu vīriešiem un sievietēm vecuma grupās 20-25 un 30-35, tika veikta korelāciju

analīze. Tā kā visās četrās pētāmajās grupās rezultāti veido normālu sadalījumu un izmantotajos testos visi mainīgie ir mērīti intervālu skalās, tad tālākai analīzei tiks izmantots Pīrsona korelācijas koeficients. Tā kā, ietverot visas Emocionālā intelekta apakšskalās, rādītāju ir ļoti daudz, tad turpmākā analīze tiek veikta, izmantojot tikai emocionālā intelekta 5 faktoros. Korelācijas ar visām apakšskalām skatīt 1. pielikumā 14.- 17. tabulās.

16.tabula Pīrsona korelācijas koeficienti starp emocionālo intelektu un tā faktoriem, agresiju un tā skalām un stoicismu 20-25 gadus veciem vīriešiem

	Stoicisms	Agresijas aptaujas skalas				
		Agresija	Fiziskā agresija	Verbālā agresija	Naidīgums	Dusmas
Emocionālais intelekts	0,15	-0,43**	-0,31**	0,13	-0,33**	-0,54**
Intrapersonālais faktors	0,16	-0,3**	-0,21	0,23*	-0,28**	-0,41**
Interpersonālais faktors	0,30**	-0,23*	-0,23*	0,08	-0,16	-0,24*
Adaptācijas faktors	0,001	-0,38**	-0,21*	0,04	-0,26*	-0,57**
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,07	-0,59**	-0,43**	-0,07	-0,39**	-0,64**
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,18	-0,28*	-0,2	0,15	-0,28**	-0,33**
Stoicisms		-0,05	-0,14	0,06	-0,03	0,06

**p<0,01

* p<0,05

16. tabulā redzams, ka 20-25 gadus veciem vīriešiem kopējā Agresija un Dusmas statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar kopējo Emocionālo intelektu un visiem tās faktoriem. Fiziskā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar kopējo Emocionālo intelektu, Interpersonālo, Adaptācijas un Stresa pārvaldīšanas faktoriem. Verbālā agresija statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar Intrapersonālo faktoru. Naidīgums statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar kopējo Emocionālo intelektu un visiem (izņemot Interpersonālo) faktoriem. Stoicisms statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar Interpersonālo faktoru.

Apakšskalu līmenī (skatīt 1. pielikuma 14. tabulu) kopējā Agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar lielāko daļu apakšskalām (izņemot –Savu emociju apzināšanās, Pašpārliecība, Neatkarība, Empātija, Starppersonu attiecības un Optimisms). Fiziskā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar Stresa pārvaldīšanas faktora visām skalām un ar Pašcieņas, Pašaktualizācijas, Sociālā atbildīguma, Realitātes izjūtas un Laimes izjūtas skalām. Verbālā agresija statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar Pašpārliecības, Neatkarības, Stresa tolerances un Optimisma skalām un statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar Impulsu kontroles skalu. Naidīgums statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar Pašcieņas, Pašaktualizācijas,

Starppersonu attiecību, Realitātes izjūtas, Stresa tolerances, Impulsu kontroles un Laimes izjūtas skalām. Dusmas statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar visām skalām (izņemot Starppersonu attiecību skalu).

Stoicisms statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar Interpersonālā faktora visām skalām un Savu emociju apzināšanās, Pašaktualizācijas un Laimes izjūtas skalām.

Tātad jauno vīriešu izlasē Agresijas aptaujas faktoru mērījumi ir saistīti ar lielāko daļu EI faktoriem, un vienā gadījumā pat šī sakarība ir pozitīva, toties Agresija nemaz nav saistīti ar Stoicisma mērījumiem. Stoicisms parāda tikai pozitīvu saistību ar EI Interpersonālo faktoru.

17.tabulā redzams, ka 30-35 gadus veciem vīriešiem kopējā Agresija, Fiziskās agresijas un Dusmu skalas statistiski nozīmīgi negatīvi korelē gan ar kopējo Emocionālo intelektu, gan ar visiem tās faktoriem. Verbālā agresija faktoru līmenī neuzrāda nevienu statistiski nozīmīgi korelāciju.

17.tabula Pīrsona korelācijas koeficienti starp emocionālo intelektu un tā faktoriem, agresiju un tā skalām un stoicismu 30-35 gadus veciem vīriešiem

Skalas	Stoicisms	Agresijas aptaujas skalas				
		Agresija	Fiziskā agresija	Verbālā agresija	Naidīgums	Dusmas
Emocionālais intelekts	-0,02	-0,47**	-0,32**	0,05	-0,3**	-0,57**
Intrapersonālais faktors	-0,03	-0,41**	-0,26*	0,08	-0,35**	-0,47**
Interpersonālais faktors	0,1	-0,3**	-0,22*	-0,01	-0,15	-0,38**
Adaptācijas faktors	-0,07	-0,42**	-0,34**	0,1	-0,21*	-0,53**
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,18	-0,53**	-0,31**	-0,01	-0,31**	-0,68**
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,05	-0,46**	-0,33**	0,07	-0,31**	-0,54**
Stoicisms		-0,03	-0,11	-0,03	-0,01	0,09

**p<0,01

* p<0,05

Naidīgums statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar kopējo Emocionālo intelektu un gandrīz visiem tās faktoriem (izņemot Interpersonālo). Stoicisms šajā grupā neuzrāda statistiski nozīmīgas korelācijas.

Apakšskalu līmenī (skatīt 1. pielikuma 15. tabulu) kopējā Agresija un Dusmu skala statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar visām skalām. Fiziskā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar lielāko daļu skalām, izņemot – Savu emociju apzināšanās, Pašpārlicība, Starppersonu attiecības, Pašaktualizācija un Realitātes izjūta. Verbālā agresija statistiski

nozīmīgi pozitīvi korelē tikai ar Problēmu risināšanas skalu. Un Naidīgums statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar Savu emociju apzināšanās, Pašcieņas, Pašaktualizācijas, Neatkarības, Starppersonu attiecību, Realitātes izjūtas, Stresa tolerances un Laimes izjūtas skalām. Stoicisms šajā grupā neuzrāda statistiski nozīmīgas korelācijas.

Tāpat vecāku vīriešu izlasē Stoicisms nav saistīts ne ar Agresiju, ne ar Emocionālo intelektu. Tomēr arī šajā vecumā iezīmējas stabilas negatīvas korelatīvas sakarības starp Agresijas faktoriem un gandrīz visiem Emocionālā intelekta faktoriem. Salīdzinot ar jaunākajiem vīriešiem, vairs nav vērojama Verbālo agresijas pozitīva saistība ar Intrepersonālo faktoru.

18. tabulā redzams, ka 20-25 gadus vecām sievietēm kopējā Agresija un Naidīgums statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar kopējo Emocionālo intelektu, un visiem tās faktoriem. Fiziskā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar kopējo Emocionālo intelektu un

18. tabula Pīrsona korelācijas koeficienti starp emocionālo intelektu un tā faktoriem, agresiju un tā skalām un stoicismu 20-25 gadus vecām sievietēm

Skalas	Stoicisms	Agresijas aptaujas skalas				
		Agresija	Fiziskā agresija	Verbālā agresija	Naidīgums	Dusmas
Emocionālais intelekts	0,07	-0,46**	-0,26**	-0,05	-0,42**	-0,51**
Intrapersonālais faktors	0,04	-0,26*	-0,13	0,13	-0,39**	-0,29**
Interpersonālais faktors	0,38**	-0,25*	-0,23*	-0,09	-0,24*	-0,15
Adaptācijas faktors	0,04	-0,45**	-0,28**	-0,14	-0,31**	-0,51**
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,24*	-0,68**	-0,39**	-0,29**	-0,35**	-0,84**
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,01	-0,3**	-0,09	0,03	-0,36**	-0,36**
Stoicisms		-0,07	-0,15	-0,2	-0,08	0,1

**p<0,01

* p<0,05

Interpersonālo, Adaptācijas un Stresa pārvaldīšanas faktoriem. Verbālā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar Stresa pārvaldīšanas faktoru. Dusmas statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar kopējo Emocionālo intelektu, Intrapersonālo un Vispārējā garastāvokļa faktoriem. Stoicisms statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar Interpersonālo faktoru un statistiski nozīmīgi negatīvi ar Stresa pārvaldīšanas faktoru.

Apakšskalu līmenī (skatīt 1. pielikumu 16. tabulu) kopējā Agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar gandrīz visām skalām, izņemot – Savu emociju apzināšanās, Pašpārliecība,

Neatkarība un Empātija. Fiziskā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar Pašaktualizācijas, Empātijas, Sociālā atbildīguma, Problēmu risināšanās, Realitātes izjūtas un Impulsu kontroles skalām. Verbālā agresija statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar Pašpārlicības un Neatkarības skalām un statistiski nozīmīgi negatīvi ar Sociālā atbildīguma un Impulsu kontroles skalām. Naidīgums statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar gandrīz visām skalām, izņemot – Empātija, Sociālais atbildīgums un Problēmu risināšana. Dusmas statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar Pašcieņas un Pašaktualizācijas skalām un visām Vispārējā garastāvokļa faktora skalām. Stoicisms statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar Interpersonālā faktora visām skalām un Savu emociju apzināšanās skalu un statistiski nozīmīgi negatīvi ar Stresa tolerances skalu.

Tāpat jaunāko sieviešu grupā Stoicisms nekorelē ar Agresiju, bet parāda pozitīvu saistību ar Emocionālā intelekta Interpersonālo un negatīvu saistību ar Stresa pārvarēšanas faktoru. Līdzīgi kā vīriešu izlasē Agresijas faktori negatīvi korelē ar daudziem Emocionālā intelekta faktoriem.

19. tabulā redzams, ka 30-35 gadus vecām sievietēm kopējā Agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar kopējo Emocionālo intelektu un visiem tās faktoriem. Fiziskā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar Interpersonālo un Stresa pārvaldīšanas faktoriem. Verbālā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi ar Stresa pārvaldīšanas faktoru. Naidīgums statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar kopējo Emocionālo intelektu, Intrapersonālo, Interpersonālo un Vispārējā garastāvokļa faktoriem. Dusmas statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar kopējo Emocionālo intelektu un visiem, izņemot Stresa pārvaldīšanas, faktoriem. Stoicisms vienīgi šajā grupā statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar Naidīgumu.

19.tabula Pīrsona korelācijas koeficienti starp emocionālo intelektu un tā faktoriem, agresiju un tā skalām un stoicismsu 30-35 gadus vecām sievietēm

Skalas	Stoicisms	Agresijas aptauja				
		Agresija	Fiziskā agresija	Verbālā agresija	Naidīgums	Dusmas
Emocionālais intelekts	0,08	-0,41**	-0,18	-0,001	-0,3**	-0,49**
Intrapersonālais faktors	0,13	-0,21*	-0,08	0,18	-0,22*	-0,29**
Interpersonālais faktors	0,19	-0,35**	-0,2*	-0,15	-0,31**	-0,31**
Adaptācijas faktors	-0,03	-0,25**	-0,07	0,09	-0,19	-0,39**
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,17	-0,56**	-0,31**	-0,22*	-0,17	-0,69**
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,14	-0,33**	-0,08	-0,04	-0,33**	-0,37**
Stoicisms		-0,03	-0,03	0,04	-0,34**	0,15

**p<0,01

* p<0,05

Apakšskalu līmenī (skatīt 1. pielikuma 17. tabulu) kopējā Agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar lielāko daļu skalām, izņemot - Pašpārliecība, Pašaktualizācija, Neatkarība, Problēmu risināšana, Elastība un Optimisms. Fiziskā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar Sociālās atbildības un Impulsi kontroles skalām. Verbālā agresija statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar Pašpārliecības, Neatkarības un Elastības skalām un statistiski nozīmīgi negatīvi ar Impulsi kontroles skalu. Naidīgums statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar visām Interpersonālā faktors skalām un Savu emociju apzināšanās, Pašpārliecības, Pašcieņas, Realitātes izjūtas un Laimes izjūtas skalām. Dusmas statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar gandrīz visām skalām, izņemot – Savu emociju apzināšanās, Pašpārliecība un Pašaktualizācija. Stoicisms statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar Savu emociju apzināšanās un Starppersonu attiecību skalām.

Tātad vecākām sievietēm, salīdzinot ar jaunākām, Stoicisms negatīvi korelē ar Naidīgumu un nemaz nav saistīts ar Emocionālo intelektu. Saistības starp EI un Agresijas faktoriem ir līdzīgas abās vecumgrupās.

Tomēr, lai pārbaudītu vai starp pāru grupu korelāciju koeficientiem pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības, tika aprēķināts z kritērijs divu korelācijas koeficientu salīdzināšanai (skat.12.- 17. pielikumus). Iegūtie rezultāti liecina, ka ar p<0,05 ne starp vienu grupu korelācijām nav statistiski nozīmīgas atšķirības. Tātad faktoru līmenī visām četrām pētāmajām

grupām saistības ir līdzīgas. Tādēļ tika veikta visu aptauju faktoru korelāciju analīze visai izlasei kopumā (skatīt 20. tabulu).

20.tabula Pīrsona korelācijas koeficienti starp emocionālo intelektu un tā faktoriem, agresiju un tā skalām un stoicismu visai izlasei (N=381)

Skalas	Stoicisms	Agresijas aptauja				
		Agresija	Fiziskā agresija	Verbālā agresija	Naidīgums	Dusmas
Emocionālais intelekts	0,09	-0,45**	-0,27**	0,01	-0,35**	-0,50**
Intrapersonālais faktors	0,06	-0,28**	-0,15**	0,15**	-0,32*	-0,34**
Interpersonālais faktors	0,36**	-0,34**	-0,35**	-0,10	-0,22**	-0,20**
Adaptācijas faktors	0,01	-0,38**	-0,22**	-0,01	-0,25**	-0,49**
Stresa pārvaldīšanas faktors	0,23**	-0,55**	0,24**	-0,16**	-0,29**	-0,74**
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,09	-0,33**	-0,17**	0,04	-0,32**	-0,37**
Stoicisms		-0,16**	-0,32**	-0,10	-0,14**	0,15**

**p<0,01

20. tabulā redzams, ka visai izlasei kopumā gan kopējā Agresija, gan tās Fiziskās agresijas, Naidīguma un Dusmu skalas statistiski nozīmīgi negatīvi korelē gan ar kopējo Emocionālo intelektu, gan ar visiem tās faktoriem. Verbālā agresija statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar Stresa pārvaldīšanas faktoru, bet statistiski nozīmīgi pozitīvi ar Intrapersonālo faktoru. Savukārt Stoicisms statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar Interpersonālo un Stresa pārvaldīšanas faktoriem un Agresijas aptaujas Dusmu skalu, bet statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar kopējo Agresiju, Fizisko agresiju un Naidīgumu. Visai izlasei kopumā parādās vairāk statistiski nozīmīgu korelāciju, īpaši tas redzams attiecībā uz Stoicismu, kas apakšgrupu līmenī parādīja vienīgo saistību ar Agresijas Naidīguma skalu 30-35 gadus vecu sieviešu grupā.

Regresiju analīze

Sakarā ar to, ka korelāciju koeficienti starp visām četrām pētāmām grupām statistiski nozīmīgi neatšķiras, tad regresiju analīze tika veikta visai pētījuma izlasei kopumā, izmantojot *stepwise* jeb soļu metodi, lai noteiktu, kurš no sekojošajiem mainīgiem: Interpersonālais faktors, Intrapersonālais faktors, Adaptācijas faktors, Stresa pārvaldīšanas faktors, Vispārējā garastāvokļa faktors un Stoicisms var izskaidrot kopējo Agresiju un tās skalas mērījumus (skat. 21. tabulā).

21.tabula Agresijas daudzfaktoru regresiju analīzes rezultāti visai izlasei (N=381) ar neatkarīgajiem mainīgajiem – Emocionālā intelekta faktori un Stoicisms

	B	St.kļ.	β	t
Atkarīgais mainīgais lielums - Agresija				
R ² =0,41; piel. R ² = 0,40; F(4,380)=65,06, p<0,001				
Konstante	143,36	5,4		26,53**
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,79	0,06	-0,64	-13,21**
Stoicisms	-0,28	0,05	-0,25	-5,44**
Interpersonālais faktors	-0,17	0,05	-0,19	-3,73**
Intrapersonālais faktors	0,10	0,04	0,15	2,92*
Atkarīgais mainīgais lielums - Fiziskā agresija				
R ² =0,25; piel.R ² =0,24; F(4,380)=30,96, p<0,001				
Konstante	52,09	3,19		16,35**
Interpersonālais faktors	-0,13	0,03	-0,26	-4,47**
Stoicisms	-0,19	0,03	-0,32	-6,33**
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,23	0,04	-0,35	-6,40**
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,14	0,05	0,19	3,07*
Atkarīgais mainīgais lielums - Verbālā agresija				
R ² =0,15; piel.R ² =0,15; F(4,380)=17,13, p<0,01				
Konstante	18,95	1,43		13,24**
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,10	0,02	-0,37	-6,45**
Intrapersonālais faktors	0,06	0,01	0,43	6,94**
Interpersonālais faktors	-0,04	0,01	-0,18	-2,99*
Stoicisms	-0,04	0,01	-0,15	-2,69*
Atkarīgais mainīgais lielums - Dusmas				
R ² =0,55; piel.R ² =0,55; F(1,380)=467,18, p<0,001				
Konstante	47,00	1,20		39,32**
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,41	0,02	-0,74	-21,61**
Atkarīgais mainīgais lielums - Naidīgums				
R ² =0,15; piel.R ² =0,15; F(3,380)=22,71, p<0,001				
Konstante	34,55	1,83		18,91**
Vispārējā garastāvokļa faktors	-0,08	0,02	-0,19	-3,35*
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,09	0,02	-0,23	-4,00**
Stoicisms	-0,06	0,02	-0,18	-3,48*

**p<0,001

* p<0,01

21. tabulā redzams, ka visai izlasei kopumā kopējo Agresiju un Verbālo agresiju statistiski nozīmīgi prognozē Stresa pārvaldīšanas, Interpersonālais faktors un Stoicisms, visi trīs kā negatīvi prognozētāji kopā ar Intrapersonālo faktoru kā pozitīvu prognozētāju, izskaidro 41% no kopējās Agresijas variācijas un 15% no Verbālās agresijas variācijas. Fizisko agresiju

statistiski nozīmīgi negatīvi prognozē Interpersonālais, Stresa pārvaldīšanas faktors un Stoicisms, kā arī Vispārējā garastāvokļa faktors kā pozitīvs prognozētājs, kopā izskaidrojot 25% no Fiziskās agresijas variācijas. Šie paši prognozētāji tikai bez Interpersonālā faktora un Vispārējā garastāvokļa faktoru šoreiz kā negatīvu prognozētāju kopā izskaidro 15% no Naidīguma variācijas. Dusmu skalu statistiski nozīmīgi prognozē vienīgi Stresa pārvaldīšanas faktors kā negatīvs prognozētājs, bet izskaidrojot 55% no Dusmu skalas variācijas.

Tātad Agresiju kopumā un tās atsevišķos faktoros nozīmīgi prognozē vairāki Emocionālā intelekta faktori un arī Stoicisms.

Faktoru analīze

Lai atbildētu uz jautājumu vai agresiju, emocionālo intelektu un stoicismu vieno kādi kopīgie latentie mainīgie lielumi, tika veikta izpētošā faktoru analīze visai izlasei kopumā, izmantojot galveno komponentu metodi ar varimaks rotāciju (skat.22. tabulu).

22. tabula Faktoru analīzes rezultāti emocionālajam intelektam, agresijai un stoicismam visai izlasei (n=381)

<i>Summārās skalas</i>	<i>Faktori</i>	
	<i>1.</i>	<i>2.</i>
Emocionālais intelekts	0,87	-0,08
Agresija	-0,83	-0,09
Stoicisms	0,01	1
Īpašvērtības	1,51	0,95
Dispersiju %	50,21	31,53

Pēc faktoru analīzes rezultātiem 22. tabulā redzams, ka faktoru matricā izdalās 2 faktori - 1. faktorā ar augstiem svāriem, kuriem ir pretējas zīmes, ietilpst Emocionālais intelekts un Agresija un 2. faktoru veido Stoicisms.

Tālāk, lai pārbaudītu potenciālas dzimumu atšķirības šajā aspektā, tika veikta apstiprinošā faktoru analīze katram dzimumam atsevišķi, izmantojot galveno komponentu metodi ar varimaks rotāciju (skat.23. tabulu).

23. tabula Faktoru analīzes rezultāti emocionālajam intelektam, agresijai un stoicismam vīriešu un sieviešu izlasēs

Summārās skalas	Vīrieši, n=179		Sievietes, n=202	
	1. faktors	2. faktors	1. faktors	2. faktors
Emocionālais intelekts	0,85	0,03	0,85	0,05
Agresija	-0,85	-0,02	-0,85	-0,05
Stoicisms	0,03	1	0,05	1
Īpašvērtības	1,46	0,99	1,48	0,97
Dispersiju %	48,71	32,88	49,34	32,24

Pēc faktoru analīzes rezultātiem 23. tabulā redzams, ka arī katram dzimumam atsevišķi faktoru matricā izdalās 2 faktori. Gan vīriešu, gan sieviešu izlasē 1. faktorā ar augstiem svāriem, kuriem ir pretējas zīmes, ietilpst Emocionālais intelekts un Agresija, un 2. faktorā ar augstiem svāriem Stoicisms.

Veicot dziļāku analīzi, lai pārbaudītu vai Emocionālā intelekta faktorus, Agresijas skalas un Stoicismu vieno kāds kopīgs latentais mainīgais, sākotnēji atkal tika veikta izpētošā faktoru analīze visai izlasei kopumā, izmantojot galveno komponentu metodi ar varimaks rotāciju, lai izpētītu, kādu faktoru struktūru potenciāli veido Emocionālā intelekta faktori, Agresijas aptaujas faktori un Stoicisms (skat. 24. tabulu).

24. tabula Faktoru analīzes rezultāti Emocionālā intelekta un Agresijas faktoriem, un Stoicismam visai izlasei (N=381)

Aptauju skals jeb faktori	Faktori		
	1.	2.	3.
Emocionālais intelekts			
Intrapersonālais faktors	0,90	-0,01	0,06
Interpersonālais faktors	0,56	-0,16	0,49
Adaptācijas faktors	0,80	-0,21	-0,03
Stresa pārvaldīšanas faktors	0,60	-0,52	-0,37
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,83	-0,10	0,13
Agresija			
Fiziskā agresija	-0,14	0,48	-0,36
Verbālā agresija	0,15	0,62	-0,13
Naidīgums	-0,27	0,40	-0,13
Dusmas	-0,40	0,77	0,28
Stoicisms	0,01	-0,06	0,73
Īpašvērtības	3,65	1,51	1,14
Dispersiju %	36,49	15,14	11,42

Pēc faktoru analīzes rezultātiem 24. tabulā redzams, ka faktoru matricā izdalās 3 faktori, kur pirmajā faktorā ar augstiem, pozitīvi vērstiem svāriem ietilpst visi emocionālā intelekta faktori un ar pietiekami augstiem, bet negatīviem svāriem arī agresijas Dusmu skala. Otrā faktorā ar augstiem, pozitīvi vērstiem svāriem veido visas agresijas skalas, un ar negatīvi vērstiem svāriem arī Stresa pārvaldīšanas faktors. Savukārt trešo faktoru veido Stoicisms (ar pozitīviem svāriem), kā arī Interpersonālais faktors un ar salīdzinoši zemiem, negatīviem svāriem - Stresa pārvaldīšanas faktors, un Fiziskā agresija.

Lai pārbaudītu, vai arī šajā aspektā pastāv dzimumu atšķirības, tika veikta apstiprinošā faktoru analīze, izmantojot galveno komponentu metodi ar varimaks rotāciju (skat. 25. tabulu).

25. tabula Faktoru analīzes rezultāti Emocionālā intelekta faktoriem, Agresijas skalām un Stoicismam vīriešu un sieviešu izlasēs

	Vīrieši, n=179			Sievietes, n=202		
	Faktori			Faktori		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Emocionālais intelekts						
Intrapersonālais faktors	0,90	-0,07	0,02	0,90	0,10	0,06
Interpersonālais faktors	0,71	-0,08	0,33	0,64	-0,16	0,46
Adaptācijas faktors	0,87	-0,17	-0,10	0,82	-0,20	-0,09
Stresa pārvaldīšanas faktors	0,74	-0,40	-0,25	0,52	-0,61	-0,42
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,87	-0,08	0,11	0,88	-0,09	0,06
Agresija						
Fiziskā agresija	-0,26	0,63	-0,21	-0,07	0,71	-0,11
Verbālā agresija	0,29	0,74	0,01	0,17	0,81	-0,16
Naidīgums	-0,22	0,63	0,02	-0,33	0,47	-0,32
Dusmas	-0,50	0,66	0,16	-0,37	0,81	0,24
Stoicisms						
Īpašvērtības	0,02	-0,04	0,94	0,04	-0,07	0,88
Īpašvērtības	4,32	1,51	1,14	3,94	1,78	1,36
Dispersiju %	43,18	15,14	11,42	39,41	17,83	13,57

Pēc faktoru analīzes rezultātiem 25. tabulā redzams, ka abās dzimumu grupās faktoru matricu veido trīs faktori. Pirmais un otrais faktors abiem dzimumiem ir praktiski identiski (mazliet atšķirīties tikai faktoru svaru lielumiem), kur pirmajā faktorā ar augstiem svāriem ietilpst visi Emocionālā intelekta faktori un, lai arī ar zemākiem, tomēr negatīviem svāriem arī Agresijas aptaujas Dusmu skala. Savukārt otrajā faktorā ar augstiem svāriem ietilpst visas Agresijas skalas un ar negatīviem svāriem arī Stresa pārvaldīšanas faktors. Trešo faktoru

vīriešiem ar augstiem svāriem veido tikai Stoicisms, savukārt sievietēm- Stoicisms, Interpersonālais faktors un ar negatīviem augstiem svāriem arī Stresa pārvaldīšanas faktors.

Abiem dzimumiem Dusmas ietilpst divos faktoros, Stresa pārvaldīšanas faktors vīriešiem ietilpst divos, bet sievietēm visos trīs faktoros, savukārt Interpersonālais faktors sievietēm ietilpst divos faktoros.

Tātad pētījumā lietoto aptauju summāro skalu izpētošā faktoru analīze parādīja, ka Emocionālo intelektu un Agresiju vieno kopīgs latents mainīgais, kas ietver abus konstruktus ar līdzvērtīgiem, bet pretēji vēršiem faktoru svāriem. Savukārt Stoicisms šajā 3 sākotnējo mainīgo lielumu modelī ir kā relatīvi neatkarīgs konstrukts. Tomēr apakšfaktoru modelī (kopīgā izlasē) arī Stoicisms parāda latentu saistību ar Emocionālā intelekta atsevišķiem faktoriem - Interpersonālo un Stresa pārvarēšanas faktoru, un pat Fizisku agresiju.

4. Iztirzājums

Pārbaudot visu trīs aptauju psihometriskos rādītājus, var secināt, ka Bar-On Emocionālā intelekta aptaujas latviešu versijas psihometriskie rādītāji ir apmierinoši, aptaujas ticamība ir pietiekami augsta. Tādējādi šo instrumentu var izmantot pētniecībai arī Latvijas kultūrvidē. Arī Agresijas aptaujas latviešu versijai testa ticamība ir pietiekami augsta. Tas nozīmē, ka arī Latvijas kultūrvidē šī aptauja dod pietiekami iekšēji saskaņotus Agresijas faktoru mērījumus. Un, lai arī atsevišķi panti faktoriālās validitātes pārbaudes posmā neuzrādīja pietiekami labus rādītājus, tad, izejot no tā, ka šo visu pantu diskriminācijas un reakcijas indeksi ir pietiekami augsti, kopumā aptauja, ietverot arī šos pantus, uzrāda pietiekami augstus ticamības rādītājus, tad autore saistībā ar savu pētījuma mērķi neuzskatīja par lietderīgu atteikties no šiem pantiem. Tomēr tālākajos pētījumos saistībā ar Agresijas aptaujas adaptāciju un standartizāciju autore iesaka mainīt šo atsevišķo pantu formulējumu latviešu valodā, jo iespējams, ka mūsu kultūrvidē šo pantu formulējumi tiek uztverti atšķirīgi un ka tādējādi tie neietilpst attiecīgajos faktoros.

Attiecībā uz Stoicisma aptauju testa ticamības rezultāti parādījuši, ka Stoicisma aptaujas latviešu versijai ir pietiekami augsta skalas iekšējā saskaņotība un pietiekami augsta retesta ticamība. Tas nozīmē, ka arī Latvijas kultūrvidē tests dod laikā stabilus un ticamus mērījumus. Tomēr sakarā ar to, ka dažiem apgalvojumiem bija zemi faktoru svāri, tos Latvijas izlasē nevar uzskatīt par pietiekami atbilstošiem pantiem Stoicisma konstrukta mērīšanai, un tie šī pētījuma ietvaros netika iekļauti, jo atlikušo pantu skaits ir pietiekams, lai varētu mērīt attiecīgo konstruktus. Tomēr turpmākajos pētījumos saistībā ar Stoicisma aptaujas adaptāciju kā

iespējamu šo pantu uzlabojumu autore iesaka mainīt to formulējumu: 13. pantā „Es vienmēr atvēlu laiku *emocionālu* problēmu pārrunāšanai ar savu ģimeni”; 3.pantā „Es neļauju savām *emocionālajām* problēmām traucēt manu ikdienas dzīvi” - kā vienu no variantiem, jo te jāņem vērā, ka sākotnējais panta formulējums „Es neļauju savām problēmām traucēt manu ikdienas dzīvi” nav tik viennozīmīgi saprotams: vai te ir runa par centieniem ignorēt problēmas kā tādas, tātad sava veida „negribu par to domāt” politika (tātad kognitīvs uzstādījums), kas tādējādi palīdz izvairīties no emocionāliem pārdzīvojumiem, vai arī runa ir par centieniem uz problēmām raudzīties filozofiski un no tā izrietoši - mazāk emocionālus pārdzīvojumus provocējoši (tātad vairāk kā emocionāls stāvoklis), kas pēc būtības neizslēdz to, ka cilvēks var būt arī ļoti emocionāls. Tas sakrīt ar tādu autoru kā B. Šaffera un K. Riordanas pausto domu, ka dažādās kultūrās (un tātad potenciāli arī dažādiem respondentiem vienā kultūrā) atsevišķu pantu semantiskais saturs var tikt izprasts atšķirīgi, jo tas var tikt interpretēts kā kognitīvu stāvokli izdibinošs vai arī kā emocionālu stāvokli izdibinošs, un tādējādi tas var ietekmēt iegūtos rezultātus (Schaffer & Riordan, 2003). 16.pantam kā alternatīvs formulējums tiek piedāvāts šāds variants - „Bēdās, kad miris mīļotais cilvēks, neviens *nespēj mierināt*”. Savukārt 14. panta saturs - „Cilvēkam vēlams saglabāt aukstasinību” Latvijas izlasē, iespējams, tiek interpretēts kā pozitīvs aspekts - kā spēja saglabāt mieru sarežģītās situācijās, kas nebūt nonozīmē, ka cilvēks vienmēr ir tendēts kontrolēt savu emociju izpausmes, un tādējādi šī panta rezultāti būtu jāvērtē reversi. Te atkal var atsaukties uz pētnieku Šaffera un Riordanas uzskatu, ka atšķirības starp dažādu kultūru grupām rada valodas atšķirības tādā aspektā, kā katras kultūras locekļi savā valodā atšifrē konkrēta jēdziena simbolisko nozīmi (Schaffer & Riordan, 2003).

No pētījuma rezultātiem izriet, ka abiem dzimumiem abu vecumu grupu ietvaros (20-25 un 30-35 gadi) un starp šīm vecuma grupām kopējais EI līmenis neatšķiras. Tomēr, izmantojot MANOVA metodi, tika konstatēts, ka vecums un dzimums kopumā nozīmīgi ietekmē Emocionālo intelektu mērītu gan ar 5 atsevišķiem Emocionālā Intelekta faktoriem, gan ar 15 apakšskalām. Tas sakrīt ar Bar-On (1999), Van Roi un kolēģu (Van Rooy, Alonso & Viswewsaran, 2005) pētījumu rezultātiem, kur kopējais EI statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē ar vecumu, tomēr visaugstākie rezultāti parādās 40-49 gadu vecumā un aritmētisko vidējo atšķirības starp vecumu grupām ir mazas un, iespējams, ka arī šajā izlasē atšķirības starp 20-30 un 30-40 gadu veciem respondentiem neparādās kā statistiski nozīmīgas. To netieši apstiprina arī Sutarso pētījums, kurā konstatēts, ka izlasē, ko veido respondenti vecumā no 13 līdz 64 gadiem, visaugstākie EI aptaujas apakšskalu vidējie aritmētiskie rezultāti ir vecuma grupā no 20 līdz 40 gadiem, (Sutarso, 1999), tādējādi šī posma ietvaros atšķirības neparādās. Līdzīgi tas

ir arī ar Derksena, Krameres un Katzko pētījumu, kur visaugstākie EI aptaujas vidējie rādītāji ir vecumposmā no 35 līdz 44 gadiem, un tādējādi līdz šim vecuma posmam statistiski nozīmīgas atšķirības var neparādīties (Derksen, Kramer, & Katzko, 2002). Tādējādi var pieņemt, ka arī Latvijā, pētot vecuma atšķirības, Emocionālajā intelektā lielākā vecuma amplitūdā, potenciāli varētu parādīties atšķirības.

Savukārt ANOVA modeļa ietvaros par atkarīgo mainīgo lielumu izmantojot tikai summāro EI vērtību, secinājums ir atšķirīgs – abi neatkarīgie mainīgie: vecums un dzimums, kā arī vecuma un dzimuma mijiedarbība statistiski nozīmīgi neietekmē summāro Emocionālo Intelektu (Bar-On arī nav konstatējis dzimumatšķirības kopējā EI (Bar-On, 1999), lai gan attiecībā uz dzimumu ir arī pētījumi, kuros parādās dzimumatšķirības kopējā EI (Van Rooy, Alonso, & Viswesaran, 2005; Feldman, 2004; Sutarso, 1999; Fatt & Howe, 2003), ko gan varētu skaidrot, piemēram, ar kultūras atšķirībām vai izlašu specifiku. No tā varētu secināt, ka Latvijas izlasē Emocionālā intelekta atsevišķi faktori un apakšfaktori (kā Emocionālo intelektu veidojoši lielumi) ir nozīmīgi saistīti ar dzimumu un vecumu, bet Emocionālais intelekts kā šo skalu vērtību summa - nav saistīts (mērīta ar Bar-On EI testa summāro skalu).

Analizējot 20-25 un 30-35 gadu vecumgrupu rezultātus katra dzimuma ietvaros, redzams, ka kopējā EI atšķirības neparādās, bet 30-35 gadus vecām sievietēm, salīdzinot ar 20-25 gadus vecām sievietēm, ir augstāki rezultāti EI Empātijas un Sociālā atbildīguma skalās (augstāki rezultāti šajās abās apakšskalās ir arī 30-35 gadus veciem vīriešiem, salīdzinot ar 20-25 gadus veciem vīriešiem (tādi paši rezultāti ir arī Bar-On (1999)). Kopumā šīs skalas ietver spējas saprasties un sadarboties ar citiem cilvēkiem, un šīs spējas, pateicoties lielākai dzīves pieredzei, potenciāli var būt labāk attīstītas 30 gadīgiem un vecākiem cilvēkiem. Šis rezultāts sakrīt ar atsevišķu pieaugušo vecuma posmu attīstības koncepcijām, kas vecumu posmu, kurā ietilpst 30-35 gadu vecums, raksturo kā laiku, kad indivīds sevī pilnveido spējas veidot tuvas attiecības, kur kā vērtība priekšplānā tiek izvirzīta saskarsme un biedriskumam, iecietība un cieņa pret apkārtējiem cilvēkiem (Loevinger, 1976; Peck, 1968; Erikson, 1968).

30-35 gadus vecām sievietēm, salīdzinot ar 20-25 gadus vecām sievietēm, ir augstāki vidējie rādītāji Emocionālā intelekta Stresa pārvaldīšanas faktorā, kā arī šī faktora Impulsu kontroles apakšskalā (šajā skalā arī 30-35 gadus veciem vīriešiem ir augstāki aritmētiskie vidējie, salīdzinot ar 20-25 gadus veciem vīriešiem), (līdzīgi rezultāti ir arī Bar-On (1999)). Tātad 30-35 gadus vecas sievietes, salīdzinot ar 20-25 gadus vecām sievietēm, spēj labāk kontrolēt sevi un tikt galā ar saspringtām situācijām, ko varētu skaidrot ar lielāku dzīves pieredzi, kur ir bijusi iespēja trenēt šīs prasmes un kas, iespējams, ir iemācījusi šķirot dzīves prioritātes un vērtības, kas savukārt palīdz nesatraukties par mazāk svarīgām lietām, un abiem

dzimumiem šī dzīves pieredze palīdz pārvarēt impulsus, kas, tālredzīgi izvērtējot, nav konstruktīvi. Šie rezultāti sakrīt ar Goulda koncepciju par to, ka šajā vecumā cilvēki jau izprot, ka panākumi dzīvē ir atkarīgi no pieliktās piepūles, disciplinētības un organizētības (Gould, 1978).

30-35 gadus veciem vīriešiem, salīdzinot ar 20-25 gadus veciem vīriešiem, ir augstāki rezultāti Realitātes izjūtas apakšskalā, kas sevī ietver spējas novērtēt atšķirības starp to, kas ir iekšēji subjektīvi pieredzēts, un to, kas eksistē objektīvi, ārēji, ko viennozīmīgi varētu skaidrot ar 30-35 gadus vecu vīriešu lielāku pieredzi. Tāpat arī 30-35 gadus veciem vīriešiem, salīdzinot ar 20-25 gadus veciem vīriešiem, ir augstāki rezultāti problēmu risināšanas apakšskalā, kas sevī ietver spējas atpazīt un noteikt problēmas, kā arī īstenot potenciāli efektīvākos risinājumus, un to viennozīmīgi var skaidrot ar viņu lielāko dzīves pieredzi. Savukārt Laimes izjūtas apakšskalā, kas sevī ietver spējas būt apmierinātam ar dzīvi, priecāties par sevi un citiem, izteikt pozitīvas emocijas, augstāki aritmētiskie vidējie ir 20-25 gadus veciem vīriešiem. Iespējams to var skaidrot ar to, ka 20-25 gadus veci vīrieši ir mazāk paškritiski un pozitīvāk orientēti, tādējādi viņos arī ir šī lielākā apmierinātība gan ar sevi, gan ar dzīvi kopumā.

Tātad kopējā Emocionālajā intelektā Latvijā vecuma dinamika šajās vecuma grupās ir līdzīga kā citur pasaulē, tomēr specifiski parādās atšķirības, ka Latvijā nobriedušākiem cilvēkiem ir labāk attīstītas starppersonu attiecību veidošanas spējas un spējas tikt galā ar grūtām situācijām, kā arī vīriešiem specifiski adaptācijas spējas, ko varētu skaidrot ar lielāku dzīves pieredzi, jo šīs paaudzes cilvēkiem pietiekami daudzus gadus nācās pavadīt saspringtā valsts tirgus ekonomikas situācijā, kas sakrita ar laiku, kad šai paaudzei nācās uzsākt savu karjeru (atšķirībā no 20-25 gadus vecas paaudzes, kuri savu karjeras veidošanas posmu ir uzsākuši pietiekami nostabilizētā valsts ekonomiskā situācijā).

Salīdzinot dzimumu grupu rezultātus, tika konstatēts, ka atšķirības parādās Interpersonālajā faktorā (kas sasaucas ar citu pētījumu rezultātiem: Bar-On, 1999; Reiff, 2001; Smith, 2001; Palmer, Manocha, Gignac & Stough, 2003), kā arī šī faktora Sociālās atbildības un Empātijas apakšskalās (tādi pat rezultāti ir Bar-On, 1999; Stein & Book, 2006 Palmer, Manocha, Gignac & Stough, 2003), sievietēm gan 20-25, gan 30-35 gadu vecumā ir augstāki rezultāti kā vīriešiem (uzskatāmi tas redzams arī 1.attēlā ar standartizētajām vērtībām). Tātad kopumā tas sakrīt ar rezultātiem citur pasaulē. To varētu skaidrot ar sieviešu dzimuma lomu, kas paredz orientāciju uz citiem cilvēkiem, viņu emocijām, vēlmi komunicēties un ieinteresētību sadarboties ar citiem. To apstiprina arī Loisas pētījums par to, ka sievietes, kuras darbojas glābēju kustībā, salīdzinot ar šīs pašas kustības vīriešiem, spēj veidot tuvākas, emocionāli atbalstošākas attiecības

ar nelaimes gadījuma upuri (Lois, 2001a). Starppersonu attiecību apakšskalā, kas sevī ietver spējas nodibināt un saglabāt abpusēji apmierinātas, emocionāli tuvas, intīmas un piesaistošas attiecības, 30-35 gadu vecuma grupā sievietēm ir augstāki rezultāti kā vīriešiem, savukārt vecuma grupā 20-25 gadi atšķirības starp dzimumiem nav statistiski nozīmīgas. Šie rezultāti sakrīt ar Savu emociju apzināšanās skalu, kurā arī 30-35 gadus vecām sievietēm ir augstāki rezultāti, salīdzinot ar vīriešiem. To var skaidrot ar sieviešu dzimuma lomu, kas paredz lielāku uzmanības pievēršanu savām emocijām un to analīzei, lielāku orientāciju uz attiecībām un tādējādi, iespējams, arī lielāku pieredzi šajās prasmēs. (To netieši apstiprina Sīla pētījuma rezultāti, ka sievietēm, kuras ir saslimušas ar vēzi, transformēt savas negatīvās emocijas palīdz atbalsta sniegšana citiem (Seale, 2002)). Šādas atšķirības neparādās citos pētījumos un, iespējams, to specifiski varētu skaidrot ar to, ka Latvijas kultūrvīdē agrāk izteikti tika kultivēts, ka sievietes dzīves papildījums ir kopdzīve ar vīrieti un bērnu radīšana un ka bez tā visa sieviete nav tik vērtīga. Iespējams, ka šīs paaudzes sievietes ir spēcīgāk integrējušas sevī šo uzstādījumu un tādējādi arī pilnveidojušas sevī attiecīgās spējas. Tomēr interesants ir fakts, ka 20-25 gadu vecumā atšķirības nav vērojamas. Iespējams, ka mūsdienās jauni vīrieši ir elastīgāki attiecībās un vairs tik stingri neturas pie Latvijā raksturīgās vīriešu dzimuma lomas, kas paredz, ka par attiecību uzturēšanu pamatā atbildība tiek atdota sievietei un ka vīrietim ir jādemonstrē emocionāla rezervētība, kas, protams, var atstāt iespaidu uz attiecību kvalitāti, jo emocionāli tuvas, intīmas attiecības prasa emocionālu pašatklāšanos. Tādējādi var pieņemt, ka šajā paaudzē vīrieši ir paplašinājuši savas dzimuma lomas robežas un atvēlējuši tajā vietu arī emocionalitātei, un neturas tik stingri pie stereotipa, ka vīrietis ir emocionāli rezervēts un emocijās daudz neiedziļinās.

Emocionālā intelekta Stresa pārvaldīšanas faktorā un šī faktora Stresa tolerances apakšskalā dzimumu atšķirības rezultātos parādās abās vecuma grupās – vīriešiem ir augstāki rezultāti (uzskatāmi tas redzams arī 1.attēlā ar standartizētajām vērtībām). No tā varētu secināt, ka kopumā vīriešiem ir augstākas spējas tikt galā ar stresa situācijām (līdzīgus rezultātus konstatējis arī Bar-On, (1999) un Steins un Būks (Stein & Book, 2006)). Šie rezultāti netieši sakrīt arī ar tādu pētījumu rezultātiem, kur sievietes uzrāda, ka piedzīvo vairāk stresa situāciju, un šīs situācijas raksturo kā stresa pilnākas un nevēlamākas, nekā to dara vīrieši (Turner, Wheaton & Lloyd, 1995; Wagner & Compas, 1990). Impulsu kontroles apakšskalā, kas sevī ietver spējas pretoties vai noliegt impulsu, vilinājumu darboties, spējas kontrolēt emocijas, vīriešiem 20-25 gadu vecuma grupā ir augstāks rezultāts kā sievietēm. To varētu skaidrot ar to, ka vīriešu dzimuma loma paredz trenēt tādas iezīmes kā paškontroli un nosvērtību, bet acīmredzot lielākā vecumā dzīves pieredzes rezultātā arī sievietes sevī pilnveidojušas šīs

spējas, un tādējādi 30-35 gadu vecuma grupā atšķirības starp dzimumiem šajā faktorā neparādās.

Vīriešiem 30-35 gadu vecumā ir augstāki rezultāti, salīdzinot ar sievietēm, Neatkarības apakšskalā, kas sakrīt ar citu pētījumu rezultātiem (Thompson & Pleck, 1986; Pleck, 1987). To vistiešāk varētu skaidrot ar dzimuma lomu, kas no vīriešiem sagaida patstāvību un neatkarību uzskatos un rīcībā.

Tātad Latvijā specifiskas dzimumatšķirības parādās saistībā ar tādām Emocionālā intelekta spējām kā emociju apzināšanās un starppersonu attiecību uzturēšanas spējām, kur sievietēm ir augstāki rezultāti tieši 30-35 gadu vecumā, kā arī spējām tikt galā ar stresa situācijām, kur vīriešiem ir augstāki rezultāti abās vecuma grupās, un šīs atšķirības, kā jau iepriekš tika minēts, varētu būt iespaidojuši Latvijas kultūrvīdē eksistējošie stereotipi.

Atbildot uz pētījuma jautājumu: kādas ir agresijas vecuma un dzimuma atšķirības pieaugušajiem cilvēkiem vecuma grupās 20 - 25 un 30 – 35 gadi, 20-25 gadus veciem gan vīriešiem, gan sievietēm, salīdzinot ar 30-35 gadus veciem vīriešiem un sievietēm, ir augstāki rezultāti kopējā Agresijā (kas sasaucas ar citu pētījumu rezultātiem (Archer & Haigh, 1997; Harris, 1996), kā arī Fiziskās agresijas, Dusmu apakšskalās un Verbālās agresijas apakšskalā (kur vīriešiem gan atšķirības starp vecuma grupām neparādās). No tā var secināt, ka arī Latvijas izlasē, cilvēkiem kļūstot vecākiem, samazinās vispārējais agresijas līmenis un specifiski arī fiziskā agresija un dusmas. Tas sakrīt ar Lovingera koncepciju, ka jaunāki cilvēki (vecuma posmā, kurā ietilpst 20-25 gadu vecums) ir vairāk pakļauti iekšējiem konfliktiem starp personīgajām vajadzībām un saviem ideāliem, kā arī konfliktiem starp saviem un citu cilvēku viedokļiem (Loevinger, 1976). Tāpat tas sakrīt arī ar Goulda uzskatiem, ka jaunie cilvēki šajā periodā veido savu pieaugušo identitāti, kas tomēr ir pietiekami nestabila un jūtīga pret kritiku (Gould, 1978). Un neapšaubāmi tas var provocēt nemieru un nepārlicinātību, tādējādi arī agresīvus impulsus.

Interesanti ir tas, ka naidīguma līmenis, indivīdiem kļūstot vecākiem, nesamazinās un vīriešiem arī verbālā agresija nesamazinās. To varētu skaidrot ar to, ka, kļūstot vecākiem un uzkrājot pieredzi, cilvēki labāk iemācās regulēt savus ārējos agresīvos impulsus, kas tādējādi samazina vispārējo agresiju, tomēr naidīgums kā negatīva attieksme nemainās (šajās vecuma grupās). Kā paudis Bass (Buss, 1961)- naidīgums ir ilgstoša reakcija, kas lēni veidojas un lēni mainās. Tādējādi var izteikt minējumu, ka mūsu kultūrā cilvēki, arī kļūstot vecāki, tomēr saglabā tendenci sniegt situācijām samērā negatīvu interpretāciju. Interesantu iespējamu skaidrojumu tam sniedz sociālantropologs Klāvs Sedlenieks masu medijos, apgalvojot, ka „Latviešiem nav kolektīvā labuma apziņas. Latvieši ir individuālisti. Jau no Jāņa Purapuķes

laikiem katram vissvarīgākais ir savs kaktiņš, savs stūrītis zemes, un arī šī savrupība stimulē agresīvu uzvedību pret līdzcilvēkiem” (Barbāne, 2008., 15.lpp.). Un tas nenozīmē, ka šī agresija vienmēr izpaužas tiešā veidā, visticamāk, ka tā varētu būt tieši šī naidīguma tendence.

Faktu, ka vīriešu grupā neparādās vecumu atšķirības Verbālajā agresijā, savukārt sieviešu grupā 20-25 gadus vecām sievietēm ir augstāki vidējie aritmētiskie, salīdzinot ar 30-35 gadus vecām sievietēm, varētu skaidrot ar to, ka Agresijas aptaujas Verbālās agresijas skalas panti pēc satura Latvijas kultūrvīdē pārsvarā visticamāk tiek uztverti kā spēja atklāti diskutēt un paust savu viedokli. Un, iespējams, ka 30-35 gadus vecas sievietes ir vairāk gatavas piekāpties oponentam „mīļā miera labad” (ko varētu skaidrot ar agrākiem femīnās dzimumlomas ieaudzinātiem aspektiem). To apstiprina jau iepriekš minētais fakts, ka emocionālā intelekta Interpersonālā skalā 30-35 gadus vecām sievietēm ir augstāki rādītāji, salīdzinot ar vīriešiem, savukārt 20-25 gadu vecumā dzimumu atšķirības neparādās. Un, tā kā šī skala runā par spēju nodibināt un saglabāt abpusēji apmierinātas un emocionāli tuvas attiecības, tad tieša konfrontācija šī vecuma sievietēm var asociēties ar riska faktoru labām un apmierinošām attiecībām. Kopumā tas sasaucas arī ar faktu, ka emocionālā intelekta Impulsu kontroles apakšskalā, 30-35 gadus veciem respondentiem ir augstāki rezultāti, salīdzinot ar 20-25 gadus veciem respondentiem. Tātad 20-25 gadu veci respondenti vairāk ļauj saviem agresīvajiem impulsiem un ir mazāk kontrolēti savās fiziskās un sievietes arī verbālās agresijas izpausmēs, kā arī savās dusmu izpausmēs. Tas sasaucas arī ar iepriekš minētiem rezultātiem emocionālā intelekta Empātijas un Sociālā atbildīguma apakšskalās (kur 30-35 gadus veciem gan vīriešiem, gan sievietēm, salīdzinot ar 20-25 gadus veciem vīriešiem un sievietēm, ir augstāki rezultāti), kuros ietvertās spējas noteikti paredz agresīvo un dusmu impulsu kontroli.

Vīriešiem abos pētāmajos vecuma posmos ir augstāki rezultāti kopējā Agresijā un Fiziskās agresijas apakšskalā, un izņemot 20-25 gadu vecuma posmu, kur atšķirības starp dzimumiem neparādās, arī Verbālās agresijas apakšskalā. Šie rezultāti nav pārsteidzoši, jo sakrīt ar citos pētījumos iegūtiem rezultātiem (Buss & Perry, 1992; Archer, Kilpatrick & Bramwell, 1995; Ramirez, Andreu & Fujihara, 2001 u.c.). Tas, ka 20-25 gadu vecumā Verbālajā agresijā atšķirības starp dzimumiem neparādās, sakrīt ar Gerī (Geary, 1998) pētījuma rezultātiem, kur tika konstatēts, ka, ja sievietes provocē vai liek viņām attaisnoties, viņas kļūst tik pat agresīvas kā vīrieši. Tomēr potenciāli sieviete, rēķinoties ar savu fizisko vājumu, drīzāk izvēlēsies tiešas verbālas agresijas izpausmes, nevis, piemēram, fizisku agresiju. To, ka 30-35 gadu vecumā dzimumu atšķirības parādās, t.i., sievietēm ir zemāka Verbālā agresija, salīdzinot ar vīriešiem, varētu skaidrot ar faktu, ka, kļūstot vecākas, sievietes, acīmredzot, tomēr vairāk sāk pielāgoties apkārtējiem cilvēkiem un mazāk iziet uz atklātiem

konfliktiem. Šis rezultāts netieši sakrīt ar faktu, ka emocionālā intelekta Interpersonālā apakšskalā, kas sevī ietver spējas nodibināt un saglabāt abpusēji apmierinātas, emocionāli tuvas, intīmas un piesaistošas attiecības, 30-35 gadu vecuma grupā sievietēm parādās augstāki vidējie rādītāji, savukārt vecuma grupā 20-25 gadi atkal atšķirības starp dzimumiem nav statistiski nozīmīgas, tātad situācija ir līdzīga Verbālās agresijas rezultātiem.

Savukārt Dusmu apakšskalā abās vecuma grupās sievietēm ir augstāki rezultāti kā vīriešiem, kas sakrīt ar citu pētījumu rezultātiem (Suter, Byrne, Byrne, Howells & Day, 2002; Brody, Lovas & Hay, 1995; O'Neill, 1995; Mirowsky & Ross, 1995). Pamatojums šim rezultātam varētu būt, ka, ja sievietes ir ieturētākas savās ārējās agresijas izpausmēs, kā liecina šī pētījuma rezultāti, tad šādā veidā, neizlādējot savas dusmas, sievietes tās patur sevī un tādējādi viņām, salīdzinot ar vīriešiem, dusmu līmenis ir augstāks. Tas sakrīt ar Basa (Buss, 1961) ideju, ka frustrējošas situācijas izraisa dusmas (līdzīgu uzskatu pauž arī Berkovics (Berkowitz, 1989), ka frustrācija izsauc dusmas un emocionālu gatavību reaģēt agresīvi, bet tieša agresija tiek provocēta tikai tad, ja agresija var atvieglot vai izbeigt frustrējošo situāciju, tātad runa ir par instrumentālu agresiju. Un vīriešiem ir tendence pret agresiju izturēties kā pret instrumentu, ar ko gūt kādus sociālus labumus (Beron & Ričardson, 1997; Campbell, Muncer, & Coyle, 1992), tādējādi tas arī var būt viens no iemesliem, kāpēc vīriešiem ir augstāki tiešās (piemēram, fiziskās) agresijas rādītāji, savukārt sievietēm netiešās (piemēram, dusmas) rādītāji, kas sakrīt ar citiem pētījumiem (Lagerspetz, Bjorkqvist, & Peltonen, 1998).

Tādējādi šī pētījuma rezultāti apstiprina, ka arī Latvijā pastāv līdzīgas atšķirības agresijā un tās faktoros kā citur pasaulē.

Atbildot uz pētījuma jautājumu: kādas ir stoicisma vecuma un dzimuma atšķirības pieaugušajiem cilvēkiem vecuma grupās 20 - 25 un 30 – 35 gadi, rezultāti ir šādi: abās dzimuma izlasēs starp abām vecuma grupām neparādās statistiski nozīmīgas atšķirības, lai gan ANOVA rezultāti rāda, ka vecums statistiski nozīmīgi ietekmē stoicismu. Lai gan līdz šim nav veikti pētījumi par stoicisma vecumu atšķirībām, tad ņemot vērā šī pētījuma rezultātus var izvirzīt pieņēmumu, ka, cilvēkiem kļūstot vecākiem, pieaug stoicisma iezīmes. Tomēr konstatētās atšķirības starp salīdzinoši tuvu esošiem vecuma posmiem (20-25 un 30-35 gadus veciem cilvēkiem) nav tik izteiktas. Lai iegūtu skaidrību priekšstatu par stoicisma izmaiņās dažādos vecumos, būtu nepieciešami turpmākie pētījumi.

Runājot par stoicisma dzimumatšķirībām, abās vecuma grupās sievietēm ir statistiski nozīmīgi augstāks vidējais stoicisma līmenis, nekā vīriešiem. Iegūtais rezultāts ir pretrunā ar citos pētījumos konstatēto, kur vīrieši atsevišķās situācijās uzrāda augstāku stoicismu, salīdzinot ar sievietēm (Seale, 2002; Fergus, Gray, Fitch, Labrecque & Phillips, 2002; Kunkel

& Burleson, 1999; Lois, 2001). Arī Liverpooles Stoicisma skalas autori Vagstafs un Rouledžs konstatējuši vīriešiem augstākus vidējos stoicisma rādītājus (Wagstaff & Rowledge, 1995). Iegūtajam rezultātam varētu būt vairāki skaidrojumi.

Pirmkārt, augstāk minētajos pētījumos, kuros konstatētas dzimumu atšķirības stoicismā par labu vīriešiem, ir izmantotas citas pētījuma metodes, tai skaitā novērojumi, stoicisma noteikšanai, nevis Liverpooles Stoicisma skala. Šī skala kā mērījuma instruments zinātniskajā literatūrā parādās tikai divu pētījumu ietvaros: Vagstafa un Rouledža pētījumā (Wagstaff & Rowledge, 1995) un Furnhama, Petrides, Sistersona un Baluha pētījumā (Furnham, Petrides, Sisterson & Baluch, 2003), kurā dzimumu atšķirības stoicismā gan netiek pētītas. No tā varētu secināt, ka vairumā gadījumu pētījumos stoicisma definējums kaut kādos aspektos tiek izprasts atšķirīgi no Vagstafa un Rovledža sniegtā definējuma, un, proti, vai nu tikai kā spēja tikt galā ar grūtībām, vai nu tam arī vēl pievienojas emociju kontroles aspekts, bet iztrūkst tādi Vagstafa un Rovledža sniegtā definējuma aspekti kā emocionāla neiesaistīšanās un emocionālas ekspresivitātes trūkums. Šīs atšķirību nianse varētu izskaidrot, kāpēc ir iegūti atšķirīgi rezultāti.

Otrkārt, jāņem vērā, ka pētījumos, kuros vīrieši uzrāda augstākus stoicisma rezultātus, šis stoicisms tiek demonstrēts atsevišķās situācijās, piemēram, pašam saslimstot vai piedzīvojot partnera saslimšanu ar vēzi (Seale, 2002; Fergus, Gray, Fitch, Labrecque & Phillips, 2002) vai arī ekstrēmās situācijās (Lois, 2001a,b). Tātad stoicisms šo pētnieku darbos netiek mērīts kā pastāvīga personības iezīme. Savukārt Liverpooles Stoicisma skala ir veidota, lai mērītu stoicismu kā personības iezīmi. Arī tas varētu būt viens no skaidrojumiem atšķirīgiem rezultātiem.

Treškārt, Vagstafa un Rouledža pētījumā vīriešu augstākos stoicisma vidējos rādītājus, salīdzinot ar sievietes attiecīgiem rādītājiem, varētu skaidrot ar šo izlašu lieluma atšķirībām un kultūras atšķirībām. Latvijā sociāli vēsturiskie apstākļi bija tādi, ka sievietes bija vienlīdz aktīvi iesaistītas gan algotajā darbā tāpat kā vīrieši, gan līdztekus nesa arī lielāku atbildību par ģimenes vides un sadzīves uzturēšanu, kas varēja veicināt emocionālu noslēgšanos un paškontroli. Un šāds psiholoģiskās pielāgošanās stils tiek nodots tālāk nākošajām paaudzēm. To apstiprina D. Beitneres pētījums, pētot latviešu dzīvesstāstus „Pieskaroties jūtu distancei attiecību modelī latviešu dzīvesstāstos, jāatgādina, ka jūtu kultūru lielā mērā veido, izteic un nosaka sievietes pieredze....Ja sievietes jūtu dzīve ir bijusi apslēpta, viņa nespēs izaudzināt jūtām atvērtus bērnus. Dzīves stāstos bieži māte tiek attēlota savās domās iegrimusi, un bērniem emocionāli viņa nav bijusi pieejama. Mātes dzīve nav viegla, nereti viņa bērnus audzina viena, jo tēvu paņēmis karš vai alkohols” (Beitnere, 2007., 201.lpp.). Šāds izturēšanās

stils kā paraugs tiek nodots ne tikai ar personīgu piemēru ģimenē, bet zināmā mērā tiek kultivēts arī skolās ar izglītības programmām. Tāda autore kā A. Mazsilis savā doktora pētījumā, pētot latviešu valodas un literatūras programmu, kas tiek mācīta Latvijas skolās, ir konstatējusi, ka latviešu literārajā mantojumā, sākot jau ar dainām, tiek kultivēts stiprās sievietes tēls, kas vajadzības gadījumā spēj savas emocijas „nolikt malā un apklusināt”. „Dainās sievietei ir raksturīgi, ka tā ir lepna par savu neatkarību, tai ir „asa valodiņa”.... Vairumā literāro darbu latviešu sieviete nav parādīta mīloša un maiga „kā balodis”, viņai nav komfortabli lietot mīlināmos vārduņus un mīlestības apliecinājumus. Kad tā ir izmisusi, tā glābjas darbā.” (Mazsilis, 2005., 105.lpp). Līdzīgu domu savā laikā ir paudis jau K. Raudive (1939) „Latviešu sievieti var raksturot piecas īpašības: skaidra, skarba, spītīga, stipra un strādīga.” (Raudive, 1939., 164.lpp.). Tādējādi kultūras uzstādījums ir tāds, ka latviešu sieviete, ja arī pārdzīvo intensīvas emocijas, tad tās noteikti kontrolē un neļauj tām izpausties uz āru.

Var izvirzīt arī pieņēmumu, ka līdz ar neatkarības atgūšanu Latvijā ļoti strauji ienāca dažāda veida informācija, tai skaitā arī par psiholoģiskām tēmām. Arvien vairāk medijos tika atklāti diskutēti par tradicionālo dzimumu lomu saturisko maiņu. Un viens no šiem aspektiem skar emocionālo sfēru. Proti, tika arvien vairāk postulēts, ka vīriešiem tāpat kā sievietēm ir spēcīgi emocionāli pārdzīvojumi (ko apstiprina Loisas pētījums par to, ka pretēji stereotipam par vīriešu „emocionālo nesatricināmību”, vīrieši, kuri kā brīvprātīgie piedalās glābšanas darbos, mēdz piedzīvot ļoti spēcīgus emocionālus satricinājumus (Lois, 2001), un viņiem tāpat kā sievietēm ir visas tiesības tās paust uz āru, nevis tiek ties tās apspiest, tātad demonstrēt stoicisku uzvedību, kā tas sagaidīts līdz šim. Iespējams, ka vīrieši kopumā šo mācību ir tik labi apguvuši, ka savā emocionālajā jūtu pasaulē ir kļuvuši zināmā mērā pat vairāk atbrīvotāki kā sievietes.

Atbildot uz pētījuma jautājumu: kāda ir sakarība starp emocionālo intelektu, agresiju un stoicismu pieaugušajiem cilvēkiem vecuma grupās 20 - 25 un 30 - 35 gadi, rezultāti parāda, ka nepastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp šo grupu korelāciju koeficientiem, un kopējā tendence ir šāda - jo augstāki ir kopējās emocionālā intelekta un tā faktoru rādītāji, jo zemāka ir vispārējā agresija, naidīgums un dusmas un ar atsevišķiem izņēmumiem arī fiziskā agresija. Emocionālā intelekta izteiktā saistība ar dusmām un naidīgumu sakrīt ar Frustrācijas teoriju, kas uzsver emociju nozīmi agresijas impulsos (Buss, 1961; Berkowitz, 1989). Ja ņem vērā, ka kopējais emocionālais intelekts ir „nekognitīvu spēju, kompetenču un prasmju kopums, kas ietekmē cilvēka spējas gūt sekmes un spējas tikt galā ar apkārtējo apstākļu prasībām un spiedienu” (Bar-On, 1999, 16. lpp), tad šis rezultāts ir likumsakarīgs, jo spēja tikt galā ar situācijas prasībām nozīmē arī spēju kontrolēt agresīvos impulsus. Tādējādi var secināt, ka

emocionālā intelekta spējas var palīdzēt kontrolēt emocijas, kas rada gatavību reaģēt agresīvi un no tā izrietoši arī pašu agresīvo uzvedību. Tas sakrīt ar regresijas analīzes rezultātiem, kur gan kopējo agresiju, gan dusmu un naidīguma, gan arī fiziskās agresijas skalas statistiski nozīmīgi ar negatīvu zīmi prognozē Stresa pārvaldīšanas faktors (kura saturs sevī ietver, piemēram, tādas aspektus kā „Man ir grūti kontrolēt savas dusmas” (vērtējams reversi), „Es ticu, ka spēju tikt galā ar grūtām situācijām”, „Mana impulsivitāte rada problēmas” (vērtējams reversi) u.t.l.), kopējo agresiju un fizisko agresiju arī Interpersonālais faktors (kura saturs savukārt atspoguļo tādas aspektus kā, piemēram „Es nesaprotu, kā jūtas citi cilvēki” (vērtējams reversi), „Man ir grūti satikt ar citiem cilvēkiem”(vērtējams reversi), „Man rūp, kas notiek ar citiem cilvēkiem” u.t.l.) un naidīgumu arī Vispārēja garstāvokļa faktors (kas sevī ietver tādas aspektus kā, piemēram, „Lielākajā daļā gadījumu es jūtos pārliecināts par sevi”, „Pārsvarā es sagaidu, ka viss beigsies labi, par spīti epizodiskām neveiksmēm”, „Ar mani kopā ir jautri” u.t.l.). Tātad, jo indivīdam ir attīstītākas spējas stresa situācijās saglabāt kontroli, mieru un nosvērtību, spēja labi saprasties, sadarboties ar citiem cilvēkiem un spēja saglabāt optimismu, jo tas labāk spēj vadīt savas dusmas, naidīgumu un tādējādi arī agresīvos impulsus kopumā. Tādējādi attīstot šīs emocionālā intelekta spējas var pazemināt indivīda tieksmi frustrējošās situācijās ļauties agresīviem impulsiem.

Interesanti, ka korelatīva sakarība neparādās Emocionālajam intelektam ar Verbālo agresiju (izņemot Stresa pārvaldīšanas faktorā sievietēm un Intrapersonālajā faktorā 20-25 gadus veciem vīriešiem). Bet, analizējot Agresijas aptaujas Verbālās agresijas apakšskalas pantus, šāds rezultāts nešķiet pārsteidzošs. Proti, kā jau iepriekš tika runāts, šie panti drīzāk atspoguļo spēju diskutēt un pārliecināt citus, kas pēc loģikas var būt pat emocionālā intelekta iezīme, nevis atspoguļo tādu verbālās agresijas iezīmi kā, piemēram, lamāšanos, draudus. Bass savā agresijas koncepcijā verbālo agresiju definē kā kaitīgu iedarbību uz otru indivīdu, kas var izpausties kā atraidīšana (kas izpaužas caur naidīgām piezīmēm, kritiku, noniecināšanu, lamāšanos) vai kā draudi (Buss, 1961). Bet Verbālās agresijas pantu saturs: „Es saviem draugiem tieši saku, ja viņiem nepiekrītu”, „Kad cilvēki mani kaitina, es varu viņiem pateikt, ko es par viņiem domāju”, „Mani draugi saka, ka es esmu tāds, kuram patīk strīdēties”, „Es spēju pārliecināt citus, ja viņi man nepiekrīt”, „Es mēdzu pieķert sevi, ka neesmu vienprātis ar citiem cilvēkiem” pēc būtības neatspoguļo šo koncepciju (ja nu vienīgi pants „Kad cilvēki mani kaitina, es varu viņiem pateikt, ko es par viņiem domāju” pieļauj šādu iespēju). Tādējādi rodas jautājums, vai Basa-Perija izstrādātā agresijas aptaujas verbālās agresijas apakšskala Latvijas kultūrvīdē patiešām mēra Verbālo agresiju. To apstiprina arī fakts, ka Verbālā agresija statistiski nozīmīgi pozitīvi korelē (izņemot 30-35 gadus vecu vīriešu grupā) ar Pašpārliecības

un Neatkarības skalām, kuras ietilpst Intrapersonālajā faktorā un kuras runā par spējām izpaust savas emocijas, pārliecības, idejas un aizstāvēt savas tiesības atbilstošā veidā un spējām kontrolēt un vadīt savas domas, darbību, spēja būt emocionāli neatkarīgam. Šīs spējas viennozīmīgi paredz spēju aizstāvēt savu viedokli. Tas sakrīt ar regresijas analīzes rezultātiem, kur Intrapersonālais faktors statistiski nozīmīgi pozitīvi prognozē Verbālo agresiju, un tādējādi tas daļēji sakrīt ar teorētiskajā daļā izteikto hipotēzi, ka agresija potenciāli varētu būt saistīta ar emocionālo intelektu ne tikai caur negatīvu korelāciju, bet arī kā tās sastāvdaļa (jo agresija pēc būtības ir neatņemama indivīda aktivitātes un adaptācijas raksturotāja (te gan nav runa par antisociālu vai antihumānu rīcību), un tā var tikt raksturota kā mobilizējoša enerģija, jo cilvēks, kuram agresija nepiemīt ne mazākajā mērā, var būt tendēts būt pasīvs un konformistisks). Tādējādi, ja verbālo agresiju interpretē tieši kā uzstājību, gatavību iziet uz konfrontāciju, aizstāvot savu viedokli, tad šādā kontekstā tā tiešām ir uzskatāma par Emocionālā intelekta sastāvdaļu.

Negaidīts ir rezultāts, ka regresiju analīzē Verbālo agresiju statistiski nozīmīgi negatīvi (lai arī ar maziem svāriem) prognozē Interpersonālais faktors (lai gan korelāciju analīzē tikai 20-25 gadus vecām sievietēm parādās statistiski nozīmīga negatīva saistība Verbālajai agresijai ar Intrapersonālā faktora Sociālā atbildīguma skalu). Interpersonālais faktors sevī ietver spējas labi saprasties, komunicēt, sadarboties ar citiem cilvēkiem, tādējādi var secināt, ka spēja aizstāvēt savu viedokli no vienas puses ļauj justies apmierinātam ar sevi un savu darbību, palīdz būt elastīgam, efektīvi palīdz tikt galā ar problēmām un stresa situācijām, tomēr tas ne vienmēr palīdz labi komunicēt ar citiem cilvēkiem. Jo, piemēram, pantu saturs „Es saviem draugiem tieši saku, ja viņiem nepiekrītu”, „Kad cilvēki mani kaitina, es varu viņiem pateikt, ko es par viņiem domāju”, „Mani draugi saka, ka es esmu tāds, kuram patīk strīdēties”, pēc būtības runā par spēju izturēties pārliecinoši, bet tik tieša konfrontācija apkārtējos var izraisīt nepatiku (jo, piemēram, to var pavadīt dusmas, bet arī tad cilvēks savos izteikumos un uzvedībā var palikt korekts, un tādējādi to nevar viennozīmīgi uztvert kā verbālu agresiju). To apstiprina arī fakts, ka regresijas analīzes modelī, nosakot kurš no Emocionālā intelekta faktoriem var izskaidrot Verbālo agresiju, ar visnozīmīgāko ieguldījumu to negatīvi prognozē Stresa pārvaldīšanas faktors. Tas sakrīt ar korelācijas analīzes rezultātiem visai grupai, bet vizuāli tas parādās tieši abu vecumu sieviešu izlasēs. Tādējādi var pieņemt, ka, izejot uz tiešu konfrontāciju ar otru cilvēku, indivīds (un īpaši sievietes) to var sajust kā zināmu agresīvu izpausmi, kas, protams, provocē stresu, var radīt izjūtu, ka situācija netiek kontrolēta saglabājot mieru. To netieši varētu skaidrot ar tādu pētījumu rezultātiem, kur parādās, ka sievietes agresiju vairāk uztver kā ekspresiju: naida un dusmu izpausmi, kā stresa noņemšanas līdzekli,

un sievietes izjūt lielāku vainas sajūtu un trauksmi, reaģējot agresīvi (Берон & Ричардсон, 1997). To apstiprina arī Būkvala, Sobina un Zdaninka pētījuma dati, ka sievietes, salīdzinot ar vīriešiem, pāra konflikta situācijās, biežāk iziet uz ļoti emocionālām diskusijām, nevis uz mierīgu izrunāšanos (Bookwala, Sobin, & Zdanink, 2005). Pie tam, kā jau iepriekš ir ticis minēts, Loisas pētījums rāda, ka sievietēm ir tendence raizēties par savām spējām kontrolēt emocijas, saduroties ar satraucošām situācijām (tātad arī konfliktsituācijām) (Lois, 2001). Tā kā konfrontēšanās var tikt interpretēta kā agresivitāte, un tā savukārt, jebkādā formā neatbilst sieviešu dzimuma lomai, tad tas var provocēt vainas sajūtu un vēlēšanos izvairīties no konfrontējošas uzvedības tieši tāpēc, ka tā provocē šāda veida stresu.

Stoicisms ir pozitīvi saistīts ar Interpersonālo faktoru (arī skatoties atsevišķi pa dzimuma un vecuma grupām, stoicisms ir pozitīvi saistīts gan ar Interpersonālo faktoru, gan ar atsevišķām tā apakšskalām). Tā kā Interpersonālais faktors ietver sevī spējas labi saprasties, komunicēt, sadarboties ar citiem cilvēkiem, tad emociju kontrole tajā neapšaubāmi palīdz. Tādējādi var izvirzīt pieņēmumu, ka emocionālo intelektu uzskata par adaptīvu personības iezīmi un stoicisms ir statistiski nozīmīgi saistīts ar emocionālā intelekta Interpersonālo faktoru, kas aplūko emocionālos aspektus tāpat kā stoicisms, tad šī sakarība vēlreiz apstiprina to, ka arī stoicisms ir uzskatāms par adaptīvu reaģēšanas stratēģiju. Pie tam tas sakrīt ar Stempseja pausto domu, ka ir pārsteidzīgi uzskatīt, ka stoicisms paredz pilnībā atteikties no emocijām, ka tā funkcija drīzāk ir ievirzīt emocijas konstruktīvā gultnē (Stempsey, 2004). Iegūtais rezultāts atbild arī uz Furnhama, Petrides, Sistersona un Baluha uzstādīto jautājumu, vai ilgtermiņā stoicisms ir adaptīva vai dezadaptīva stresa pārvarēšanas stratēģija. Viņi savā pētījumā tiecās stoicismu skaidrot kā represijas jēdzienu, lai gan atzina, ka stoicisms var būt arī kā funkcionāla, nevis disfunkcionāla stresa pārvarēšanas stratēģija (spēja tikt galā ar grūtām situācijām) (Furnham, Petrides, Sisterson & Baluch, 2003). Līdz ar to šī pētījuma rezultāti ievieš lielāku skaidrību pretrunīgajos pētījumu rezultātos par stoicismu, kur no vienas puses stoicisms parādās kā nekonstruktīvs stresa pārvarēšanas mehānisms, kas provocē izdegšanas sindromu (Almberg, Grafstrom & Winblad, 1997), no otras puses - kā konstruktīvs stresa pārvarēšanas mehānisms, kas palīdz izvairīties no posttraumatiskā stresa (Colby, 2003). (Te gan svarīgi atzīmēt, ka šajos pētījumos stoicisms ticis traktēts nedaudz atšķirīgi no Vagstafa un Rovledža traktējuma, kā arī izmantotas citas metodes stoicisma noteikšanai). Tādējādi var pieņemt, ka, lai arī stoicisms nav pilnībā saistīts ar visu emocionālā intelekta modeli (nav statistiski nozīmīgas korelācijas ar kopējo emocionālā intelekta līmeni), tad iespējams, ka stoicisms (tā kā to traktē Vagstafs un Rovledžs (Wagstaff & Rowledge, 1995)) var iekļauties šajā modelī kā viena no tā sastāvdaļām, piemēram, kā apakšskala Interpersonālajam faktoram.

Skatoties atsevišķi pa dzimuma un vecuma grupām, stoicisms ir pozitīvi saistīts ar Intrapersonālā faktora Savu emociju apzināšanās skalu (izņemot 30-35 gadus veciem vīriešiem). Tātad jo augstākas spējas apzināties savas emocijas, jo augstāks ir stoicisms. Tādējādi likumsakarīgi izriet, ka, lai kontrolētu emocijas, tās ir skaidri jāapzinās. Un pēc būtības tas nav pārsteidzoši, jo vadīt un kontrolēt mēs varam tikai to, ko labi pazīstam.

Tāpat arī stoicisms ir pozitīvi saistīts ar Stresa pārvaldīšanas faktoru. Būtībā Stresa pārvaldīšanas faktors sevī ietver spējas tikt galā ar frustrējošām situācijām - spējas tikt galā ar stresu bez panikas vai kontroles zaudēšanas; spējas būt mierīgam, nosvērtam, tādējādi šis rezultāts ir likumsakarīgs.

Regresijas analīzes modelī, nosakot vai stoicisms var izskaidrot agresiju un tās skalas, stoicisms ar negatīvu zīmi statistiski nozīmīgi prognozē kopējo agresiju, Fiziskās un Verbālās agresijas skalas un Naidīgumu, kas sakrīt arī ar korelācijas analīzes rezultātiem (izņemot verbālo agresiju un dusmas) un kas kopumā nav pārsteidzoši, jo emocionālā neiesaistīšanās un emociju kontrole viennozīmīgi palīdz mazināt agresīvos impulsus. To, ka stoicisms neprognozē dusmas, varētu skaidrot ar to, ka dusmu skalas pantu saturs pamatā runā par spontānām emocionālām izpausmēm (piemēram, „Es ātri noskaišos un ātri nomierinos”, „Kad izjūk mani plāni, es atklāti izrādu savu aizkaitinājumu”, „Man ir grūti kontrolēt savas dusmas” u.tml.), savukārt stoicisms vairāk atspoguļo kognitīvu uzstādījumu (piemēram, „Man īsti nepatīk, ja cilvēki zina, kā es jūtos”, „Es neļauju savām problēmām traucēt manu ikdienas dzīvi”, „Ja man būtu problēma, es apsvērtu iespēju doties pie konsultanta” u.t.l.), tomēr tas, ka cilvēkam ir kaut kāds uzstādījums attiecībā uz emocionālām izpausmēm, vēl negarantē, ka šīs emocionālās izpausmes tiek arī veiksmīgi kontrolētas.

Rezultāti rāda, ka abiem dzimumiem kopējais Emocionālais intelekts un kopējā Agresija ar vienādiem, bet pretēju zīmju svāriem ietilpst vienā faktorā, tātad šos konstruktus vieno kāds kopīgs latents mainīgais lielums. Tas ļauj raudzīties uz emocionālo intelektu kā agresijas (un īpaši tās dusmu komponenta) pretmetu jeb kontrolētāju (ko apstiprina arī faktoru analīze Emocionālā intelekta faktoru un agresijas skalu līmenī, kur abiem dzimumiem pirmajā faktorā ietilpst visi Emocionālā intelekta faktori un ar negatīviem svāriem arī agresijas dusmu skala). Savukārt Stoicisms, kas, lai arī ir saistīts ar emociju kontroli, tomēr ir neatkarīgs konstrukts un neveido kopīgu latento mainīgo ar Emocionālo intelektu un Agresiju (kas vīriešiem apstiprinās arī faktoru analīzē Emocionālā intelekta faktoru un agresijas skalu līmenī). Iespējamais iemesls varētu būt tāds, ka Stoicisms mēra cilvēka apzinātu atteikšanos paust savas emocijas, kas ir atšķirīgi no agresijas, kur emocijas kaut kādā veidā tomēr izpaužas

atšķirīgi no emocionālā intelekta, kur emocijas, lai arī tiek kontrolētas, tomēr nav šī uzstādījuma- tās nepaust uz āru.

Emocionālā intelekta faktoru un Agresijas skalu līmenī otrajā faktorā ar pozitīviem svāriem ietilpst visas agresijas skalas un ar negatīviem svāriem arī Stresa pārvaldīšanas faktors. Tā kā Stresa pārvaldīšanas faktors sevī ietver spējas tikt galā ar frustrējošām situācijām un agresiju provocējošas situācijas ir uzskatāmas par tādām, tad šāds rezultāts nav pārsteidzošs.

Kā jau tika minēts, trešo faktoru vīriešiem ar augstiem svāriem veido tikai stoicisms, savukārt sievietēm - Stoicisms, Interpersonālais faktors un ar negatīviem augstiem svāriem arī Stresa pārvaldīšanas faktors. Tā kā Interpersonālais faktors ietver spējas saprasties, komunicēt un sadarboties ar citiem cilvēkiem, savukārt stoicisms ietver spējas kontrolēt emociju izpausmes, tad šī spēja emocionāli nepieslēgties, kontrolēt emociju izpausmes var tikt uzskatīta par vienu no būtiskiem aspektiem spējā veidot apmierinošas attiecības ar apkārtējiem, tādējādi šīm abām spēju grupām var būt kopīgs latentais mainīgais. Tas, ka šī saistība parādās tikai sievietu grupā, varētu būt skaidrojams ar jau iepriekš minēto Būkvala, Sobina un Zdaninka pētījumu par to, ka sievietes konflikta situācijās biežāk iziet uz ļoti emocionālām diskusijām, nevis uz mierīgu izrunāšanos (Bookwala, Sobin, & Zdanink, 2005). No tā izriet, ka sievietēm, lai uzturētu labas starppersonu attiecības, ir īpaši svarīga spēja apvaldīt savas emocionālās izpausmes. To, ka sievietēm trešajā faktorā ar negatīviem svāriem ietilpst arī Stresa pārvaldīšanas faktors, varētu interpretēt tādējādi, ka frustrējošās situācijas (par kuru veiksmīgu pārvarēšanu runā Stresa pārvaldīšanas faktors) šajā kontekstā varētu būt aktuālas vairāk tieši saistībā ar starppersonu attiecībām, kur, kā jau iepriekš tika minēts, aktualizējas spēja kontrolēt emocionālās izpausmes.

Analizējot profesijas potenciālo saistību ar emocionālo intelektu, agresiju un stoicismu, šādas saistības netika atklātas (kas atšķiras no Steina un Būka pētījuma rezultātiem, kas uzrāda, ka emocionālais intelekts ir saistīts ar profesionālo darbības sfēru (Stein & Book, 2006)), izņemot Verbālās agresijas skalu, kur parādās, ka profesijas un vecuma mijiedarbība statistiski nozīmīgi ietekmē verbālo agresiju. Tomēr analizējot verbālās agresijas vidējos rādītājus pa vecuma grupām profesionālās sfēras ietvaros, var redzēt pretēji vērstu dinamiku: profesiju grupā, kas ir vērsta uz palīdzības sniegšanu citiem, augstāki vidējie rādītāji ir 20-25 gadus veciem respondentiem, savukārt profesiju grupā, kas nav tieši vērsta uz palīdzības sniegšanu citiem, augstāki vidējie rādītāji ir 30-35 gadus veciem respondentiem. Un, ja pieņem, ka Verbālās agresijas skala pēc satura Latvijas kultūrvīdē tiek interpretēta kā spēja diskutēt un paust savu viedokli, nevis kā verbāla agresija vispārējā izpratnē, tad šī spēja, iespējams ir nozīmīgāka tieši profesijās, kas ir vērsta uz palīdzības sniegšanu citiem, jo ikdienas saskarsme

ar cilvēkiem neizbēgami ved pie tā, ka laiku pa laikam ir jāaizstāv savs viedoklis. Tas, ka jaunākiem respondentiem šajā sfērā ir augstāki rezultāti, varētu skaidrot ar jau iepriekš minēto domu, ka kultūrvēsturisku faktoru ietekmē šai paaudzei, salīdzinot ar 30-35 gadus vecuma grupu, potenciāli ir augstāki agresijas rādītāji, kaut vai tādā kontekstā kā spēja konkurēt. Savukārt indivīdiem, kuri nepārstāv profesijas, kas tieši vērstas uz palīdzības sniegšanu citiem, potenciāli spēja diskutēt ir mazāk nozīmīga, bet šī spēja var attīstīties kļūstot vecākam, uzkrājot pieredzi un pārliecību par savām spējām. Tomēr nevar izslēgt, ka šos rezultātus iespējams ietekmējis tas, ka profesionālā sadalījuma proporcijas šī pētījuma izlasē ir ļoti nevienmērīgas un tādēļ šis aspekts būtu padziļināti pētāms tālākos pētījumos.

Kopumā var secināt:

1) Bar-On Emocionālā intelekta aptaujas latviešu versijas ticamības, iekšējās saskaņotības un retesta rādītāji liecina par aptaujas augstu ticamību. Atsevišķu faktoru un skalu analīzes līmenī apstiprinās arī aptaujas faktoriālā validitāte. Bassa-Perija Agresijas aptaujas latviešu versijas ticamības, iekšējās saskaņotības un retesta rādītāji liecina par aptaujas augstu ticamību un oriģinālajai aptaujai atbilstošu faktoriālo validitāti. Tomēr tālākajos pētījumos saistībā ar Agresijas aptaujas adaptāciju un standartizāciju autore iesaka mainīt atsevišķu pantu formulējumu latviešu valodā. Arī Stoicisma aptaujas latviešu versijas ticamības, iekšējās saskaņotības un retesta rādītāji liecina par aptaujas augstu ticamību, tomēr saistībā ar aptaujas tālāku adaptāciju autore iesaka pamainīt atsevišķu pantu formulējumu, kuri faktoru analīzes rezultātā neuzrādīja pietiekami augstus svarus. Paliek atklāts jautājums, vai Agresijas aptaujas Verbālās agresijas skala Latvijas kultūrvēsturiskā mērā verbālo agresiju, jo sakarību starp visiem trīs šī pētījuma konstruktiem, rezultāti liecina, ka šo pantu saturs drīzāk tiek interpretēts kā spēja iziet uz konfrontāciju un aizstāvēt savu viedokli, bet netiek uztverta kā verbālā agresija tādā kontekstā, kā to ir definējis pats šīs aptaujas autors.

2) Ja Emocionālo intelektu aplūko kā daudzdimensionālu konstruktu mērītu tikai ar 5 atsevišķiem R.Bar-On definētiem faktoriem vai 15 apakšskalām, tad pastāv gan statistiski nozīmīgas vecumgrupu atšķirības (20-25 un 30-35 gadīgu cilvēku), gan dzimumatšķirības. Tomēr, ja kopējo emocionālo intelektu mēra kā 5 faktoru summu, tad vecuma un dzimuma atšķirības neparādās, kas ir izskaidrojams ar atsevišķu faktoru (Interpersonālā un Stresa pārvarēšanas faktora) pretēji vērstu sieviešu un vīriešu attiecīgo faktoru attīstības vidējo līmeni (šķērsgriezuma pētījumā) (attiecībā pret kopējās izlases vidējo līmeni). Tas daļēji izskaidro faktu, kāpēc citos pētījumos parādās atšķirīgi rezultāti par Emocionālā intelekta vecumgrupu un dzimumatšķirībām. Latvijas izlasē tikai Interpersonālajā un Stresa pārvarēšanas faktoros ir

raksturīgas statistiski nozīmīgas gan vecumgrupu (20-25 un 30-35 gadīgu cilvēku), gan dzimumatšķirības.

3) Latvijas izlasē tāpat kā citu valstu pētījumos, pastāv agresijas vecumgrupu un dzimumatšķirības: jaunākiem pieaugušajiem agresijas vidējais līmenis ir augstāks un vīriešiem tas ir augstāks, salīdzinot ar sievietēm, neatkarīgi no vecuma.

4) Sievietēm ir augstāks stoicisms, salīdzinot ar vīriešiem abās vecuma grupās. Vecuma grupu atšķirības abu dzimumu ietvaros stoicismā neparādās.

5) Nepastāv atšķirības starp Stoicisma, Emocionālā intelekta un Agresijas faktoru pāru sakarībām dažādās vecuma un dzimuma izlasēs. Emocionālais intelekts pārsvarā negatīvi korelē ar Agresiju, un abi konstrukti nekorelē ar Stoicismu. Ja pieņem, ka Bassa-Perija koncepcijas ietvaros Verbālā agresija var tikt interpretēta kā uzstājība, gatavība iziet uz konfrontāciju, aizstāvot savu viedokli, tad ir iespējama šīs Verbālās agresijas pozitīva sakarība ar Emocionālo intelektu.

6) Tā kā stoicisms ir saistīts ar Emocionālā intelekta Interpersonālo faktoru, tad šī sakarība apstiprina to, ka arī stoicisms ir uzskatāms par adaptīvu mehānismu. Un, lai arī stoicisms nav pilnībā saistīts ar visu emocionālā intelekta konstruktus, tad, iespējams, ka stoicisms var iekļauties šajā modelī kā viena no tā sastāvdaļām, piemēram, kā apakšskala Interpersonālajam faktoram.

7) Emocionālā Intelekta saistība ar Agresiju un tās skalām rāda, ka, pilnveidojot Emocionālo intelektu, var mazināt agresīvos impulsus.

8) Emocionālais intelekts un agresija veido kopīgu latentu mainīgo lielumu, un tas liek raudzīties uz emocionālo intelektu kā agresijas (īpaši tās sastāvdaļas dusmu faktora) pretmetu jeb kontrolētāju. Emocionālā intelekta faktori var prognozēt Agresiju, tomēr katram Agresijas faktoram prognozētāji daļēji ir citi. Savukārt Stoicisms, kas arī ir saistīts ar emociju kontroli, ir neatkarīgs konstrukts, un neveido kopīgo latentu mainīgo ar Emocionālo intelektu un Agresiju. Iespējamais iemesls – tas mēra cilvēka apzinātu atteikšanos paust emocijas.

9) Netika atklāta saistība starp profesiju un emocionālo intelektu, agresiju un stoicismu, izņemot Verbālās agresijas skalu, kur parādās, ka profesijas un vecuma mijiedarbība ietekmē verbālo agresiju.

Šis pētījums ir nozīmīgs vairāku iemeslu dēļ.

Pirmkārt, šis ir pirmais pētījums par visu šo trīs konstruktus: Emocionālā intelekta, Agresijas un Stoicisma saistību. Lai arī ir bijuši atsevišķi pētījumi par Emocionālā intelekta un Agresijas saistību, tomēr tie ir bijuši citu teorētisko koncepciju ietvaros, nevis tieši Bar-On un

Bassa- Perija koncepciju ietvaros. Savukārt Stoicisma saistība ar Emocionālo intelektu un Agresiju līdz šim vispār nav pētīta.

Otrkārt, Stoicisms Latvijā līdz šim vispār vēl nav bijis pētīts. Un šis pētījums ir palīdzējis ieviest lielāku skaidrību pretrunīgajos viedokļos attiecībā pret Stoicismu, kas ir izrietējuši no pētījumiem citur pasaulē.

Treškārt, lai arī vecuma un dzimuma atšķirības Emocionālajā intelektā citur pasaulē ir pētītas, tad Latvijā līdz šim vecuma un dzimuma atšķirības Emocionālajā intelektā ir pētītas tikai viena pētījuma ietvaros (Trups – Kalne, 2004), bet tajā izmantotais instruments nav pietiekami ticams. Pie tam, šis ir pirmais pētījums, kurā tiek skatītas dzimumatšķirības, salīdzinot divas vecuma grupas.

Ceturtkārt, līdz šim pasaulē veiktajos pētījumos par Emocionālā intelekta vecuma un dzimuma atšķirībām parādās atšķirīgi rezultāti. Šis pētījums sniedz ieskatu par Emocionālā intelekta vecuma un dzimuma atšķirībām 20-25 un 30-35 gadu vecuma grupās tieši Latvijā.

Piektkārt, arī par agresijas vecuma un dzimuma atšķirībām citur pasaulē pētījumi jau ir veikti, tomēr Latvijā agresijas vecumposmu atšķirības līdz šim nav pētītas, savukārt dzimumatšķirības agresijā līdzšinējos pētījumos ir pētītas ar citiem pētījuma instrumentiem. Tādējādi šis pētījums sniedz ieskatu par agresijas vecuma un dzimuma atšķirībām 20-25 un 30-35 gadu vecuma grupās tieši Latvijā. Kā arī šis ir pirmais pētījums, kurā tiek pētītas dzimumu atšķirības agresijā, salīdzinot divas vecuma grupas.

Sestkārt, šī pētījuma rezultāti apstiprina, ka pastāv saistība starp Emocionālo intelektu, Agresiju un Stoicismu un šī saistība var palīdzēt prognozēt agresijas tendences. Tādējādi tas apstiprina, ka, pilnveidojot Emocionālā intelekta un Stoicisma spējas, var mazināt agresīvos impulsus. Pētījumi rāda, ka pēc speciāla treniņa pieaug tādi emocionālā intelekta rādītāji kā empātija un emociju apzināšanās (Bar-On, 2003). Šis pētījums apstiprina, ka arī Latvijā būtu nozīmīgi izstrādāt un realizēt speciālas emocionālā intelekta spējas attīstošas programmas, kuras varētu tikt realizētas ar potenciāli sociāli agresīvākajām iedzīvotāju grupām, piemēram, pusaudžiem.

Pētījuma ierobežojumi

Iegūtos rezultātus varēja iespaidot tas, ka Bar-On Emocionālā intelekta pantu un skalu faktoriālā struktūra (veicot pirmā līmeņa faktoru struktūras analīzi), neatbilda oriģinālās aptaujas pantu un skalu struktūrai (lai gan atsevišķu skalu analīzes līmenī aptaujas faktoriālā validitāte apstiprinājās). Iespējams, ka Latvijas kultūrvīdē Emocionālā intelekta aptaujai varētu būt cita faktoriālā struktūra ar citiem nosaukumiem. Jāatzīmē, ka iespaidu uz pētījuma rezultātiem varēja atstāt pētāmās grupas vecuma specifika. Iespējams, ka šāds sakarību

pētījums, aptverot plašāku vecuma posmu spektru, sniegtu atšķirīgus rezultātus. Tādējādi, lai varētu gūt skaidrāku izpratni, būtu nepieciešami papildus pētījumi.

Iegūtos rezultātus un to interpretāciju varēja iespaidot respondentu neviennozīmīgā Agresijas aptaujas Verbālās agresijas skalas satura izpratne.

Tāpat arī netika pilnībā kontrolēta respondentu profesionālā nodarbe. Dispersiju analīze parādīja, ka gan profesija atsevišķi, gan arī vecuma un profesijas mijiedarbība statistiski nozīmīgi ietekmē Verbālās agresijas skalu. Tādējādi, pētot Agresijas vecumu atšķirības, ir jākontrolē profesionālā piederība.

Turpmākie virzieni pētniecībā

Lai varētu veiksmīgāk veikt turpmākus pētījumus šajā jomā, būtu nepieciešams uzlabot Agresijas aptaujas un Stoicisma aptaujas latviešu versiju, pamainot atsevišķu pantu formulējumus latviešu valodā. Kā arī būtu jāpilnveido Agresijas aptaujas Verbālās agresijas skalas saturu latviešu valodā, lai arī Latvijas kultūrvīdē tas tiktu interpretēts viennozīmīgi kā verbālā agresijā – tā, kā to ir nodefinējis tās autors Bass (Buss, 1961).

Būtu lietderīgi veikt pētījumus par Emocionālā intelekta, Agresijas un Stoicisma saistību citos vecuma posmos, pie tam ne tikai korelatīvus pētījumus, bet arī eksperimentālus pētījumus, kur agresija var tikt izmantota kā atkarīgais mainīgais, savukārt emocionālais intelekts un stoicisms kā individuālo atšķirību mainīgie.

Būtu jāturpina pētīt profesionālās nodarbes ietekmi uz Emocionālo intelektu, Agresiju un Stoicismu Latvijas kultūrvīdē.

Izmantotā literatūra

- Almberg, B., Grafstrom, M., & Winblad, B. (1997). Major strain and coping strategies as reported by family members who care for aged demented relatives. *Journal of Advanced Nursing*, 26, 683 – 691.
- American Educational Research Association, American Psychological Association and National Council on Measurement in Education. (1999). *Standards for Educational and Psychological Testing*. Washington DC: American Psychological Association.
- Andreu, J.M., Fujihara, T. & Ramirez, J.M. (2001). Cultural and Sex Differences in Aggression: A Comparison Between Japanese and Spanish Students. *Aggressive Behavior*, 27 (4), 313-322.
- Archer, J., Birring, S. S., & Wu, F.C.W. (1998). The Association Between Testosterone and Aggression Among Young Men: Empirical Findings and a Meta- Analysis. *Aggressive Behavior*, 24, 411-420.
- Archer, J. & Haigh, A. (1997a). Beliefs About Aggression Among Male and Female Prisoners. *Aggressive Behavior*, 23, 405-415.
- Archer, J. & Haigh, A.M. (1997b). Do beliefs about aggressive feelings and actions predict reported levels of aggression? *British Journal of Social Psychology*, 36, 83-105.
- Archer, J., Kilpatrick, G & Bramwell, R. (1995). Comparison of two aggression inventories. *Aggressive Behavior*, 21, 371-380.
- Austin, E. J., Saklofske, D. H., & Egan, V. (2005). Personality, well-being and health correlates of trait emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 38, 547-558.
- Averill, J. R. (1983). Studies on anger and aggression: Implications for theories of emotion. *American Psychologist*, 38, 1145- 1160.
- Bachman, J., Stein, S., Campbell, K., & Sitarenios, G. (2000). Emotional Intelligence in the Collection of Debt. *International Journal of Selection and Assessment*, 8 (3), 176-182.
- Bandura, A. (1986). Fearful Expectation and avoidant actions as Coeffects of perceived self-inefficacy. *American Psychologist*, 41 (12), 1389-1391.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New York: Prentice Hall
- Barbāne, G. (2008). Agresivitāte - dzīves norma. *Mājas viesis*, 25, 14.-16.lpp.
- Barchard, K.A. (2003). Does Emotional Intelligence Assist in the Prediction of Academic Success? *Educational and Psychological Measurement*, 63 (5), 840-858.

- Bar-On, R. (2000). Emotional and Social Intelligence. In R. Bar – On & J.D.A. Parker (Eds.) (pp. 363 – 388). *The Handbook of Emotional Intelligence*. San Francisco: Jossey – Bass.
- Bar-On, R. (2003). How important is it to educate people to be emotionally and socially intelligent, and can it be done? *Perspectives in education*, 21 (4), 3–16.
- Bar-On, R. (1999). *The Emotional Inventory (EQ –I): Technical Manual*. Toronto: Multi – Health Systems.
- Bar –On, R., Brown, J. M., Kirkcaldy, B. D., & Thome, E. P. (2000). Emotional Expression and implications for occupational stress: an application of the Emotional Quotient Inventory (EQ-i). *Personality and Individual Differences*, 28, 1107 – 1118.
- Becker, L.C. (2003). Human Health and Stoic Moral Norms. *Journal of Medicine and Philosophy*, 28 (2), 221- 238.
- Beitnere, D. (2007). Mīlestības tēma dzīvesstāstos. *Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība*. Rīga: SIA „N.I.M.S.” (196 –209)
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-Aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106, 59–73.
- Berkowitz, L. (1990). On the information and regulation of anger and aggression: a cognitive-neoassociationistic analysis. *American Psychologist*, 45–69.
- Berkowitz, L. & Harmon-Jones, E. (2004). Toward an understanding of the determinants of anger. *Emotion*, 4, 107–130.
- Berman, M.E., McCloskey, M.S., Cocarro, E.F., & Greer, T.F. (2004). Gender, Testosterone, and Human Aggression. *Conference Paper, APA Annual Convention*, 6, 30.
- Bern, Š. (2001). *Gendernaja psihologija*. SPB: Praim- Jevroznak [Berna, Š. Dzimumu psiholoģija]
- Beron, R. & Ričardson, D. (1997). *Agressija*. SPB: Piķer [Berons, R. & Ričardsons, D., Agresija]
- Bernet, M. (1996). Emotional intelligence: Components and correlates. *Paper presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association*. Toronto, Canada.
- Bookwala, J., Sobin, I., & Zdanink, B. (2005). Gender and aggression in Marital Relationships: A Life-Span perspective. *Sex Roles*, 52, (11/12), 797–806.
- Brackett, M. A. & Mayer, J. D. (2003). Convergent, Discriminant, and Incremental Validity of Competing Measures of Emotional Intelligence. *Personality and social Psychology Bulletin*, 29 (9), 1147–1158.

- Bracckett, M., Mayer, J., & Warner, R. (2004). Emotional intelligence and its relation to everyday behaviour. *Personality and Individual Differences*, 36, 1387–1402.
- Brannon, L. (1999). *Gender: psychological perspectives*. Boston.
- Brody, L.R., Lovas, G.S. & Hay, D.H. (1995). Gender differences in anger and fear as a function of situational context. *Sex Roles*, 32 (1/2), 47–78.
- Buss, A.H. (1961). *The Psychology of Aggression*. New Youk, London: John Wiley and Sons, Inc.
- Buss, A. H. & Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3,(3), 452 –459.
- Campbell, A. (1998). *Altruism and Aggression*. Leicester.
- Campbell, A., Muncer, S., & Coyle, E. (1992). Social Representation of aggression as an Explanation of Gender Differences: A Preliminary Study. *Aggressive Behavior*, 18, 95–108.
- Carole,W., & Carol, T. (1987). *Psychology*. New York.
- Caruso, D. R., Mayer, J. D., & Salovey, P. (2002). Relation of an Ability Measure of Emotional Intelligence to Personality. *Journal of Personality Assessment*. 79 (2), 306 – 320.
- Caruso, D. R. & Salovey, P. (2004). *The Emotionally Intelligent Manager*. Iossey- Bass, A Wiley Imprint
- Ciarrochi, J., Deane, F. P., & Anderson, S. (2002). Emotional Intelligence moderates the relationship between stress and mental health. *Personality and Individual Differences*, 32, 197–209.
- Colby, C. (2003). The return of Stoicism. *Citizens Centre Report*, 3, 3- 4.
- Colman, A.M. (2001). *Oxford Dictionary of Psychology*. Oxford University Press.
- Cooper, R. K. (1996). *EQ map*. San Francisco: AIT & Essi Systems.
- Crick, N.R. (1995). Relational aggression: The role of intent attributions, feelings of distress and provocation type. *Developmental and Psychopathology*, 7, 313- 322.
- Čuhina, L. (1990). Stoicisma filozofiskais mantojums. *Domas par antīko fiolozofiju*. (157. - 173.lpp.). Rīga: Avots.
- Dawda, D. & Hart, S. D. (2000). Assessing emotional intelligence: reliability and validity of the Bar- On Emotional Quotient- Inventory (EQ-i) in universitu students. *Personality and Individual Differences*. 28, 797 – 812.

- Day, A. L., Therrien, D. L., & Carroll, S. A. (2005). Predicting Psychological Health: Assessing the Incremental Validity of Emotional Intelligence Beyond Personality, Type A behaviour, and Daily Hassles. *European Journal of Personality*, 19, 519–536.
- Decker, T. (2003). Is Emotional Intelligence a Viable Concept? *Academy of Management Review*, 4, 192–196.
- De Raad, B. (2005). The trait-coverage of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 38, 673–687.
- Derksen, J., Kramer, I., & Katzko, M. (2002). Does a self-report measure for emotional intelligence assess something different than general intelligence? *Personality and Individual Differences*, 32, 37–48.
- Dodge, K.A. & Coie, D. (1987). Social information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 1146–1158.
- Dodge, K.A. & Crick, N.R. (1990). Social information processing bases of aggressive behaviour in children. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16, 8–22.
- Dollard, J., Doob, L., Miller, N., Mowre, O., & Sears, R. (1939). *Frustration and aggression*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Dulewicz, V. (2000). Emotional Intelligence. *Journal of Managerial Psychology*, 15 (4), 341–373.
- Eliseo, C. (1999). Psychometric evaluation of an emotional intelligence scale. *Boletín de Psicología (spāņu)*. 62, 65 – 78.
- Epstein, S. (1998). *Constructive Thinking: The Key to Emotional Intelligence*. London: Praeger.
- Erikson, E. (1968). *Identity. Youth and Crisis*. New Yourk: Norton.
- Fatt, J.P. & Howe, I.C. (2003). Emotional intelligence of foreign and local university students in Singapore: Implications for managers. *Journal of Business & Psychology*, 17 (3), 345-367.
- Feldman, J. (2004). The relationship among college freshmen's cognitive risk tolerance, academic hardiness, and emotional intelligence and their usefulness in predicting academic outcomes. *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities & Social Sciences*, 64 (7-a), 2381.
- Felsten, G. & Hill, V. (1999). Aggression Questionnaire hostility scale predicts anger in response to mistreatment. *Behaviour Research and Therapy*, 37 (1), 87–99.

- Fergus, K., Gray, R., Fitch, M., Labrecque, M., & Phillips, C. (2002). Active Consideration: Conceptualizing Patient- Provided Support for Spouse Caregivers in the Context of Prostate Cancer. *Qualitative Health Research*, 12(4), 492–514.
- Freid, Z. (1991). «Ja» i «Ono». *Trudi raznih žet*. Tbiļisi: Meraņi [Freids, Z. „Es” un „Tas”. Dažādu gadu darbu izlase]
- Fromm, E. (1998). *Anatomija čelovečeskoj ģestruktķivnosķi*. Moskva [Fromms, E. Cilvēku destruktivitātes anatomija.]
- Furmanov, A. I. (1996). *Ģetskaja agresivnosķ*. Minsk: Iļjin V.P. [Furmanovs, A. Bērnū agresivitāte.]
- Furnham, A. (1992). Fortitude. In D. Anderson (Ed.), *The loss of virtue* (pp.135–153). London: Social Affairs Unit.
- Furnham, A. & Petrides, K. V. (2003). Trait emotional intelligence and happiness. *Social Behavior and Personality*. 31 (8), 815 – 824.
- Furnham, A., Petrides, K.V., Sisterson, G. & Baluch,B. (2003). Repressive coping style and positive self- presentation. *British Journal of Health Psychology*, 8, 223–249.
- Gaitniece-Putāne, A. (2005). Liverpool Stoicism Scale Adaptation. *Baltic Journal of Psychology*. 6 (1), 57 – 64.
- Galagher, D. & Sheentich, R. (1981). Encoding and decoding of nonverbal behavior through facial expression. *Journal of Research in Personality*, 15, (2), 241-252.
- Gallo, L.C. & Smith, T.W. (1997). Construct Validation of Health- Relevant Personality Traits: Interpersonal Circumplex and Five- Factor Analyses of the Aggression Questionnaire. *International Journal of Behavioral Medicine*, 5 (2), 129–147.
- Gardner, H. (1993). *Frames of Mind (10th Anniversary Edition)*. New York: Basic Books.
- Gault, B.A. & Sabini, J. (2000). The roles of empathy, anger, and gender in predicting attitudes toward punitive, reparative, and preventive publicē policies. *Cognition and Emotion*, 14, 495–520.
- Geary, D.C. (1998). *Male, female*. Washington.
- Gerevich, J., Bacskai, E. & Czobor, P. (2007). The generalizability of the Buss-Perry Aggression Questionnaire. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 16, (3), 124-136.
- Gidron Y., Davidson, K., & Ilia, R. (2001). Development and Cross-Cultural and Clinical Validation of a Comprehensive Scale for Assessing Hostility in Medical settings. *Journal of Behavioral Medicine*, 24 (1), 1-15.

- Goleman, D. (2001). An EI-based theory of performance. In C. Cherniss & D. Goleman (Eds.) *The emotionally intelligent workplace*. (pp.27-45). San Francisco: Jossey-Bass.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York: Bantam Books.
- Goleman, D. (1998). *Working with Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books.
- Goleman, D. & Cherniss, G. (1998). *Bringing emotional intelligence to the workplace*. Rutgers, N.J.: Consortium for Research on Emotional Intelligence in Organizations.
- Gollnick, D., & Chinn, P.C. (1998). *Multicultural education in a pluralistic society*. (5th ed.) Upper Saddle River, NY:Merill.
- Goleman, D., Boyatzis, R., & McKee, A. (2002). *Primal Leadership: Realizing the Power of Emotional Intelligence*. Harvard Business School Press.
- Gould, R.L. (1978). *Transformation, growth and change in a adult life*. New York: Simon & Schuster.
- Goulmens, D. (2001). *Tava emocionālā inteliģence*. Rīga: Jumava.
- Grewal, D. & Salovey, P. (2005). Feeling Smart: The Science of Emotional Intelligence. *American Scientist*, 93 (4), 330–339.
- Grošev, I. V. (1996). Polovaj ģimorfizm i poveģenģije v konflīktķe. *Psihologija: itogi i prespektķivi: Tezisi nauķno- praktķiķeskoj konferenciji*. SPB., pp.13–15. [Groševs, I. V. Dzimumu dimorfisms un uzvedģba konflīktģ.]
- Grotpeter, J.K & Crick, N.R. (1996). Relational aggression, overt aggression and Freindship. *Child Development*. 67, 2328- 2338.
- Guastello, D. D. & Guastello, S. J. (2003). Androgyny, Gender Role Behavior, and Emotional Intelligence Among College Students and their Parents. *Sex Roles*. 49 (11/12), 663 – 674.
- Hambleton, R. K., Merenda, P., & Spielberger, C. (Eds.). (2001). *Adapting educational and psychological tests for cross-cultural assessment*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Publishers.
- Harrigan, D. (2002). The relationship between emotional intelligence scores and self- ratings of physical health: A regressional approach. *Dissertation Abstarcts International: The Sciences & Engineering*. 63, 3059.
- Harris, J.A. (1995). Confirmatory factor analysis of the aggression questionnaire. *Behavior Research and Therapy*. 33, 991–993.
- Harris, M.B. (1996). Aggressive experience and aggressiveness: relationship to ethnicity, gender, and age. *Journal Applied Social Psychology*, Vol.26, 843–870.
- Harris, M.B. & Knight, K. (1996). Gender and aggression II: Personal aggressiveness. *Sex Roles*, 35 (1/2), 27–43.

- Hemmati, T., Mills, J. F. & Kroner, D.G. (2004). The validity of the Bar-On emotional intelligence quotient in an offender population. *Personality and Individual Differences, 37*, 695–706.
- Huesmann, L.R. (1986). Psychological processes promoting the relation between exposure to media violence and aggressive behavior by the viewer. *Journal of Social Issues, 42*, 125–140.
- Ireland, J. L. & Archer, J. (2004). Association Between Measures of Aggression and Bullying Among Juvenile and Young Offenders. *Aggressive Behavior, 30*, 29–42.
- Izard, K. E. (1999). *Psihologija emocij*. SPB.: Piķer [Izards, K. Emociju psiholoģija.]
- Jenkins, S.S. & Aube, J. (2002). Gender Differences and Gender-Related Constructs in Dating aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin, 28 (8)*, 1106–1118.
- Johnson, J.T. & Shulman, G.A. (1988). More alike than meets the eye: Perceived gender differences in subjective experience and its display. *Sex Roles, 19*, 67-79.
- Joireman, J., Anderson, J., & Strathman, A. (2003). The Aggression Paradox: Understanding Links Among Aggression, Sensation Seeking, and the Consideration of Future Consequences. *Journal of Personality and Social Psychology, 84 (6)*, 1287–1302.
- Kafetsios, K. (2004). Attachment and emotional intelligence abilities across the life course. *Personality and Individual Differences, 37*, 129–145.
- Kilmartin, C. T. (1994). *The masculine self*. New York:Macmillan.
- King, N., Carroll, C., Newton, P., & Dornan, T. (2002). „You Can’t Cure It so You Have to Endure It”: The Experience of Adaptation to Diabetic Renal Disease. *Qualitative Health Research, 12(3)*, 329–346.
- Kobasa, S.C. (1979). Stressful Life Events, Personality, and Health: An Inquiry Into Hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology, 37 (1)*, 1–11.
- Korman, A.K. (1974). *The Psychology of Motivation*. Prentice- Hall Inc.
- Kraig, G. (2002). *Psihologija razvikija*. SPB.: Piķer [Kraiga, G. Attīstības psiholoģija.]
- Kraig, G. & Bokum, D. (2006). *Psihologija razvikija Психология развития*. SPB.: Piķer [Kraiga, G. & Baukums, D. Attīstības psiholoģija.]
- Kriokorian, M. (2002). Emotional intelligence in relation to attachment type. *Dissertation Abstarcts International: The Sciences & Engineering, 62*, 5380.
- Kunkel, A. W., & Burlison, B.R. (1999). Assessing explanations for sex differences in emotional support: A test of the different cultures and skill specialization accounts. *Human Communication Research, 25*, 307–340.

- Lagerspetz, K.M., Bjorkqvist, K. & Peltonen, T. (1998). Is indirect aggression typical of females? *Aggressive Behavior*, 14, 403 – 414.
- Lam, L. T., & Kirby, S.L. (2002). Is emotional intelligence an advantage? An exploration of the impact of emotional and general intelligence on individual performance. *Journal of Social Psychology*, 142 (1), 133–143.
- Levinson, D. J. (1986). A conception of adult development. *American Psychologist*, 41, 3–13.
- Loevinger, J. (1976). *Ego development: Conceptions and Theories*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Lois, J. (2001a). Managing emotions, intimacy, and relationships in a Volunteer Search and Rescue Group. *Journal of Contemporary Ethnography*, 30 (2), 131–179.
- Lois, J. (2001b). Peaks and Valleys. The Gendered Emotional Culture of Edgework. *Gender & Society*, 15,(3),381-406.
- Lopes, P. N., Brackett, M. A., Nezlek, J. B., Schutz, A., Sellin, I., & Salovey, P. (2004). Emotional Intelligence and Social Interaction. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30 (8), 1018 – 1034.
- Lopes, P. N., Salovey, P., & Straus, R. (2002). Emotional intelligence, personality, and the perceived quality of social relationships. *Personality and Individual Differences*, 35, 641–658.
- Lorenc, K. (1994). *Agressija: kak nazivajetsja zlo*. M. [Lorencs, K. Agresija: kā saucas ļaunums.]
- Lyusin, D.B. (2006). Emotional intelligence as mixed construct. *Journal of Russian and East European Psychology*, 44, (6), 54-68.
- Macaskill, A., Maltby, J., & Day, L. (2002). Forgiveness of self and others and emotional empathy. *The Journal of Social Psychology*, 142, 663–665.
- MacKenzie, D. L. (1987). Age and Adjustment to Prison: Interactions with Attitudes and Anxiety. *Criminal Justice and Behavior*, 14, (4), 427-447.
- Maddi, S. R. & Hightower, M. (1999). Hardiness and Optimisma s Expressed in Coping Patterns. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 51 (2), 95–105.
- Maizīte, S. (2000). *Agresijas izpausmes veidu dzimumatšķirības 20-25 gadu vecumā*. Npublicēts bakalaura pētījums.
- Mandell, B., & Pherwani, S. (2003). Relationship between emotional leadership style: A gender comparison. *Journal of Business & Psychology*, 17, 387–404.
- Malzubris, G. (2003). *Morālās spriešanas un emocionālās inteliģences saistība*. (Maģistra pētījums, npublicēts materiāls).

- Maree, J. G. & Eiselen, R. J. (2004). The emotional intelligence profile of academics in a merger setting. *Education and Urban Society*, 36 (4), 482–504.
- Matthews, G., Roberts, R.D., & Zeidner, M. (2003). Development of Emotional Intelligence: A Skeptical- but Not Dismissive- Perspective. *Human Development*, 46, 109–114.
- Mavroveli, S., Petrides, K.V., Rieffe, C. & Bakker, F. (2007). Trait emotional intelligence, psychological well-being and peer- rated social competence in adolescence. *British Journal of Developmental Psychology*, 25, 263-275.
- Mazsilis, A. (2005). *Teaching Values Through Literary character in Latvia: Knitting Women's Voices; A Mitten of Gender*. (promocijas pētījums)
- Mayer, J. D., Caruso, D. R., & Salovey, P. (2000). Emotional Intelligence Meets Traditional Standards for an Intelligence. *Intelligence*. 27 (4), 267 – 298.
- Mayer, J. D., Chabot, H. F., & Carlsmith, K. M. (1997). Cognition, affect and cognition in personality. G.Matthews (Ed.), *Cognitive science perspectives on personality and emotion*. New York: Elsevier, pp. 31 – 63.
- Mayer, J. & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. J. Sluyter (eds.), *Emotional development and emotional intelligence* (pp. 3–31). New York: Basic Books.
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. (2000a). Models of Emotional Intelligence. R. Sternberg (Ed.). *Handbook of Intelligence*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, pp. 396 – 420.
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2000b). Emotional Intelligence as Zeitgeist, as Personality, and as a Mental Ability. In R.Bar - On , J. D. A. Parker (Eds.). *The Handbook of Emotional Intelligence* (pp. 92 –117). SanFrancisco: Jossey – Bass.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R., & Sitarenios, G. (2003). Measuring emotional intelligence with the MSCEIT 2.0. *Emotion*, 3.
- Meesters, C., Muris, P., Bosma, H., Schouten, E., Beuving, S. (1996). Psychometric evaluation of the Dutch version of the Aggression Questionnaire. *Behavior Research & Therapy*, 34, 839–843.
- Mirowsky, J. & Ross, C.E. (1995). Sex differences in distress: real or artifact? *American Sociological Review*, 60, 449–468.
- Miotto, P., De Coppi, M., Frezza, M., Petretto, D.R., Masala, C. & Preti, A. (2003). Eating disorders and aggressiveness among adolescents. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 108, 183–189.

- Morren, M. & Meesters, C. (2002). Validation of the Dutch Version of the aggression Questionnaire in Adolescent Male Offenders. *Aggressive Behavior*, 28, 87-96.
- Nikolaou, I. & Tsaousis, I. (2002). Emotional intelligence in the workplace: Exploring its effects on occupational stress and organizational commitment. *The International Journal of Organizational Analysis*, 10, (4), 327-342.
- Oakland, T. (2000). International Guidelines to Assist in Adapting Tests. *Journal of Baltic Psychology*, 1, (1), 68-76.
- O'Connor, D.B., Archer, J. & Wu, F.W. (2001). Measuring Aggression: Self-Reports, Partner Reports, and Responses to Provoking Scenarios. *Aggressive Behavior*, 27, 79-101.
- O'Connor, R. M. & Little, I. S. (2003). Revisiting the predictive validity of emotional intelligence: self-report versus ability-based measures. *Personality and Individual Differences*, 35, 1893-1902.
- Okey J. L. (1992). Human Aggression: The etiology of individual differences. *Journal of Human Psychology*, 32, (1), 51-64.
- O'Neill, H. (1995). The assessment and treatment of problematic anger, Part 2. *British Journal of Occupational Therapy*, 58, (11), 469-472.
- Opengart, R. (2005). Emotional Intelligence and Emotion Work: Examining Constructs From an Interdisciplinary Framework. *Human Resource Development Review*, 4, (1), 49-62.
- Osterman, K., Bjorkvist, K., Lagerspetz, K.M., Kaukiainen, A., Landau, S.F., Fraczek, A. & Caprara, G.V. (1998). Cross-Cultural Evidence of Female Indirect Aggression. *Aggressive Behavior*, 24, 1-8.
- Pahlen B., Lindman R., Sarkola T., Makisalo H. & Eriksson P.C. (2002). An Exploratory Study on Self-Evaluated Aggression and Androgens in Women. *Aggressive Behavior*, 28, 273-280.
- Palmer, B.R., Manocha, R., Gignac, G. & Stough, C. (2003). Examining the factor structure of the Bar-On Emotional Quotient Inventory with an Australian general population sample. *Personality and Individual Differences*, 35, 1191-1210.
- Paz Toldos, M. (2005). Sex and Age Differences in Self-Estimated Physical, Verbal and Indirect Aggression in Spanish Adolescents. *Aggressive Behavior*, 31, 13-23.
- Peck, R. C. (1968). Psychological developments in the second half of life. In B. L. Neugarten (Ed.), *Middle age and aging*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pellitteri, J. (2002). The Relationship Between Emotional Intelligence and Ego Defense Mechanism. *Journal of Psychology*. 136 (2), 182 – 195.

- Petrides, K. V. & Furnham, A. (2000). Gender differences in measured and self-estimated trait emotional intelligence. *Sex Roles*, 42, 449-461.
- Petrides, K. V. & Furnham, A. (2000). On the dimensional structure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 29, 313 – 320.
- Petrides, K. V. & Furnham, A. (2003). Trait Emotional Intelligence: Behavioural Validation in Two Studies of Emotion Recognition and Reactivity to Mood Induction. *European Journal of Personality*. 17, 39 – 57.
- Petrides, K. V. & Furnham, A. (2001). Trait Emotional Intelligence: Psychometric Investigation with Reference to Established Trait Taxonomies. *European Journal of Personality*, 15, 425-448.
- Pfeiffer, S.I. (2001). Emotional Intelligence: Popular but Elusive Construct. *Roepers Review*, 4, 138 – 143.
- Plata, M., & Trusty, J. (2005). Effect of socioeconomic status on general and at-risk high school boys' willingness to accept same-sex peers with LD. *Adolescence*, 40, (157), 47-64.
- Pleck, J. H. (1981). Prisoners of Manliness. *Psychology Today*, pp.69-80.
- Pleck, J. H. (1987). The theory of male sex-role identity: Its rise and fall, 1936 to the present. Brod, H. (Ed.) *The making of masculinities*. Boston; Allen & Unwin, pp.21-38.
- Prochazka, H. & Agren, H. (2003). Self-rated aggression and cerebral monoaminergic turnover: Sex differences in patients with persistent depressive disorder. *European Archives of Psychiatry & Clinical Neuroscience*, 253, 185-192.
- Ramirez J.M., Andreu J.M., & Fujihara T. (2001). Cultural and Sex Differences in Aggression: A Comparison Between Japanese and Spanish Students Using Two Different Inventories. *Aggressive Behavior*, 27, 313-322.
- Rana, M. & Dalip, M. (2005). Family Environment as a Predictor of Aggressive Behavior. *Studia Psychologica*, 47, (1), 61-74.
- Raščevska, M. (2005). *Psihološko testu un aptauju konstruēšana un adaptācija*. RaKa
- Raudive, K. (1939.) Sievietes problēma. *Zenta Mauriņa: Kopotie raksti*. Rīga: AS Valters un Rapa.
- Reiff, H. B. (2001). The Relation of LD and Gender with Emotional Intelligence in College Students. *Journal of Learning Disabilities*. 34, .66-86.
- Richardson, D. (2005). The myth of female passivity: thirty years of revelations about female aggression. *Psychology of Women Quarterly*, 29, (3), 238- 247.
- Richardson, D. & Green, L.R. (1999). Social Sanction and Threat Explanations of Gender effects on Direct and Indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 25, 425-434.

- Ritter, D. (2003). Effects of Menstrual Cycle Phase on Reporting Levels of Aggression Using the Buss and Perry Aggression Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 29, 531-538.
- Roberts, R. D., Zeidner, M., & Matthews, G. (2001). Does emotional intelligence meet traditional standards for an intelligence? Some new data and conclusions. *Emotion*, 1, 196-231.
- Robertson, D. (2005). Stoicism- a lurking presence. *Counselling & Psychotherapy Journal*. 16, (6), 35-40.
- Roothman, B., Kirsten, D.K. & Wissing, M.P. (2003). Gender differences in aspects of Psychological well-being. *South African Journal of Psychology*, 33,(4), 212-218.
- Rubenis, A. (1995). *Senās Romas kultūra*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Ruiz, J.M., Smith, T.W., & Rhodewalt, F. (2001). Distinguishing Narcissism and Hostility: Similarities and Differences in Interpersonal Circumplex and Five-Factor Correlates. *Journal of Personality Assessment*, 76, (3), 537-555.
- Salovey, P. & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9, 185-211.
- Salovey, P., Mayer, J. D., & Caruso, D. (2002). The positive psychology of emotional intelligence. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.) *Handbook of positive psychology* (159-171). New York: Oxford University Press.
- Sandoval, A.R., Hancock, D., Poythress, N., Edens, J.F., & Lilienfeld, S. (2000). Construct Validity of the Psychopathic Personality Inventory in a Correctional Sample. *Journal of Personality Assessment*, 74, (2), 262-281.
- Santesso, D.L., Reker, D.L., Schmidt, L.A. & Segalowitz, S.J. (2006). Frontal electroencephalogram activation Asymmetry, emotional intelligence, and externalizing behaviors in 10-year-old children. *Child Psychiatry and Human Development*, 36, (3), 311-328.
- Saurer, M.K. & Eisler, R.M. (1990). The Role of Masculine Gender Role Stress in Expressivity and Social Support Network Factors. *Sex Role*, 23, 261-271.
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Bobik, C., Coston, T. D., Greeson, C., Jedlicka, C., Rhodes, E., & Wendorf, G. (2001). Emotional Intelligence and Interpersonal Relations. *The Journal of Social Psychology*. 141 (4), 523 -536.
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Simunek, M., McKenley, J., & Hollander, S. (2002). Characteristic emotional intelligence and emotional well-being. *Cognition and Emotion*. 16 (6), 769 – 785.

- Seale, C. (2002). Cancer Heroics: A Study of News Reports with Particular Reference to Gender. *Sociology*, 36, (1), 107-126.
- Selah-Shayovits, R. (2004). School for aggression: Types of Adolescent Aggression in School Students and School Dropouts. *International Journal of Adolescence & Youth*, 11, (4), 303-316.
- Schaffer, B.S. & Riordan, C.M. (2003). A Review of cross- cultural methodologies for organizational research: a best- practices approach. *Organizational Research Methods*, 6, (2), 169-215.
- Shaver, K.G., & Tarpay, R.M. (1993). *Psychology*. Mcmillan Publishing Company.
- Sheehy, G. (1995) *New passages: mapping your life across time*. New York: Random House.
- Skinner, B.F. (1938). *The behavior of organism: An experimental analysis*. New York: Appleton-Century-Crofts
- Smith, J. E. (2001). Emotional intelligence and behavior: An exploratory study of people on parole. *Dissertation Abstracts International: The Sciences & Engineering*, 61, (11 –b), 6168.
- Smith, P. & Waterman, M. (2004). Role of Experience in Processing Bias for aggressive Words in Forensic and Non-Forensic Populations. *Aggressive Behavior*, 30, 105-122.
- Smith, P. & Waterman, M. (2006). Self- reported aggression and impulsivity in forensic and non- forensic populations: the role of gender and experience. *Journal of Family Violence*, 21, 425-437.
- Snell, W.E. (1989). Development and Validitation of the Masculine Behavior Scale: A Measure of Behaviors Stereotypically attributed to Males vs. Females. *Sex Roles*, 21, 749-767.
- Stapely, J.C. & Haviland, J.M. (1989). Beyond Depression: Gender Differences in Normal Adolescents, emotional Experiences. *Sex Roles*, 20, 295-308.
- Stein, S.J. & Book, H.E. (2006). *The EQ Edg. Emotional Intelligence and your success*. Jossey-Bass, A Wiley Imprint
- Stempsey, W.E. (2004). A New Stoic: The Wise Patient. *Journal of Medicine and Philosophy*, 29, (4), 451-472.
- Sternberg, R. J. (1997). The concept of intelligence and its role in lifelong learning and sucess. *American Psychologist*, 52, 1030 – 1045.
- Stevens-Long, J. (1979). *Adult life: developmental processes*. Mayfield Publishing Company
- Sutarso, P. (1999). Gender diferences on the Emotional Intelligence Inventory (EQI) (marital status). *Dissertation Abstarcts International: The Sciences & Engineering*, 60, 3011.

- Suter, J. M., Byrne, M.K., Burne, S., Howells, K. & Day, A. (2002). Anger in prisoners: women are different from men. *Personality and Individual Differences*, 32, 1087-1100.
- Svešvārdu vārdnīca. (1999.). Baldunčiks J. (red.)
- Swift, D.G. (2002). The relationship of emotional intelligence, hostility, and anger to heterosexual male intimate partner violence. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences & Engineering*, 62, (10-b), 4806.
- Tedeschi, J. T. & Felson, R. B. (1994). *Violence, Aggression, and Coercive Actions*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Thompson, E. H., & Pleck, J. H. (1986). The structure of male role norms. *American Behavioral Scientist*, 29, 531-543.
- Toussaint, L. & Webb, I.R. (2005). Gender Differences in the Relationship Between Empathy and Forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, 145, (6), 673-685.
- Trups- Kalne, I. (2004). *Morālās spriešanas un emocionālā intelekta mījsakarības 20 līdz 50 gadu vecumā*. Npublicēts maģistra pētījums.
- Turner, R.J., Wheaton, B. & Lloyd, D.A. (1995). The epidemiology of social stress. *American Sociological Review*, 60, 104-125.
- Vaillant, G. (1977). The climb to maturity: How the best and brightest came of age. *Psychology Today*, 9, 34-39.
- Van der Zee, K., Thijs, M., & Schakel, L. (2002). The Relationship of Emotional Intelligence With Academic Intelligence and the Big Five. *European Journal of Personality*, 16, 103 – 125.
- Van der Zee, K. & Wabeke, R. (2004). Is Trait-Emotional Intelligence Simply or More Than Just a Trait? *European Journal of Personality*, 18, 243-263.
- Van Rooy, D.L., Alonso, A. & Viswesaran, C. (2005). Group differences in emotional intelligence scores: Theoretical and practical implications. *Personality and Individual Differences*, 38, (3), 689-700.
- Vernezze, P.J. (2008). Moderation or the middle way: two approaches to anger. *Philosophy East & West*, 58, (1), 2-16.
- Vigil-Colet, A. & Codorniu-Raga, M. J. (2004). Aggression and inhibition deficit, the role of functional and dysfunctional impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 37, 1431-1440.
- Von der Pahlen, B., Lindman, R., Sarkola, T., Makisalo, H., & Eriksson, C.J.P. (2002). An Exploratory Study on self-Evaluated Aggression and Androgens in Women. *Aggressive Behavior*, 28, 273-280.

- Zeidner, M., Matthews, M., Roberts, R.D., & MacCann, C. (2003). Development of Emotional Intelligence: Towards a Multi- Level Investment Model. *Human Development*, 46, 69-96.
- Zillmann, D. (1983). Arousal and aggression. R.G. Geen, & E. Donnerstein (Eds.) *Aggression: Theoretical and Empirical Reviews*, 1, New York: Academic, pp.75-102.
- Zillmann, D. (1988). Cognition-excitation interdependencies in aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 14, 51-64.
- Wagner, B.M. & Compas, E. (1990). Gender, instrumentality, and expressivity: moderators of the relation between stress and psychological symptoms during adolescence. *American Journal of Community Psychology*, 18, 383-406.
- Wagstaff, G., & Rowledge, A. (1995). Stoicism: Its relation to gender, attitude toward poverty, and reactions to emotive material. *Journal of Social Psychology*, 135, 181-184.
- Wentzel, K.R. & Caldwell, K. (1997). Friendships, Peer Acceptance and Group Membership: Relations to Academic Achievement in Middle Schoolchild Development. *Psychological Assessment*, 68., (6), 67-83.
- Williams, T. Y. & Boyd, J.C.(1996). Factor structure and convergent validity of aggression Questionnaire in an offender population. *Psychological Assessment*. 8, 398-403.
- Wilson, J. Q. & Herrnstein, R. J. (1985). *Crime and human nature*. New York: Simon & Schuster.

Pielikumi

1. pielikums

1. tabula Bar-On EI aptaujas adaptācijas latviešu valodā izlases un Bar-On EI oriģinālās aptaujas adaptācijas procesa izlases (Ziemeļ Amerika) sastāva salīdzinājums procentos pēc dzimuma, vecuma un izglītības

<i>Izglītības līmenis</i>	<i>Oriģinālā izlase</i> <i>N=3831</i>	<i>Latviešu izlase</i> <i>N=381</i>
Vīrieši	48,8%	47%
Sievietes	51,2%	53%
15-19 gadi	11%	-
20-29 gadi	27,9%	48,3%
30-39 gadi	21,8%	51,7%
40-49 gadi	22,8%	-
50-59 gadi	10%	-
60 un vairāk gadi	1,6%	-
Nav informācijas par vecumu	4,9%	-
Pamatskola	0,6%	0,5%
Vidusskola	27,6%	26%
Profesionālo tehniskā skola	1,1%	14%
Augstskolu studenti	46,3%	30,5%
Augstākā izglītība	9%	29%
Citi / nav informācijas	15,4%	-

2. tabula Agresijas aptaujas adaptācijas latviešu valodā izlases un Bassa un Perija oriģinālās Agresijas aptaujas adaptācijas procesa izlases sastāva salīdzinājums procentos pēc dzimuma un vecuma

<i>Izglītības līmenis</i>	<i>Oriģinālā izlase</i> <i>N=1253</i>	<i>Latviešu izlase</i> <i>N=381</i>
Vīrieši	48,8%	47%
Sievietes	51,2%	53%
18-20 gadi	100%	-
20-25 gadi	-	48,3%
30-35 gadi	-	51,7%

3. tabula Stoicisma aptaujas adaptācijas latviešu valodā izlases un Vagstafa un Rovledža oriģinālās Stoicisma aptaujas adaptācijas procesa izlases sastāva salīdzinājums procentos pēc dzimuma un vecuma

<i>Izglītības līmenis</i>	<i>Oriģinālā izlase</i> <i>N=62</i>	<i>Latviešu izlase</i> <i>N=381</i>
Vīrieši	48,4%	47%
Sievietes	51,6%	53%
20-50 gadi	100%	100%

4. tabula Bassa-Perija Agresijas aptaujas oriģinālās versijas faktoru matrica
(Buss & Perry, 1992, 459.lpp.)
(pantu numerācija tāda pati kā latviešu versijai)

Faktori	Faktoru svāri			
	1.fakt.	2.fakt.	3.fakt.	4.fakt.
Fiziskā agresija (1.fakt.)				
16.	0,61	-0,08	0,14	-0,02
21.	0,84	-0,04	-0,06	0,00
11.	0,64	0,06	-0,06	0,02
5.	0,51	-0,10	0,16	-0,04
17.	0,65	0,10	-0,12	0,00
24.	0,65	-0,09	0,08	0,05
29.	0,63	0,04	-0,05	-0,02
6.	0,52	0,09	0,17	0,08
12.	0,52	0,02	0,18	0,03
Verbālā agresija (3.fakt.)				
4.	0,07	0,46	0,00	-0,21
18.	-0,03	0,40	0,25	0,20
23.	0,17	0,46	0,17	-0,05
10.	0,05	0,38	0,26	0,15
27.	-0,01	0,51	0,32	0,03
Dusmas (2.fakt.)				
7.	0,01	0,06	0,51	0,01
13.	0,07	0,19	0,44	0,12
28.	0,24	-0,05	0,43	0,19
1.	-0,02	-0,01	0,65	0,07
22.	0,12	0,17	0,61	-0,01
26.	0,14	-0,02	0,71	0,04
19.	0,12	0,02	0,72	-0,06
Naidīgums (4.fakt.)				
8.	0,06	-0,15	0,23	0,43
15.	0,05	-0,21	0,04	0,55
2.	0,08	-0,24	0,01	0,61
25.	-0,04	-0,09	0,29	0,50
9.	-0,03	0,04	0,02	0,48
14.	0,00	0,10	-0,12	0,44
20.	-0,01	-0,19	0,12	0,65
3.	0,08	0,12	0,13	0,56

5. tabula Papildus izveidotie jautājumi Agresijas skalai

Verbālās agresijas skala:

1. Ja mani aizskar, es varu uzkliegt.
2. Es mēdzu izteikt asas piezīmes par citu rīcību.
3. Es mēdzu citus izsmiet draugu un paziņu lokā.
4. Es nelaižu garām iespēju izteikt aizrādījumu, ja otrs cilvēks ir to pelnījis.
5. Es mēdzu lietot dažādus aizskarošus vārdus.

Dusmu skala:

1. Es acīmredzami sadusmojos ikreiz, kad tam ir iemesls.
2. Citi cilvēki viegli pamana manas dusmas.

Naidīguma skala:

1. Es domāju, ka citi pārsvarā rīkojas nepareizi.
2. Ja man būtu teikšana, es daudziem cilvēkiem norādītu viņu „īsto” vietu.
3. Es domāju, ka citi ir nelabvēlīgi noskaņoti pret mani.

6. tabula Bar-On EI aptaujas latviešu versijas pantu diskriminācijas un reakcijas indeksi

<i>Panta Nr.</i>	<i>Diskriminācijas indekss</i>	<i>Reakcijas Indekss (M)</i>	<i>SD</i>
<i>Savu emociju apzināšanās</i>			
7.p.	0,63**	3,37	1,09
9.p.	0,53**	4,02	0,87
23.p.	0,65**	2,92	1,16
35.p.	0,57**	3,67	0,92
52.p.	0,7**	3,27	1,02
63.p.	0,57**	3,86	0,81
88.p.	0,46**	3,86	0,81
116.p.	0,62**	3,41	0,92
<i>Pašpārliecība</i>			
22.p.	0,56**	3,76	1
37.p.	0,58**	3,25	0,98
67.p.	0,63**	3,79	0,88
82.p.	0,52**	2,95	1,02
96.p.	0,65**	3,61	0,85
111.p.	0,62**	3,5	0,92
126.p.	0,62**	3,57	0,9
<i>Pašcieņa</i>			
11.p.	0,6**	3,61	0,87
24.p.	0,64**	3,47	1,03
40.p.	0,67**	3,73	0,89
56.p.	0,62**	3,42	1,06
70.p.	0,7**	3,98	1,02
85.p.	0,7**	3,76	0,84
100.p.	0,63**	3,94	0,99
114.p.	0,68**	3,62	0,88
129.p.	0,62**	3,55	0,91
<i>Pašaktualizācija</i>			
6.p.	0,41**	4,08	0,8
21.p.	0,62**	3,84	1,07
36.p.	0,59**	3,78	1,03
51.p.	0,55**	3,77	0,94
66.p.	0,66**	3,96	0,93
81.p.	0,59**	4,05	0,79
95.p.	0,54**	4,4	0,81
110.p.	0,56**	4,03	0,82
125.p.	0,65**	3,66	1,06
<i>Neatkarība</i>			
3.p.	0,52**	2,2	1,05
19.p.	0,6**	3,56	0,86
32.p.	0,69**	3,76	1,01
48.p.	0,68**	3,71	0,94
92.p.	0,66**	3,15	1,06
107.p.	0,41**	2,38	0,88
121.p.	0,51**	3,02	0,89

Empātija			
18.p.	0,43**	3,75	0,9
44.p.	0,6**	3,62	0,86
55.p.	0,49**	4,13	0,84
61.p.	0,59**	3,94	1
72.p.	0,6**	3,67	0,85
98.p.	0,61**	3,75	0,8
119.p.	0,54**	3,82	0,87
124.p.	0,45**	3,81	0,87
Starppersonu attiecības			
10.p.	0,52**	3,43	1,12
23.p.	0,53**	2,92	1,16
31.p.	0,57**	3,98	0,87
39.p.	0,66**	3,42	1,06
55.p.	0,42**	4,13	0,84
62.p.	0,59**	3,52	0,77
69.p.	0,62**	3,93	0,88
84.p.	0,47**	3,75	0,86
99.p.	0,6**	3,93	0,68
113.p.	0,63**	3,79	0,9
128.p.	0,54**	4,06	0,93
Sociālā atbildība			
16.p.	0,57**	4,06	0,82
30.p.	0,56**	3,46	1,11
46.p.	0,41**	4,02	0,82
62.p.	0,52**	3,94	1
72.p.	0,63**	3,67	0,85
76.p.	0,52**	3,37	1,16
90.p.	0,52**	4,16	0,73
98.p.	0,59**	3,75	0,8
104.p.	0,6**	3,91	0,93
119.p.	0,55**	3,82	0,87
Problēmu risināšana			
1.p.	0,51**	3,9	0,83
15.p.	0,59**	3,95	0,86
29.p.	0,59**	3,63	1,03
45.p.	0,66**	3,64	0,86
60.p.	0,75**	3,78	0,88
75.p.	0,53**	3,42	0,85
89.p.	0,73**	3,8	0,82
118.p.	0,53**	3,31	0,89
Reālistiskums			
8.p.	0,47**	3,57	0,94
35.p.	0,52**	3,67	0,92
38.p.	0,51**	3,71	1,04
53.p.	0,56**	3,55	0,95
68.p.	0,46**	3,62	1,05
83.p.	0,59**	2,94	1,11
88.p.	0,47**	3,86	0,81

97.p.	0,47**	3,29	0,9
112.p.	0,44**	3,88	0,91
127.p.	0,48**	3,77	0,81
<hr/>			
Elastība			
14.p.	0,64**	3,42	1
28.p.	0,73**	3,49	1,01
43.p.	0,38**	3,05	0,92
59.p.	0,63**	3,51	1,05
74.p.	0,47**	3,09	0,86
87.p.	0,61**	3,22	0,91
103.p.	0,67**	3,07	0,93
131.p.	0,66**	3,31	1,14
<hr/>			
Stresa tolerance			
4.p.	0,54**	3,7	0,85
20.p.	0,56**	3,92	0,84
33.p.	0,59**	3,14	1,07
49.p.	0,58**	3,42	1,01
64.p.	0,62**	3,26	1
78.p.	0,67**	3,39	0,89
93.p.	0,61**	2,93	0,86
108.p.	0,56**	3,83	0,89
122.p.	0,51**	3,08	0,86
<hr/>			
Impulsu kontrole			
13.p.	0,67**	3,49	1,03
27.p.	0,42**	3,44	1,03
42.p.	0,69**	3,63	1,07
58.p.	0,54**	4,05	1,02
73.p.	0,58**	2,93	1,1
86.p.	0,65**	3,43	0,94
102	0,7**	3,2	1,02
117.p.	0,69**	3,16	1,01
130.p.	0,74**	3,59	1,05
<hr/>			
Laiimes izjūta			
2.p.	0,7**	3,7	1,04
17.p.	0,59**	4,19	0,95
31.p.	0,66**	3,98	0,87
47.p.	0,68**	3,69	0,97
62.p.	0,57**	3,52	0,77
77.p.	0,67**	3,61	0,92
91.p.	0,65**	3,51	1,04
105.p.	0,42**	4,44	0,89
120.p.	0,51**	4,21	0,87
<hr/>			
Optimisms			
11.p.	0,53**	3,61	0,87
20.p.	0,69**	3,92	0,84
26.p.	0,58**	4,01	0,86
54.p.	0,55**	4,21	0,85
80.p.	0,61**	3,83	0,87
106.p.	0,62**	4,19	0,91

108.p.	0,73**	3,83	0,89
132.p.	0,54**	3,71	0,92
Vidējie rādītāji	0,57**	3,55	

** p<0,01

7. tabula Bar-On EI aptaujas pantu latviešu valodā apakšfaktoru struktūra

Panti	Faktori												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Pašcieņa													
11.	0,39	0,38											
24.	0,51												
40.		0,47											
56.		0,41											
70.		0,49											
85.		0,68											
100.		0,46											
114.		0,59											
129.		0,56											
Sociālā atbildība													
16.						0,58							
30.										0,49			
46.													
61.						0,50							
72.						0,57							
76.										0,44			
90.			0,42										
98.						0,64							
104.						0,38				0,40			
119.						0,50							
Impulsu kontrole													
13.				0,67									
27.												0,55	
42.				0,60									
58.												0,44	
73.				0,53									
86.				0,61									
102.				0,66									
117.				0,71									
130.				0,72									
Problēmu risināšana													
1.													
15.			0,55										
29.			0,54										
45.			0,59										
60.			0,66										
75.	0,48												
89.			0,65										
118.	0,44			0,36									
Savu emociju apzināšanās													
7.					0,59								
9.			0,35										
23.					0,67								
35.													
52.					0,72								
63.			0,44										
88.			0,55										
116.					0,51								
Pašpārliecība													

22.		0,44		
37.	0,36			
67.	0,41			
82.	0,46			
96.	0,48			
111.	0,51			
126.	0,60			
Neatkarība				
3.	0,38			
19.	0,58			
32.	0,64			
48.	0,58			
107.			-0,53	
121.	0,39			
Elastība				
14.			0,52	
28.			0,59	
43.			0,35	
59.			0,65	
74.				0,59
87.				0,48
103.				0,56
131.			0,52	
Stresa tolerance				
4.	0,36			
20.	0,46			
33.				
49.	0,37			
64.		0,53		
78.	0,36			
93.	0,53			
108.	0,52			
122.				
Starppersonu attiecības				
10.		0,59		
23.		0,67		
31.	0,49		0,37	
39.			0,38	0,36
55.				
62.	0,35		0,37	
69.			0,35	
84.			0,43	
99.		0,44		
113.			0,45	
128.			0,54	
Empātija				
18.		0,37		0,54
44.				0,51
55.		0,35		
61.		0,50		
72.		0,57		
98.		0,64		
119.		0,50		
124.				
Realitātes izjūta				

8.				
35.				
38.				0,55
68.				
83.				0,63
88.		0,55		
97.				0,43
112.		0,37		
127.	0,48			
Optimisms				
11.	0,39	0,38		
20.			0,46	
26.		0,45		
54.				
80.		0,47		
106.		0,40		
108.		0,52		
132.				
Laiimes izjūta				
2.		0,49		
17.				0,38
31.		0,49		
47.		0,69		
62.		0,35		
77.		0,48	0,39	
91.		0,49		
105.		0,35		
120.				0,54
Pašaktualizācija				
6.		0,36		0,37
21.				0,48
36.			0,35	
51.			0,42	
66.		0,36		
81.		0,44		0,36
95.				0,40
110.				
125.	0,36			0,43

8. tabula Bar-On EI oriģinālās aptaujas pantu faktoru struktūra

Panti	Faktori												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Pašcieņa													
11.	0,45												
24.	0,55					0,43							
40.	0,57												
56.	0,7												
70.	0,69												
85.	0,64												
100.	0,69												
114.	0,69												
129.	0,65												
Sociālā atbildība													
16.		0,54											
30.		0,55											
46.		0,32											
61.		0,51											
72.		0,66											
76.		0,43											
90.		0,47											
98.		0,58											
104.		0,50											
119.		0,58											
Impulsu kontrole													
13.								0,71					
27.			0,60										
42.			0,47										
58.			0,41										
73.			0,39										
86.											0,53		
102.			0,51										
117.								0,74					
130.								0,72					
Problēmu risināšana													
1.				0,53									
15.				0,70									
29.				0,63									
45.				0,61									
60.				0,69									
75.						0,47							
89.				0,64									
118.						0,38							
Savu emociju apzināšanās													
7.					0,73								
9.					0,53								
23.					0,74								
35.	0,37				0,32								
52.					0,74								
88.												0,32	
116.					0,63								
Pašpārliecība													
22.						0,44							

37.	0,47	0,28		
67.		0,39		
82.		0,29		
96.	0,47	0,32		
111.		0,55		
126.		0,52		
Neatkarība				
3.		0,55		
19.		0,60		
32.		0,66		
48.		0,61		
92.		0,69		
107.		0,43		
121.		0,40		
Elastība				
14.			0,36	
28.			0,45	
43.			0,61	
59.			0,43	
74.			0,51	
87.			0,53	
103.			0,68	
131.			0,48	
Stresa tolerance				
4.				0,56
20.				0,48
33.				0,60
49.				0,49
64.				0,47
78.				0,54
93.		0,33		0,30
108.				0,51
122.				0,40
Starppersonu attiecības				
10.	0,53			
23.	0,74			
31.				0,38
39.				0,62
55.				0,23
62.				0,57
69.				0,43
84.				0,35
99.	0,42			0,40
128.				0,49
Empātija				
18.				0,51
44.				0,47
55.				0,33
61.	0,51			
72.	0,66			
98.	0,58			0,35
119.	0,58			
124.	0,50			0,21
Realitātes izjūta				
8.				0,34

35.	0,37			0,34
38.				0,56
53.				0,40
68.				0,47
83.				0,56
88.				0,32
97.		0,53		0,20
112.				0,48
127.				0,32
Optimisms				
11.	0,45			
20.			0,47	
26.	0,34			
54.		0,33		
80.			0,36	
106.	0,34			
108.			0,51	
132.	0,43			
Laiimes izjūta				
2.	0,46			
17.				0,33
31.				0,38
47.	0,61			
62.				0,57
77.	0,53			
91.	0,63			
105.				0,62
120.				0,63
Pašaktualizācija				
6.	0,35			
21.	0,39			
36.	0,37			
51.	0,39			
66.				0,39
81.				0,46
95.				0,62
110.				0,50
125.	0,33			

9. tabula Bar-On EI aptaujas apakšskalū latviešu versijas faktoru struktūta

<i>Skalas</i>	<i>Faktori</i>				
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Savu emociju apzināšanās	0,37	0,14	0,26	0,74	-0,13
Pašpārlicēba	0,25	0,72	0,04	0,39	-0,17
Pašcieņa	0,71	0,34	0,08	0,31	0,19
Pašaktualizācija	0,59	0,35	0,32	0,16	0,07
Neatkarība	0,19	0,77	-0,16	0,10	0,09
Empātija	0,21	0,03	0,87	0,18	-0,01
Starppersonu attiecības	0,70	0,02	0,33	0,42	-0,16
Sociālā atbildība	0,06	-0,06	0,91	0,14	0,05
Problēmu risināšana	0,13	0,61	0,49	0,03	0,26
Realitātes izjūta	0,11	0,24	0,16	0,77	0,39
Elastība	0,69	0,27	0,01	-0,06	0,11
Stresa tolerance	0,52	0,57	0,06	0,04	0,34
Impulsu kontrole	0,16	0,09	0,05	0,07	0,91
Optimisms	0,54	0,46	0,45	0,08	0,13
Laiimes izjūta	0,85	0,07	0,09	0,24	0,09

10. tabula Bar-On EI aptaujas atsevišķu apakšskalu galvenā faktora svāri

<i>Pants</i>	<i>Faktora svārs</i>	<i>Pants</i>	<i>Faktora svārs</i>	<i>Pants</i>	<i>Faktora svārs</i>
Savu emociju apzināšanās		Pašpārlicība		Pašcieņa	
7.	0,62	22.	0,49	11.	0,58
9.	0,52	37.	0,58	24.	0,60
23.	0,66	67.	0,66	40.	0,68
35.	0,55	82.	0,42	56.	0,58
52.	0,71	96.	0,69	70.	0,71
63.	0,58	111.	0,63	85.	0,74
88.	0,41	126.	0,66	100.	0,62
116.	0,63			114.	0,67
				129.	0,65
Īpašvērtība	2,8		2,5		3,8
Dispersijas procents	34,99		35,7		42,18
Pašaktualizācija		Neatkarība		Empātija	
6.	0,56	3.	0,40	18.	0,29
21.	0,52	19.	0,61	44.	0,60
36.	0,52	32.	0,77	55.	0,46
51.	0,51	48.	0,70	61.	0,62
66.	0,59	92.	0,68	72.	0,70
81.	0,60	107.	0,32	98.	0,65
95.	0,57	121.	0,43	119.	0,51
110.	0,55			124.	0,47
125.	0,65				
Īpašvērtība	2,87		2,35		2,44
Dispersijas procents	31,88		33,6		30,51
Starppersonu attiecības		Sociālā atbildība		Problēmu risināšana	
10.	0,40	16.	0,60	1.	0,43
23.	0,42	30.	0,50	15.	0,62
31.	0,62	46.	0,29	29.	0,56
39.	0,69	61.	0,52	45.	0,67
55.	0,40	72.	0,74	60.	0,79
62.	0,59	76.	0,42	75.	0,44
69.	0,63	90.	0,56	89.	0,77
84.	0,46	98.	0,62	118.	0,46
99.	0,63	104.	0,58		
113.	0,66	119.	0,54		
128.	0,53				
Īpašvērtība	3,42		3,03		2,95
Dispersijas procents	31,1		30,3		36,86
Ralitātes izjūta		Elastība		Stresa tolerance	
8.	0,48	14.	0,63	4.	0,57
35.	0,55	28.	0,76	20.	0,59
38.	0,52	43.	0,27	33.	0,57
53.	0,60	59.	0,64	49.	0,54
68.	0,39	74.	0,48	64.	0,56
83.	0,60	87.	0,59	78.	0,68
88.	0,47	103.	0,67	93.	0,57
97.	0,43	131.	0,67	108.	0,59

112.	0,39		122.	0,45	
127.	0,49				
Īpašvērtība	2,45	2,91		2,94	
Dispersijas procents	24,5	36,36		32,65	
Impulsu kontrole		Laiques izjūta		Optimisms	
13.	0,66	2.	0,71	11.	0,54
27.	0,32	17.	0,53	20.	0,74
42.	0,67	31.	0,70	26.	0,59
58.	0,47	47.	0,66	54.	0,51
73.	0,56	62.	0,54	80.	0,58
86.	0,64	77.	0,64	106.	0,58
102.	0,74	91.	0,64	108.	0,74
117.	0,70	105.	0,28	132.	0,46
130.	0,77	120.	0,43		
Īpašvērtība	3,57	3,07		2,86	
Dispersijas procents	39,63	34,13		35,76	

11. tabula Bar-On EI aptaujas summārā EI un un atsevišķu faktoru galvenā faktora svāri

<i>Faktori, apakšskālas</i>	<i>Faktora svārs</i>	<i>Apakšskālas</i>	<i>Faktora svārs</i>	<i>Apakšskālas</i>	<i>Faktora svārs</i>
EI		Intrapersonālais faktors		Interpersonālais faktors	
Intrapersonālais faktors	0,88	Savu emociju apzināšanās	0,68	Empātija	0,93
Interpersonālais faktors	0,66	Pašpārlicība	0,80	Starppersonu attiecības	0,70
Adaptācijas faktors	0,87	Pašcieņa	0,83	Sociālā atbildība	0,89
Stresa vadīšanas faktors	0,70	Pašaktualizācija	0,76		
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,88	Neatkarība	0,67		
Īpašvērtība	3,24		2,81		2,14
Dispersijas procents	64,79		56,26		71,4
Adaptācijas faktors		Stresa vadīšanas faktors		Vispārējā garastāvokļa faktors	
Problēmu risināšana	0,78	Stresa tolerance	0,83	Laiques izjūta	0,88
Realitātes izjūta	0,74	Impulsu kontrole	0,83	Optimisms	0,88
Elastība	0,64				
Īpašvērtība	1,56		1,36		1,56
Dispersijas procents	51,99		68,12		78,01

12. tabula Emocionālā intelekta faktoru standartizēto vērtību aprakstošās statistikas rādītāji vīriešiem un sievietēm 20-25 un 30-35 gadu vecumā (M= 19 kopējā izlasē)

	<i>Vīrieši</i>				<i>Sievietes</i>			
	<i>20-25 gadi, n=85</i>		<i>30-35 gadi, n=94</i>		<i>20-25 gadi, n=96</i>		<i>30-35 gadi, n=106</i>	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Intrapersonālais faktors	20,05	2,9	20,03	2,99	19,8	3,27	20,11	2,86
Interpersonālais faktors	18,57	2,6	19,36	3,08	20,54	2,9	21,22	2,71
Adaptācija	19,72	3,05	20,33	3,09	19,73	3,2	20,18	2,67
Stresa pārvaldīšana	20,54	2,9	20,99	2,74	18,93	3,26	19,89	2,75
Vispārējais garastāvoklis	20,1	2,66	19,64	3,17	19,92	3,63	20,3	2,42

13. tabula Aprakstošās statistikas rādītāji faktoriem, kurus statistiski nozīmīgi ietekmē profesija un profesijas un vecuma mijiedarbība 20-25 un 30-35 gadu vecuma grupām

	<i>Sociāli orientētas profesijas</i>				<i>Profesijas, kuras nav sociālo orientētas</i>			
	<i>20-25 vec. n=151</i>		<i>30-35 vec. n=159</i>		<i>20-25 vec. n=30</i>		<i>30-35 vec. n=41</i>	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Kopējais EI	472,11	42,26	479,24	42,00	466,93	45,13	477,15	43,18
<i>Intrapersonālais f.</i>	145,26	16,5	145,63	15,14	143,83	14,97	146,51	15,97
Savu emociju apzināš.	28,41	4,69	28,91	4,22	27,67	3,77	28,22	4,04
Pāspārlicība	24,66	3,69	24,14	3,7	23,7	3,57	25,02	3,41
Pašcieņa	33,17	5,81	33,01	4,73	33,9	5,14	33,05	5,25
Pašaktualizācija	37,44	4,54	37,84	3,6	37,5	4,61	37,98	4,08
Neatkarība	21,59	3,68	21,72	3,69	21,07	3,62	22,24	3,67
<i>Interpersonālais f.</i>	109,02	11,25	111,87	11,29	105,77	10,49	108,93	12,41
Empātija	30,04	3,59	31,36	3,4	29,3	4,08	30,66	3,92
Starppers. attiecības	41,23	5,57	41,02	5,07	40,23	5,41	40,61	6,14
Sociālais atbildīgums	37,75	4,65	39,5	4,51	36,23	4,57	37,66	4,86
<i>Adaptācijas f.</i>	90,83	9,53	92,4	9,08	90,17	10,51	92,07	8,23
Problēmu risināšana	29,22	3,86	29,68	3,97	28,7	4,95	30,17	3,69
Realitātes izjūta	35,4	4,67	36,7	4,16	34,33	3,92	36,1	4,8
Elastība	26,21	4,48	26,01	4,57	27,13	4,34	25,8	4,56
<i>Stresa pārvaldītš. f.</i>	60,51	8,92	62,74	8,11	60,87	9,23	63,88	7,15
Stresa tolerance	30,48	4,76	30,67	4,46	30,97	4,72	31,68	4,46
Impulsu kontrole	30,03	5,89	32,08	5,29	29,9	5,92	32,2	4,57
<i>Vispārējā garastāv. f.</i>	66,49	8,17	66,6	6,89	66,3	8,13	65,76	8,07
Optimisms	31,18	4,07	31,75	3,75	31,2	3,86	31,05	4,51
Laiemes izjūta	35,31	5,17	34,85	4,15	35,1	5,14	34,71	4,65
Agresija	74,25	11,05	68,32	8,75	76,5	12,36	71,88	10,18
Fiziskā agresija	20,69	5,76	18,45	4,85	23,00	7,25	19,95	5,3
Verbālā agresija	16,05	2,44	14,83	2,12	15,57	2,47	16,12	2,06
Naidīgums	20,14	3,37	19,82	2,86	20,47	2,85	20,32	3,67
Dusmas	22,66	5	20,13	4,1	22,64	4,84	20,85	4,69
Stoicisms	66,28	9,37	68,06	9,47	63,93	9,3	66,27	9,26

14.tabula. Pīrsona korelācijas koeficienti starp emocionālo intelektu, agresiju un stoicismu 20-25 gadus veciem vīriešiem

	Stoicisms	Agresija	Fiziskā agresija	Verbālā agresija	Naidīgums	Dusmas
Emocionālais intelekts	0,15	-0,43**	-0,31**	0,13	-0,33**	-0,54**
Intrapersonālais faktors	0,16	-0,3**	-0,21	0,23*	-0,28**	-0,41**
Savu emociju apzināšanās	0,25*	-0,12	-0,06	0,06	-0,14	-0,24*
Pašpārlicība	0,03	-0,1	-0,1	0,4**	-0,1	-0,24*
Pašcieņa	0,05	-0,35**	-0,24*	0,11	-0,3**	-0,43**
Pašaktualizācija	0,26*	-0,3**	-0,24*	0,07	-0,27*	-0,29**
Neatkarība	-0,03	-0,19	-0,13	0,3**	-0,21	-0,3**
Interpersonālais faktors	0,3**	-0,23*	-0,23*	0,08	-0,16	-0,24*
Empātija	0,25*	-0,18	-0,15	0,11	-0,04	-0,29**
Starppersonu attiecības	0,25*	-0,15	-0,17	0,09	-0,22*	-0,1
Sociālais atbildīgums	0,22*	-0,22*	-0,23*	-0,01	-0,07	-0,21*
Adaptācijas faktors	0,001	-0,38**	-0,21*	0,04	-0,26*	-0,57**
Problēmu risināšana	0,01	-0,22*	-0,16	0,08	-0,04	-0,37**
Realitātes izjūta	-0,01	-0,42**	-0,24*	-0,01	-0,35**	-0,56**
Elastība	0,01	-0,24*	-0,09	0,02	-0,2	-0,4**
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,07	-0,59**	-0,43**	-0,07	-0,39**	-0,64**
Stresa tolerance	0,1	-0,32**	-0,23*	0,24*	-0,28*	-0,4**
Impulsu kontrole	-0,17	-0,64**	-0,47**	-0,27*	-0,37**	-0,66**
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,18	-0,28*	-0,2	0,15	-0,28**	-0,33**
Optimisms	0,08	-0,18	-0,09	0,23*	-0,13	-0,32**
Laires izjūta	0,22*	-0,28**	-0,23*	0,03	-0,33**	-0,23*
Stoicisms		-0,05	-0,14	0,06	-0,03	0,06

**p<0,01

* p<0,05

15.tabula Pīrsona korelācijas koeficienti starp emocionālo intelektu, agresiju un stoicismu 30-35 gadus veciem vīriešiem

	<i>Stoicisms</i>	<i>Agresija</i>	<i>Fiziskā agresija</i>	<i>Verbālā agresija</i>	<i>Naidīgums</i>	<i>Dusmas</i>
Emocionālais intelekts	-0,02	-0,47**	-0,32**	0,05	-0,3**	-0,57**
Intrapersonālais faktors	-0,03	-0,41**	-0,26*	0,08	-0,35**	-0,47**
Savu emociju apzināšanās	-0,02	-0,29**	-0,16	-0,03	-0,33**	-0,28**
Pašpārliecība	0,06	-0,26*	-0,19	0,2	-0,2	-0,35**
Pašcieņa	-0,04	-0,45**	-0,3**	0,02	-0,36**	-0,48**
Pašaktualizācija	0,01	-0,28**	-0,14	0,09	-0,22*	-0,41**
Neatkarība	-0,15	-0,32**	-0,23*	0,04	-0,27**	-0,31**
Interpersonālais faktors	0,1	-0,3**	-0,22*	-0,01	-0,15	-0,38**
Empātija	-0,02	-0,22*	-0,21*	0,05	-0,02	-0,33**
Starppersonu attiecības	0,18	-0,26*	-0,12	-0,07	-0,23*	-0,33**
Socialais atbildīgums	0,04	-0,28**	-0,26*	0,01	-0,08	-0,32**
Adaptācijas faktors	-0,07	-0,42**	-0,34**	0,1	-0,21*	-0,53**
Problēmu risināšana	0,03	-0,32**	-0,33**	0,03*	-0,01	-0,49**
Realitātes izjūta	-0,13	-0,28**	-0,19	0,01	-0,26*	-0,28**
Elastība	-0,04	-0,33**	-0,24*	-0,01	-0,17	-0,41**
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,18	-0,53**	-0,31**	-0,01	-0,31**	-0,68**
Stresa tolerance	-0,17	-0,41**	-0,23*	0,08	-0,36**	-0,5**
Impulsu kontrole	-0,14	-0,5**	-0,3**	-0,09	-0,17	-0,67**
Vispārējā garastāvokļa f.	0,05	-0,46**	-0,33**	0,07	-0,31**	-0,54**
Optimisms	0,05	-0,4**	-0,35**	0,18	-0,2	-0,48**
Laires izjūta	0,04	-0,44**	-0,25*	-0,05	-0,36**	-0,49**
Stoicisms		-0,03	-0,11	-0,03	-0,01	0,09

**p<0,01

* p<0,05

16.tabula. Pīrsona korelācijas koeficienti starp emocionālo intelektu, agresiju un stoicismu 20-25 gadus vecām sievietēm

	<i>Stoicisms</i>	<i>Agresija</i>	<i>Fiziskā agresija</i>	<i>Verbālā agresija</i>	<i>Naidīgums</i>	<i>Dusmas</i>
Emocionālais intelekts	0,07	-0,46**	-0,26**	-0,05	-0,42**	-0,51**
Intrapersonālais faktors	0,04	-0,26*	-0,13	0,13	-0,39**	-0,29**
Savu emociju apzināšanās	0,29**	-0,19	-0,11	-0,05	-0,28**	-0,13
Pašpārliecība	-0,1	0,01	0,06	0,38**	-0,24*	-0,06
Pašcieņa	0,01	-0,34**	-0,14	-0,01	-0,38**	-0,41**
Pašaktualizācija	0,04	-0,28**	-0,25*	0,03	-0,24*	-0,24*
Neatkarība	-0,17	-0,04	0,05	0,25*	-0,22*	-0,12
Interpersonālais faktors	0,38**	-0,25*	-0,23*	-0,09	-0,24*	-0,15
Empātija	0,28**	-0,17	-0,22*	-0,07	-0,1	-0,08
Starppersonu attiecības	0,26*	-0,2*	-0,11	0,05	-0,34**	-0,18
Sociālais atbildīgums	0,38**	-0,22*	-0,26*	-0,23*	-0,08	-0,09
Adaptācijas faktors	0,04	-0,45**	-0,28**	-0,14	-0,31**	-0,51**
Problēmu risināšana	-0,04	-0,27**	-0,21*	-0,14	-0,06	-0,34**
Realitātes izjūta	0,11	-0,33**	-0,2*	-0,12	-0,23*	-0,35**
Elastība	0,01	-0,37**	-0,19	-0,04	-0,35**	-0,4**
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,24*	-0,68**	-0,39**	-0,29**	-0,35**	-0,84**
Stresa tolerance	-0,24*	-0,36**	-0,06	-0,002	-0,34**	-0,56**
Impulsu kontrole	-0,16	-0,73**	-0,54**	-0,44**	-0,24*	-0,8**
Vispārējā garastāvokļa f.	0,01	-0,3**	-0,09	0,03	-0,36**	-0,36**
Optimisms	-0,06	-0,29**	-0,1	-0,01	-0,27**	-0,37**
Laiemes izjūta	0,05	-0,27**	-0,07	0,06	-0,38**	-0,31**
Stoicisms		-0,07	-0,15	-0,2	-0,08	0,1

**p<0,01

* p<0,05

17. tabula Pīrsona korelācijas koeficienti starp emocionālo intelektu, agresiju un stoicismu 30-35 gadus vecām sievietēm

	<i>Stoicisms</i>	<i>Agresija</i>	<i>Fiziskā agresija</i>	<i>Verbālā agresija</i>	<i>Naidīgums</i>	<i>Dusmas</i>
Emocionālais intelekts	0,08	-0,41**	-0,18	-0,001	-0,3**	-0,49**
Intrapersonālais faktors	0,13	-0,21*	-0,08	0,18	-0,22*	-0,29**
Savu emociju apzināšanās	0,41**	-0,2*	-0,09	0,04	-0,31**	-0,16
Pašpārliecība	0,09	-0,07	-0,03	0,39**	-0,22*	-0,15
Pašcieņa	0,02	-0,28**	-0,11	-0,02	-0,22*	-0,33**
Pašaktualizācija	0,13	-0,15	-0,08	-0,02	-0,05	-0,19
Neatkarība	-0,15	-0,05	0,00	0,32**	0,00	-0,21*
Interpersonālais faktors	0,19	-0,35**	-0,2*	-0,15	-0,31**	-0,31**
Empātija	0,14	-0,24*	-0,09	-0,09	-0,24*	-0,22*
Starppersonu attiecības	0,29**	-0,3**	-0,12	-0,09	-0,3**	-0,3**
Socialais atbildīgums	0,02	-0,34**	-0,28**	-0,19	-0,21*	-0,24*
Adaptācijas faktors	-0,03	-0,25**	-0,07	0,09	-0,19	-0,39**
Problēmu risināšana	-0,08	-0,14	-0,04	0,11	-0,07	-0,26**
Realitātes izjūta	-0,04	-0,3**	-0,15	-0,14	-0,27**	-0,27**
Elastība	0,05	-0,07	0,04	0,19*	-0,04	-0,24*
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,17	-0,56**	-0,31**	-0,22*	-0,17	-0,69**
Stresa tolerance	-0,18	-0,3**	-0,05	0,05	-0,13	-0,49**
Impulsu kontrole	-0,11	-0,55**	-0,39**	-0,33**	-0,14	-0,59**
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,14	-0,33**	-0,08	-0,04	-0,33**	-0,37**
Optimisms	0,09	-0,15	0,01	0,12	-0,19	-0,21*
Laiemes izjūta	0,14	-0,38**	-0,12	-0,15	-0,35**	-0,4**
Stoicisms		-0,03	-0,03	0,04	-0,34**	0,15

**p<0,01

* p<0,05

18. tabula z kritērijs divu korelācijas koeficientu salīdzināšanai kopējai Agresijai

<i>Faktori</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem vīriešiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem sievietēm</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 20-25 gadu veciem respondentiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 30-35 gadus veciem respondentiem</i>
Emocionālais intelekts	0,26	-0,35	0,19	-0,41
Intrapersonālais faktors	0,7	-0,35	-0,26	-1,38
Interpersonālais faktors	0,45	0,7	0,13	0,34
Adaptācijas faktors	0,26	-1,4	0,45	-1,17
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,38	-0,84	0,58	0,21
Vispārējā garastāvokļa faktors	1,15	0,21	0,13	-0,9

19. tabula z kritērijs divu korelācijas koeficientu salīdzināšanai Fiziskās agresijas skalai

<i>Faktori</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem vīriešiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem sievietēm</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 20-25 gadu veciem respondentiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 30-35 gadus veciem respondentiem</i>
Emocionālais intelekts	0,06	-0,56	-0,32	-0,96
Intrapersonālais faktors	0,32	-0,35	-0,52	-1,24
Interpersonālais faktors	-0,06	-0,21	0,00	-0,14
Adaptācijas faktors	0,83	-1,47	0,45	-1,86
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,77	-0,56	-0,26	0,00
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,83	-0,07	-0,71	-1,72

20. tabula z kritērijs divu korelācijas koeficientu salīdzināšanai Verbālās agresijas skalai

<i>Faktori</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem vīriešiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem sievietēm</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 20-25 gadu veciem respondentiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 30-35 gadus veciem respondentiem</i>
Emocionālais intelekts	0,51	-0,34	1,17	0,35
Intrapersonālais faktors	0,96	-0,35	0,65	-0,69
Interpersonālais faktors	0,58	0,42	1,1	0,96
Adaptācijas faktors	-0,38	-1,61	1,17	0,07
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,38	-0,49	1,43	1,45
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,51	0,49	0,78	0,76

21. tabula z kritērijs divu korelācijas koeficientu salīdzināšanai Naidīguma skalai

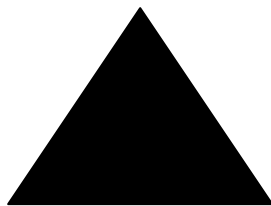
<i>Faktori</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem vīriešiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem sievietēm</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 20-25 gadu veciem respondentiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 30-35 gadus veciem respondentiem</i>
Emocionālais intelekts	-0,19	-0,84	-0,58	0,00
Intrapersonālais faktors	0,45	-1,19	0,71	-0,9
Interpersonālais faktors	-0,06	0,49	0,52	1,1
Adaptācijas faktors	-0,32	-0,84	0,32	-0,14
Stresa pārvaldīšanas faktors	-0,51	-1,26	-0,26	-0,96
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,19	-0,21	0,52	0,14

22. tabula. Z kritērijs divu korelācijas koeficientu salīdzināšanai Dusmu skalai

<i>Faktori</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem vīriešiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem sievietēm</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 20-25 gadu veciem respondentiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 30- 35 gadus veciem respondentiem</i>
Emocionālais intelekts	0,19	-0,14	-0,19	-0,55
Intrapersonālais faktors	0,38	0,00	-0,78	-1,24
Interpersonālais faktors	0,9	1,12	-0,58	-0,48
Adaptācijas faktors	-0,26	-1,05	-0,39	-1,17
Stresa pārvaldīšanas faktors	0,26	-1,05	1,3	0,07
Vispārējā garastāvokļa faktors	1,35	0,07	0,19	-1,17

23. tabula. Z kritērijs divu korelācijas koeficientu salīdzināšanai Stoicismam

<i>Faktori</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem vīriešiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem vecumiem sievietēm</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 20-25 gadu veciem respondentiem</i>	<i>Z vērtības starp abiem dzimumiem 30- 35 gadus veciem respondentiem</i>
Emocionālais intelekts	1,09	-0,07	0,52	-0,69
Intrapersonālais faktors	1,22	-0,63	0,78	-1,1
Interpersonālais faktors	1,28	1,33	-0,52	-0,62
Adaptācijas faktors	0,45	0,49	-0,25	-0,28
Stresa pārvaldīšanas faktors	0,7	-0,49	1,1	-0,07
Vispārējā garastāvokļa faktors	0,83	-0,91	1,1	-0,62

Bar-On EQ-i™

Reivens Bar-Ons

Ievads

Šī aptauja sastāv no apgalvojumiem, kas ļauj Jums raksturot sevi, nosakot, kādā mērā katrs apgalvojums lielākajā daļā gadījumu un situāciju ir *paties attiecībā uz Jūsu jūtām, domām un rīcību*. Katram apgalvojumam ir iespējami 5 atbilžu varianti:

- 1 - **Nekad vai ļoti reti attiecas uz mani**
- 2 - **Reti attiecas uz mani**
- 3 - **Dažreiz attiecas uz mani**
- 4 - **Bieži attiecas uz mani**
- 5 - **Ļoti bieži vai vienmēr attiecas uz mani**

Instrukcija

Izlasiet katru apgalvojumu un izvēlaties, kurš no 5 iespējamajiem variantiem Jums vislabāk atbilst. Atzīmējiet savu izvēli atbilžu lapā, pārsvītrojot to ciparu, kas atbilst izvēlētajam variantam.

Ja apgalvojums neattiecas uz Jums, atzīmējiet to variantu, kurš vislabāk apraksta to, kā Jūs šādās situācijās justos, domātu vai rīkotos. Ja apgalvojumā nav ietverta visa informācija, ko Jūs vēlētos, izvēlieties to atbildi, kura liekas vispiemērotākā pat, ja Jūs neesat pārliecināts par to. Šajā aptaujā nav “pareizu” vai “nepareizu” atbilžu. Atbildiet atklāti un godīgi par to, kāds Jūs patiesībā esat, nevis, kāds Jūs vēlētos būt vai kā Jūs vēlētos tikt uztverts. Izpildes laiks nav ierobežots, tomēr centieties strādāt veikli. Pārliecinieties, ka esat atbildējis uz katru jautājumu.

1. Pārvarot grūtības, es mēģinu virzīties uz priekšu soli pa solim.
2. Man ir grūti izbaudīt dzīvi.
3. Man labāk patīk tāds darbs, kurā man ir diezgan skaidri noteikts, kas man ir jādara.
4. Es zinu, kā tikt galā ar problēmām, kas mani uztrauc.
5. Man patīk visi cilvēki, ko satieku.
6. Es cenšos dzīvot savu dzīvi ar jēgu.
7. Man ir diezgan viegli izpaust jūtas.
8. Es cenšos uztvert lietas tādas, kādas tās patiesībā ir, nefantazējot un nesapņojot par tām.
9. Es apzinos savas jūtas.
10. Es nespēju izrādīt savu pieķeršanos.
11. Lielākajā daļā gadījumu es jūtos pārliecināts par sevi.
12. Man ir sajūta, ka ar manu prātu kaut kas nav kārtībā.
13. Man ir grūti kontrolēt savas dusmas.
14. Man ir grūti uzsākt kaut ko jaunu.
15. Nonākot sarežģītā situācijā, es mēģinu par to iegūt visu pieejamo informāciju.
16. Man patīk palīdzēt cilvēkiem.
17. Man ir grūti smaidīt.
18. Es nesaprotu, kā jūtas citi cilvēki.
19. Strādājot kopā ar citiem cilvēkiem, es paļaujos vairāk uz viņu domām, nekā uz savām.
20. Es ticu, ka spēju tikt galā ar grūtām situācijām.
21. Es patiešām nezinu, kas man labi padodas.
22. Es nespēju izteikt savas domas citiem.
23. Man ir grūti dalīties ar citiem savās dziļākajās jūtās.
24. Man trūkst pašpaļāvības.
25. Man liekas, ka esmu zaudējis prātu.
26. Pārsvarā es esmu optimistiski noskaņots par to, ko es daru.
27. Kad es sāku runāt, man ir grūti apstāties.
28. Visā visumā man ir grūti pielāgoties pārmaiņām.
29. Man patīk iegūt problēmas kopainu, pirms es mēģinu to atrisināt.
30. Mani nesatrauc, ja izmantoju citus cilvēkus, it īpaši, ja viņi to ir pelnījuši.
31. Es esmu visnotaļ dzīvespriecīgs cilvēks.
32. Man labāk patīk, ka citi cilvēki pieņem lēmumu manā vietā.
33. Es spēju tikt galā ar stresu, nekļūstot pārāk nervozs.
- 33.a Es savā dzīvē daru tikai labu.
34. Es par visiem cilvēkiem esmu labās domās.
35. Man ir grūti saprast to, kā es jūtos.
36. Pāris pēdējo gadu laikā es esmu maz ko sasniedzis.
37. Ja es dusmojos uz citiem, es spēju viņiem to pateikt.
38. Es esmu pieredzējis kaut ko dīvainu, ko nevaru izskaidrot.
39. Man ir viegli iegūt draugus.
40. Man ir laba pašcieņa.
41. Es daru ļoti savādas lietas.
42. Mana impulsivitāte rada problēmas.
43. Man ir grūti mainīt savu viedokli.
44. Es labi saprotu kā citi cilvēki jūtas.
45. Saskaņoties ar problēmu, es vispirms apstājos un padomāju.
46. Citi uzskata, ka ir grūti paļauties uz mani.

47. Es esmu apmierināts ar savu dzīvi.
48. Man ir grūti patstāvīgi pieņemt lēmumus.
49. Es nepanesu stresu.
50. Es savā dzīvē nedaru neko sliktu.
51. Es negūstu prieku no tā, ko daru.
52. Man ir grūti izrādīt savas personiskās jūtas.
53. Cilvēki nesaprot manu domāšanas veidu.
54. Vispār es ceru uz to labāko.
55. Mani draugi var man uzticēt visslēptākās domas.
56. Es neesmu apmierināts ar sevi.
57. Es redzu savādas lietas, ko citi cilvēki neredz.
58. Diskusijās cilvēki lūdz mani pieklusināt balsi.
59. Man ir viegli pielāgoties jauniem apstākļiem.
60. Cenšoties atrisināt problēmu, es apsveru katru iespēju un tad izvēlos labāko.
61. Es apstātos un palīdzētu raudošam bērnam atrast viņa vecākus, pat ja man šajā laikā jābūt kaut kur citur.
62. Ar mani kopā ir jautri.
63. Es apzinos to, kā es jūtos.
64. Es jūtu, ka man ir grūti kontrolēt savu nemieru.
65. Mani nekas neuztrauc.
66. Manas intereses mani vairs neaizrauj.
- 66.a Es esmu juties samulsis par savu rīcību.
67. Ja es kādam nepiekrītu, es varu to pateikt.
68. Es mēdzu atslēgties un nejūtu, kas notiek man apkārt.
69. Man ir grūti satikt ar citiem cilvēkiem.
70. Man ir grūti pieņemt sevi tādu, kāds es esmu.
71. Es jūtos atdalīts no sava ķermeņa.
72. Man rūp, kas notiek ar citiem cilvēkiem.
73. Es esmu nepacietīgs.
74. Es spēju mainīt savus vecos ieradumus.
75. Risinot problēmas, man ir grūti izvēlēties labāko risinājumu.
76. Ja es varētu tik sveikā cauri, pārkāpjot likumu noteiktās situācijās, es to darītu.
77. Es esmu nomākts.
78. Es zinu, kā saglabāt mieru grūtās situācijās.
79. Es savā dzīvē neesmu melojis.
80. Kopumā es saglabāju vēlēšanos turpināt iesākto, pat sastopoties ar grūtībām.
81. Es cenšos turpināt un attīstīt to, kas man patīk.
82. Man ir grūti pateikt "nē", kad es to gribu.
83. Man ir tendence ieslīgt fantāzijās un iztēloties.
84. Man un mani draugiem ir svarīgas mūsu tuvās attiecības.
85. Man patīk tas, kāds cilvēks es esmu.
86. Man ir spēcīgi impulsi, kurus ir grūti kontrolēt.
87. Vispār man ir grūti mainīt kaut ko savā ikdienas dzīvē.
88. Pat būdams apbēdināts, es apzinos, kas ar mani notiek.
89. Pārvarot radušās situācijas, es cenšos apsvērt visas iespējamās pieejas.
90. Es spēju cienīt citus.
91. Es savā dzīvē neesmu īsti laimīgs.
92. Es esmu drīzāk sekotājs, nekā līderis.
93. Man ir grūti, sastopoties ar nepatīkamām lietām.

94. Es nekādā veidā neesmu pārkāpis nevienu likumu.
95. Es gūstu prieku no tā, kas mani interesē.
96. Man ir diezgan viegli teikt cilvēkiem, ko es domāju.
97. Man ir tendence pārspīlēt.
98. Es esmu iejūtīgs pret citu cilvēku jūtām.
99. Man ir labas attiecības ar citiem.
- 99.a Es esmu vienmēr teicis patiesību.
100. Es jūtos ērti savā ķermenī.
101. Es esmu ļoti dīvains cilvēks.
102. Es esmu impulsīvs.
103. Man ir grūti mainīt savus paradumus.
104. Es domāju, ka ir svarīgi ievērot likumus.
105. Man patīk nedēļas nogales un brīvdienas.
106. Pārsvārā es sagaidu, ka viss beigsies labi, par spīti epizodiskām neveiksmēm.
107. Es mēdzu pieķerties citiem cilvēkiem.
108. Es ticu savai spējai tikt galā ar visnomācošākajām problēmām.
109. Es neesmu juties samulsis ne par vienu savu rīcību.
110. Es cenšos iegūt cik daudz vien iespējams no tā, kas man patīk.
111. Citi domā, ka man trūkst pašpārliecinātības.
112. Es viegli spēju atgriezties no fantāzijām un pievērsties šī brīža reālajai situācijai.
113. Citi domā, ka es esmu sabiedriska cilvēks.
114. Man patīk, kā es izskatos.
115. Man ir savādas domas, kuras neviens nevar saprast.
116. Man ir grūti aprakstīt savas izjūtas.
117. Es esmu viegli aizkaitināms.
118. Man parasti ir grūti izšķirties par pareizāko problēmas risinājumu.
119. Man ir smagi redzēt cilvēku ciešanas.
120. Man patīk jautrība.
121. Citi cilvēki man ir vajadzīgi vairāk, nekā es viņiem.
122. Es esmu norūpējies.
123. Man nav slikto dienu.
124. Es izvairos sāpināt citus cilvēkus.
125. Man nav īsti skaidrs, ko es vēlos darīt savā dzīvē.
126. Man ir grūti aizstāvēt savas tiesības.
127. Man ir grūti pareizi spriest par lietām.
128. Es neuzturu kontaktus ar draugiem.
129. Domājot par savām labajām un sliktajām īpašībām, es sev patīku.
- 129.a Mani viss uztrauc.
130. Es mēdzu viegli eksplodēt aiz dūsmām.
131. Man būtu grūti pielāgoties, ja es būtu spiests pamest savas mājas.
132. Uzsākot kaut ko jaunu, es parasti jūtu, ka man tas neizdosies.
- 132.a Es esmu kaut vienreiz dzīvē pārkāpis likumu.
133. Es atbildēju atklāti un godīgi uz visiem apgalvojumiem

EQ-i™ atbilžu lapa

Vecums: _____ Vidējie ienākumi mēnesī: 100-200 200-300 vairāk

Datums: _____ / _____ / _____ Dzimums: Vīrietis Sieviete

Izglītība _____ Nodarbošanās _____

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

1 2 3 4 5
1 2 3 4 5
1 2 3 4 5

ANKETA.

Jūs tiek aicināti piedalīties pētījumā par raksturīgākajiem uzskatiem Latvijā. Izlasot apgalvojumus izvērtējiet, cik daudz tie atbilst Jūsu pašu uzskatiem. Katram apgalvojumam ir iespējami 5 atbilžu varianti, izvēlieties to, kas raksturo Jūs vispilnīgāk un ielieciet atbilstošajā rūtiņā krustiņu „X”. Anketa ir anonīma. Gaidām no Jums patiesas atbildes

Dzimums:

Vecums:

Datums:

Izglītība (pamatskolas, vidējā, vidējā profesionālā, augstākā):

Specialitāte pēc izglītības:

Patreizējā nodarbošanās:

	Pilnībā nepiekrītu	nepiekrītu	neitrāli	piekrītu	Pilnībā piekrītu
1. Es mēdzu raudāt skatoties bēdīgas filmas.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Es dažreiz raudu atklāti.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Es neļauju savām problēmām traucēt manu ikdienas dzīvi.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Es nemēdzu paust savas emocijas.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Man patīk, ja kāds mani atbalsta, kad esmu apbēdināts.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Es emocionāli neiesaistos, kad televizorā redzu ciešanas.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Ja man būtu problēma, es apsvērtu iespēju doties pie konsultanta.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Es mēdzu savas jūtas paturēt pie sevis.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Man nebūtu iebildumu dalīties savās problēmās ar draugu vīrieti.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Es jūtos neērti, kad cilvēki manā klātbūtnē pauž savas	☐	☐	☐	☐	☐
11. Man īsti nepatīk, ja cilvēki zina kā es jūtos.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Es ļoti paļaujos uz manu draugu emocionālo atbalstu.	☐	☐	☐	☐	☐

13. Es vienmēr atvēlu laiku problēmu pārrunāšanai ar savu ģimeni.

14. Cilvēkiem vēlams saglabāt aukstasinību.

15. Es ticu, ka ir veselīgi paust savas emocijas.

16. Bēdās, kad miris mīļotais cilvēks, neviens nevar palīdzēt.

17. Man nebūtu iebildumu dalīties savās problēmās ar draudzeni sievieti

18. „Dalīta bēda ir pus bēda.”

19. Es neraudātu tuva drauga vai radnieka bērēs.

20. Jūtu paušana ir vājuma pazīme.

ANKETA.

Jūs tiek aicināti piedalīties pētījumā par raksturīgākajiem uzvedības veidiem Latvijā. Izlasot apgalvojumus, izvērtējiet, cik daudz tie atbilst Jūsu dzīves un uzvedības veidam. Katram apgalvojumam ir iespējami 5 atbilžu varianti, izvēlieties to, kas raksturo Jūs vispilnīgāk un ielieciet atbilstošajā rūtiņā krustiņu „X”. Anketa ir anonīma. Gaidām no Jums patiesas atbildes.

Dzimums:

Vecums:

Datums:

Izglītība (pamatskolas, vidējā, vidējā profesionālā, augstākā):

Specialitāte pēc izglītības:

Nodarbošanās:

	nekad	reti	dažreiz	bieži	loti bieži
1. Es esmu nosvērts cilvēks.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Šķiet, ka citi cilvēki vienmēr pamanās izmantot sev labvēlīgus apstākļus.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Kad cilvēki ir īpaši laipni, mani sāk interesēt ko viņi vēlas.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Es saviem draugiem tieši saku, ja viņiem nepiekrīt.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Es iesaistos kautiņos vairāk, nekā vidēji citi cilvēki.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Es esmu draudējis sev pazīstamiem cilvēkiem.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Es ātri noskaišos un ātri nomierinos.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Mani mēdz mocīt greizsirdība.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Es zinu, ka „draugi” mani aiz muguras aprunā.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Es spēju pārliecināt citus, ja viņi man nepiekrīt.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Ja kāds man iesit, es situ pretī.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Es esmu bijis tik nikns, ka esmu lauzis lietas.	☐	☐	☐	☐	☐

